

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Perhetyötä yhdessä -

sosiaaliohjaajat lastensuojelun lapsilähtöisen perhetyön kehittäjinä

Julkunen, Pirre

2015 Hyvinkää

Laurea-ammattikorkeakoulu
Hyvinkää

Perhetyötä yhdessä -
sosiaaliohjaajat lastensuojelun lapsilähtöisen perhetyön
kehittäjinä

Julkunen Pirre
Perhekeskeisen varhaiskasvatuksen
kehittäminen ja johtaminen
Sosiaaliala YAMK
Opinnäytetyö
Huhtikuu, 2015

Julkunen, Pirre

Perhetyötä yhdessä - sosiaaliohjaajat lastensuojelun lapsilähtöisen perhetyön kehittäjinä

Vuosi

2015

Sivumäärä

125

Opinnäytetyöni on laadullisiin menetelmiin perustuva toimintatutkimuksena toteutettu kehittämistyö, jonka tiedonhankintamenetelmänä on ryhmäteemahaastattelu havainnoimisineen. Tutkimusaineisto koostuu kehittämistyön aikana syntyneistä dokumenteista, joita ovat haastatteluaineistot, tutkimuspäiväkirja ja kehittämispäivien materiaali. Laadullisen aineiston analyysitapana käytin teemallista analyysia.

Kehittämistyön tavoitteena on tuoda esiin lastensuojelun perhetyön sosiaaliohjaajien arvioita toiminnallisten menetelmien ja välineiden käyttämisestä lastensuojelun perhetyössä. Lisäksi tavoitteena on kehittää sosiaaliohjaajien menetelmällistä osaamista mahdollistaen kokemusten jakamisen ja yhdessä oppimisen reflektiivisesti kehittämistyön aikana, sekä vahvistaa ja lisätä perhetyön lapsilähtöistä työskentelyä. Kehittämistyössäni tarkastelin myös lapsen osallisuutta lastensuojelun perhetyössä.

Sosiaaliohjaajille järjestettiin yhteisiä kehittämispäiviä, joissa kartoitettiin nykytilanne kehittävän työtutkimuksen toimintajärjestelmän rakennemallin avulla ja keskusteltiin reflektoiden näkemyksistä lapsen osallisuudesta, toiminnallisten välineiden käyttämisestä ja perhetyön kehittämisestä. Kehittämispäivien aikana työyhteisö työstöi konkreettisesti kokeillen toiminnallisia menetelmiä ja välineitä saaden niihin toisiltaan uusia näkökulmia ja vinkkejä käytännön soveltamiseen.

Sosiaaliohjaajat kokivat toiminnalliset menetelmät ja välineet pääsääntöisesti toimiviksi. He arvioivat niiden käytön pitkällä aikavälillä säästävän arvokasta aikaa, kunhan työntekijä käyttää ensin aikaa uusien välineiden sisäistämiseen ja omaksumiseen. Sosiaaliohjaajat näkivät välineiden käytön selkiinnyttävän ja raamittavan yksittäisiä asiakastapaamisia, systematisoivan työskentelyprosessia kokonaisuudessaan, lisäävän työn tavoitteellisuutta ja tukevan vahvasti suoraan lapsen kanssa työskentelemistä tehden samalla lapsesta näkyvämmän ja lisäämällä lapsen osallisuutta työskentelyssä. Kehittämistyön myötä lapsen paikka perhetyössä vahvistui ja tuli näkyvämmäksi vaikka tilanne vaatii työstämistä edelleenkin. Sosiaaliohjaajat kokivat lasten osallisuuden lisäämisen olevan mahdollista, mutta vaativan asian tiedostamista, konkretiaa ja etenkin asennetta.

Kehittämistyön aikana lastensuojelun perhetyötä muokattiin lapsilähtöisempään suuntaan seuraavien käytännön toimien kautta: toiminnallisten menetelmien ja välineiden työstäminen kehittämispäivissä, menetelmäkansion kokoaminen, intensiivisen perhetyön menetelmällisen työskentelyn mallintaminen, lapsen tapaamisten lisääminen, lapsen omiin tapaamisiin tarkoitettun huoneen perustaminen, työparityöskentelyn hyödyntäminen, välineiden hankkiminen ja perhetyön lomakkeiden uusiminen. Näiden lisäksi ilmeni muutostarpeita, jotka ovat opinnäytetyön valmistumisen jälkeen vielä työskentelyn alla tai toimenpide-ehdotuksina.

Asiasanat: lastensuojelun perhetyö, toiminnalliset välineet, kehittäminen, osallisuus, toimintatutkimus

Julkunen Pirre

Collaborating in family work - social counsellors as developers of child protection's child-oriented family work

Year	2015	Pages	125

My thesis is a development work based on qualitative methods. It was executed as an action research and the primary data acquisition method was group theme interviews and observation. The research data consists of documents that were formed during the development work: interview materials, the research diary and material from the development days. The qualitative data was analyzed using theme analysis.

The goal of the development work is to bring out family work in child protection's social counsellor's reviews of using functional methods and tools in family work in child protection and to develop social counsellor's methodological expertise, enabling the sharing of experiences and reflective learning during the development work. The goal of my development work was also to strengthen and increase the child-oriented approach in family work. In my development work, I also reviewed the child's participation in family work in child protection.

Development days were organized for social counsellors, in which the current situation was surveyed with the help of a structure model of an activity system. There were reflected discussions of the views of the child's participation, the use of functional tools and the developing of family work. During these development days, the work community worked on functional methods and tools by concretely trying them out, and thus were able to get some new viewpoints and tips for their practical application.

The social counsellors found the functional methods and tools mostly usable. Their assessment was that using these tools will save valuable time in the long run, as long as the worker first spends time on adopting and internalizing the new methods. The social counsellors found that the use of these methods would clarify and help frame individual client meetings, systematize the overall work process, increase the goal orientation in the work, strongly support working directly with the child, thus making the child more visible, and increase the involvement of the child in the work. The development work strengthened the child's place in family work and made it more visible, although the situation still needs work. The social counsellors felt that increasing the child's involvement is possible but it requires becoming aware of the issue, concrete work, and especially attitude.

During the development work, family work in child protection was modified and steered in a more child-oriented direction by the following practical measures: working on functional methods and tools during development days, compiling a method folder, modeling the methodological work of intensive family work, increasing the amount of meetings with the child, establishing a room specifically intended for the child's individual meetings, making use of pair work, purchasing tools, and renewing family work's forms. In addition to these, other areas that required change manifested themselves and are still in progress or under consideration as drafts at the time of the completion of the thesis.

Keywords: family work in child protection's, operational tools, developing, participation, action research

Sisällys

1	Johdanto.....	7
2	Kehittämistyön lähtökohdat.....	9
2.1	Taustaa kehittämiselle.....	9
2.2	Tavoitteet kehittämiselle.....	11
2.3	Kehittämistyön tutkimuskysymykset.....	13
2.4	Organisaatiokuvaus.....	14
3	Tutkimuksen konteksti ja viitekehys.....	16
3.1	Lastensuojelu.....	16
3.1.1	Ehkäisevä lastensuojelu.....	17
3.1.2	Lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu.....	18
3.2	Lastensuojelun perhetyö.....	20
3.2.1	Käsitteitä perhetyöstä.....	21
3.2.2	Perhetyön periaatteet ja tavoitteet.....	23
3.2.3	Perhetyön lähestymistavat.....	24
3.2.4	Lastensuojelun tulevaisuuden haasteet ja muutokset.....	26
3.3	Toiminnalliset menetelmät ja välineet.....	28
3.4	Lapsikeskeisyys sosiaalityössä.....	30
3.5	Osallisuus.....	32
4	Tutkimuksen menetelmälliset valinnat.....	37
4.1	Toimintatutkimus.....	38
4.1.1	Reflektiivisyys toimintatutkimuksessa.....	42
4.2	Aineistonkeruumenetelmät.....	43
4.2.1	Teemahaastattelu.....	43
4.2.2	Havainnointi ja tutkimuspäiväkirja.....	48
4.3	Aineiston analyysi.....	50
5	Työn kehittäminen.....	51
5.1	Työn kehittäminen työyhteisössä.....	51
5.2	Kehittämistyön prosessi.....	55
5.2.1	Kehittämistyön tausta ja tavoitteet.....	56
5.2.2	Kehittämispäivät.....	58
5.2.3	Muu kehittämiseen liittyvä toiminta.....	60
5.2.4	Kehittämistuotokset.....	61
5.3	Oma roolini kehittämisessä.....	64
6	Tutkimuksen tulokset.....	65
6.1	Kokemukset toiminnallisista menetelmistä ja välineistä.....	66
6.2	Toiminnallisten menetelmien ja välineiden merkitys perhetyölle.....	78
6.3	Lapsen paikka ja osallisuus perhetyössä.....	83

6.4	Lapsilähtöisten työkäytänteiden kehittäminen	92
7	Tutkimuksen tarkastelua	101
7.1	Tutkimustulosten yhteenveto	101
7.2	Kehittämistyön eettisiä näkökulmia	105
7.3	Kehittämistyön arviointia	109
8	Pohdinta	114
	Lähteet	116
	Kuviot..	123
	Liitteet.....	124

1 Johdanto

Yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset asettavat jatkuvasti haasteita lastensuojelun kehittämiseksi. Perhetyöhön kohdistuu yhteiskunnan taholta paljon odotuksia. Viime vuosina sosiaalityön piirissä on puhuttu perhetyöstä itsestään selvänä asiana ja luonnollisena työmuotona, mutta käsitteenä perhetyö on edelleen sekava ja vaikeasti määriteltävissä. Perhetyötä tehdään lastensuojelun lisäksi erilaisissa toimintaympäristöissä, esimerkiksi varhaiskasvatuksessa, neuvoloissa, seurakunnissa, vankiloissa ja kolmannen sektorin järjestöissä. Perhetyö on vakiintunut yhdeksi välttämättömäksi ja tarpeelliseksi lastensuojelun työmuodoksi. Perhetyötä tulisi jatkuvasti kehittää, jotta se pystyisi vastaamaan sekä määrällisesti että laadullisesti kasvavaan tarpeeseen. Lastensuojelun perhetyön asiakasperheet ovat haasteellisia ja perheiden tarpeet moninaisia. Lapsen asema on viime aikoina puhuttanut kovasti niin perhetyössä kuin lastensuojelussa yleensäkin.

Lastensuojelun kehittäminen on monimuotoisuudessaan haasteellinen tehtävä koko hyvinvointiyhteiskunnallemme. Haastavuus ei saa kuitenkaan olla este kehittämiseen ryhtymiselle, sillä jokaisella yksittäiselläkin kehittämisteolla voi olla merkitystä lastensuojelun vaikuttavuudelle. Lapsikeskeisyys, lapsen osallisuuden vahvistaminen ja suora lapsen kanssa työskenteleminen ovat asioita, joista lastensuojelun perhetyön sosiaaliohjaajana olen kiinnostunut ja joita olen työntekijänä pyrkinyt ja pyrin jatkossakin kehittämään. Olen aiemmissa oppimistehtävissäni halunnut kehittää omia tapojani toimia asiakkaana olevien lasten kanssa ja pohtinut työni lapsikeskeisyyttä. Selkeän oman roolin antaminen lapselle lastensuojelun työkäytännöissä tuntuu kuitenkin edelleen haasteelliselta tehtävältä, systemaattisempi lapsen kanssa työskentely on jatkuvana toiveenani. Lastensuojelun sosiaaliohjaajana minua haastaa Hurtigin (2006, 167) lausuma ajatus siitä, että ”lapsi tietää jotain, mitä kukaan muu ei voi tietää”. Työminäni haluan selvittää, mitä lapsi tietää ja miten asiaa voisi lapselta tiedustella? Mitä se edellyttää, miten se saavutetaan? Oletan, että se edellyttää lapsen omaa osallisuutta asiaan ja se puolestaan edellyttää lapsilähtöisiä työtapoja ja toiminnallisuutta. Tähän yhdistyvät opinnäytetyöni pääajatuksat.

Opiskellessani Laurea-ammattikorkeakoulussa ylempää ammattikorkeakoulututkintoa perhekeskeisen varhaiskasvatuksen kehittämisen ja johtamisen koulutusohjelmassa oli minulla alusta asti selvää, että tulevan opinnäytetyöni aiheen tulisi liittyä työmaailmaan lastensuojelun perhetyössä. Opintojen aikana vahvistui ajatus siitä, että lastensuojelun perhetyön kehittämiseen liittyvästä opinnäytetyöstä olisi hyötyä lastensuojelun kentällä. Koottuani yhteen ajatuksiani, toiveitani ja huomaamiani kehittämistarpeita, oivalsin voivani niiden kautta tehdä kehittämistyön opinnäytetyön muodossa.

Tein YAMK-opinnäytetyöni kehittämistyönä ja sen aihe on ”Perhetyötä yhdessä - sosiaaliohjaajat lastensuojelun lapsilähtöisen perhetyön kehittäjinä”. Kyseessä on laadullisiin menetelmiin perustuva tutkimuksellinen kehittämistyö, jonka toteutin toimintatutkimuksena ja jonka tiedonhankintamenetelminä käytin ryhmäkeskusteluja ja teemahaastattelua havainnoimiseen. Kehittämistyön pääpaino on ollut kehittämisessä, tutkimus on tukenut tätä. Tämä toimintatutkimuksellinen kehittämistyö tähtää muutoksiin lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Se kohdentui nimenomaan lastensuojelun perhetyön kehittämiseen, sosiaaliohjaajien menetelmällisen osaamisen vahvistamiseen sekä lapsilähtöisen työskentelyn vahvistamiseen ja lisäämiseen. Muutostarpeet nousivat käytännön työstä ja aiempien tutkimusten esiin nostamista kehittämisen alueista.

Tein kehittämistyön erääseen n. 30 000 asukkaan kaupunkiin ja se kohdentui nimenomaan lastensuojelun perhetyöhön. Sovin syksyllä 2013 kehittämistyön tekemiseen liittyvistä käytännöistä esimiehenä toimivan johtavan sosiaalityöntekijän kanssa. Ideoin ja suunnittelin kehittämistyötä syksyn 2013 ja talven 2014 aikana. Tutkimusluvan anoin ja sain kaupungin sosiaali- ja terveysjohtajalta talvella 2014. Varsinainen käytännön kehittäminen yhteisine alkukartoituskeskusteluineen ja kehittämispäivineen työyhteisössä alkoi keväällä 2014 ja jatkui syksyyn 2014. Kehittämistyö työyhteisössä päättyi syksyllä 2014 pitämäni ryhmäteemahaastatteluun. Syksyn 2014 ja talven 2015 välisen ajan käytin aineiston analysointiin ja työn raportointiin. Luvussa viisi on kuvattu tarkemmin kehittämistyön etenemistä ja vaiheita.

Kehittämistyöni metodisena viitekehyksenä käytin toimintatutkimusta. Toimintatutkimus voidaan käsittää hyvin monin eri tavoin. Näin toimintatutkimuksen keinona, jonka avulla osallistujat oli mahdollista saada sitoutumaan tiettyyn uudistukseen, toiminnallisten menetelmien aktiivisempaan käyttämiseen ja lapsilähtöisen työskentelyn lisäämiseen. Toimintatutkimus on prosessi, joka tähtää asioiden muuttamiseen ja kehittämiseen entistä paremmaksi. Toiminnan kehittäminen ei tosin pääty koskaan, vaan se on jatkuva prosessi. Toimintatutkimuksen tulos ei siten ole välttämättä jokin tietty, entistä parempi toimintatapa, vaan uudella tavalla ymmärretty prosessi. Toimintatutkimukselle on tyypillistä pyrkimys asettua uudenlaiseen suhteeseen kokemukseen nähden, ikään kuin katsottaisiin sitä uudesta näkökulmasta, reflektoidaan kokemuksia ja opitaan niiden perusteella toimimaan entistä paremmin. Toimintatutkimuksen ajatellaan usein olevan nimenomaan reflektiivinen prosessi, jossa suunnittelun, toiminnan, havainnoinnin ja reflektoinnin vaiheet seuraavat toisiaan spiraalin tavoin. (Heikkinen 2010, 214 - 216, 220; Heikkinen, Rovio & Syrjälä 2008.) Toimintatutkimuksen periaatteet ovat viitoittaneet tapaa toteuttaa kehittämistyöni ja valitsin sen siksi, että sen avulla mahdollistui toiminnassa tutkiminen ja muutokseen pyrkiminen käytännön työssä. Tarve kehittämiskohteesta nousi käytännön työstä ja kehittämisprosessi on toteutettu työyhteisön jäsenten kanssa. Tietoa on tuotettu yhteisissä kehittämispäivissä reflektoiden ja yhdessä oppien.

Tutkimusraporttini etenee seuraavasti: luvussa kaksi avaan kehittämistyöni lähtökohtia. Luvussa kolme esittelen tutkimukseni kontekstia ja viitekehystä jäsentämällä käyttämiäni keskeisiä käsitteitä, joita ovat lastensuojelu, lastensuojelun perhetyö, toiminnalliset menetelmät ja välineet, lapsikeskeisyys sosiaalityössä sekä osallisuus. Tutkimukseni metodologisia valintoja sekä aineistoa ja analyysimenetelmää esittelen luvussa neljä. Viidennessä luvussa kerron kehittämistyön käytännön toteutuksesta. Kuudennessa luvussa analysoin ja kerron tutkimuksen tuloksista. Seitsemännessä luvussa teen tutkimustulosten yhteenvetoa ja arvioin kehittämistyötä. Lopuksi pohdin lastensuojelun nykytilaa ja tulevaisuuden haasteita.

2 Kehittämistyön lähtökohdat

Tässä luvussa valotan kehittämistyön taustaa ja tavoitteita kehittämiselle. Lisäksi esittelen kehittämistyön tutkimuskysymykset. Tämän lisäksi esittelen organisaation, jossa kehittämistyö toteutettiin.

2.1 Taustaa kehittämiselle

Työskentely lastensuojelussa oli pitkään aikuiskeskeistä ja viranomaispainotteista. Perhekeskyydestä kylläkin puhuttiin mutta käytännössä se oli kuitenkin lähinnä äitien kanssa virastossa työskentelyä, isät ja lapset jäivät vielä tapaamatta. 1990-luvulta alkaen tutkimus- ja käytännöntyön kautta on alettu pohtia lasten ja nuorten mahdollisuutta osallistua enemmän lastensuojelutyöhön (Hotari, Oranen & Pösö 2013, 155). Lastensuojelun työkäytänteitä lasten näkökulmasta tutkailtaessa huomattiin työkäytäntöjen nojautuvan aikuisiin paikoin niin, että lasten kokemukset ja tarpeet jäivät usein syrjään ja tutkimusten valossa lapselle oman roolin antaminen lastensuojelussa on näyttäytynyt haasteellisena (esim. Forsberg 1998, Hurtig 2003). Hurtigin (2003, 106) mukaan tullakseen nähdyksi ja havaituksi lapsen tulee oirehtia, ja vasta lapsen oireet ja häiriökäyttäytyminen herättävät ammattilaisten huolen. Aikuisen roolia korostavia työorientaatioita on kritisoitu ja sen seurauksena nousi tarve ja halu kehittää lapsilähtöisiä työkäytäntöjä (esim. Muukkonen 2008, Möller 2004). Aivan viime vuosien aikana suurta kiinnostusta ja siten myös kehittämistä ovat osakseen saaneet ansaitusti lapset ja lapsikeskeisyys, arjen työssä halutaan oppia lasten huomioimista ja kohtaamista (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 5, 14). Myös lastensuojelun osaamisen kehittäminen on nähty välttämättömäksi jatkuvasti kasvavien asiakasmäärien ja monimutkaistuvien ongelmien vuoksi (Muukkonen & Paasivirta 2012, 17).

Kiinnostukseni toiminnallisiin menetelmiin ja välineisiin syttyi kymmenisen vuotta sitten osallistuessani koulutukseen, jossa mallinnettiin lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvää arviointia toiminnallisia välineitä hyödyntäen. Koulutukseen osallistui myös edustajia tutkimuskohteena olevasta kaupungista eli tuon koulutuksen anti rantautui heidän kauttaan myös

sinne. Koulutuksen myötä kartoitustyöskentelyä käytettiin perhetyön aloitusvaiheessa ja perhetyöntekijöiden tekemissä lastensuojelutarpeen arvioinneissa.

Myöhemmin lastensuojelulain muutoksen myötä kaupungin lastensuojeluun perustettiin oma erityinen lastensuojelutarpeen alkuarviointiryhmä, jonka tehtävänä on tehdä lastensuojelutarpeen selvitykset. Lastensuojelutarpeen arviointia tehtäessä lapsen kanssa työskentelylle ja toiminnallisten välineiden käyttämiselle on olemassa melko selkeät ja jäsennellyt raamit sekä menettelytavat. Lastensuojelun perhetyöstä kartoitustyöskentely rapisi muutoksen myötä hiljalleen pois. Joissakin tapauksissa asiakasperheen kanssa tehtiin perhetyön sisällä mukautettuna kartoitustyöskentelyä, mikäli perheelle tehdystä lastensuojelutarpeen alkuarvioinnista oli kulunut pitkä aika tai sitä ei oltu tehty riittävän laajasti. Toisille asiakasperheille perhetyön kartoitustyöskentelyä ei kohdistettu lainkaan, koska ei nähty järkeväksi tehdä toistamiseen samoja asioita perheen kanssa alkuarvioinnissa ja perhetyössä. Tämä vaikutti osaltaan siihen, ettei perhetyössä enää käytetty toiminnallisia menetelmiä yhtä laajasti ja monipuolisesti kuin olisi ollut mahdollista.

Toiminnallisten menetelmien ja välineiden käyttö jäi yksittäisiksi sattumanvaraisiksi tilanteiksi asiakastyöskentelyssä. Monien työntekijävaihdoksien myötä perhetyöstä katosi menetelmällistä osaamista ilman, että sitä oli ehditty tai ymmärretty siirtää systemaattisesti uusille työntekijöille. Lastensuojelun kotiin vietävässä perhetyössä ei aina ole niin selkeitä rakenteita, jotka tukisivat systemaattisesti lapsen kanssa työskentelyä. Perhetyötä oli mahdollista tehdä monella tapaa, jolloin siitä saattoi puuttua selkeä struktuuri, johon tietyt menetelmälliset osiot olisivat voineet kuulua. Erityisesti kotiin vietävään perhetyöhön kaivattiin työskentelytapaa, johon toiminnalliset menetelmät istuisivat luontevasti.

Lastensuojelu on ollut tutkimuksien kohteena viime vuosina usein ja erityisesti lasten aseman vahvistamista sosiaalityön tiedon tuottajana ja tietämisen kohteena on painotettu. Lasten kanssa työskentelyyn on koottu ja kehitetty lukuisia työmenetelmiä ja lapsen kohtaamisen tärkeys on oivallettu (Forsberg ym. 2006, 14). Kehittämistyössäni olen innoituksen lähteenä ja esiymmärryksen antajana hyödyntänyt muutamia tutkimuksia, julkaisuja ja teoksia, joiden yhteisenä teemana on lapsikeskeisen työn vahvistaminen, lapsen osallisuuden lisääminen ja perhetyön kehittäminen. Ankkuroin ja peilaan omaa kehittämistyötäni seuraaviin teoksiin: Möller (2005) Arvioista sanoisin - Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta, Ervast & Tulensalo (2006) Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokeimuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä, Muukkonen (2008) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa, Lahtinen (2008) Perhetyön menetelmät opiskelijoiden teksteissä ja Muukkonen & Paasivirta (toim.) 2012 Lupa kehittää. Innostavaa ja yhteisöllistä oppimista lastensuojelussa.

Kokemuksia toiminnallisten menetelmien ja välineiden käytöstä ei ole suoranaisesti aiemmin tutkittu, mutta niitä on sivuttu osittain sekä Möllerin (2005) että Lahtisen (2008) lisensiaatin-tutkimuksissa. Möllerin tutkimus mallintaa lapsen elämäntilanteen kartoitus-työskentelymal-lia, jonka työskentelyssä hyödynnetään toiminnallisia välineitä. Lahtinen selvitti lastensuojelun perhetyön menetelmiä ja metodisuutta perhetyön opiskelijoiden kirjoituksissa, joissa toi-minnalliset välineet olivat tutkimuksessa vain yhtenä osa-alueena eikä tutkimusta kohden-nettu suoraan työntekijöille vaan opiskelijoiden tuottamaan kirjalliseen materiaaliin.

Perhetyön voi ajatella sisältävän monenlaisia menetelmiä: perhetyön suunnittelua ja doku-mentointia, tavoitteiden laatimista ja palautekeskusteluja, vanhemmuuden, parisuhteen ja perhetilanteen arviointia, kotikäyntejä ja arjenhallinnan keinoja, keskustelua, neuvontaa ja ohjausta, varhaisen vuorovaikutuksen tukemista, videoavusteista perheohjausta, parityösken-telyä, erilaisia verkostotyömenetelmiä, ryhmätoimintaa ja toiminnallisia menetelmiä. (Kuro-nen & Lahtinen 2010, 76.) Toiminnallisista menetelmistä voidaan käyttää myös nimityksiä elä-mykselliset, luovat ja ilmaisulliset menetelmät (Järvinen, Lankinen, Taajamo, Veistilä & Viro-lainen 2012, 192). Toiminnalliset välineet linkittyvät helposti näihin muihinkin edellä luetel-tuihin menetelmiin, mutta tämän kehittämistyön puitteissa toiminnalliset menetelmät määri-tellään paikoitellen toisin. Niihin lasketaan tässä kehittämistyössä tutkimuskohteena olevien sosiaaliohjaajien määrittelemät toiminnalliset välineet, joita ovat erilaiset lomakkeet, kaa-riot, roolikartat, kortit, elämänkerralliset menetelmät ja erilaiset tehtävät. Kehittämistyössä tarkastellaan nimenomaan toiminnallisia välineitä sekä niistä saatuja kokemuksia.

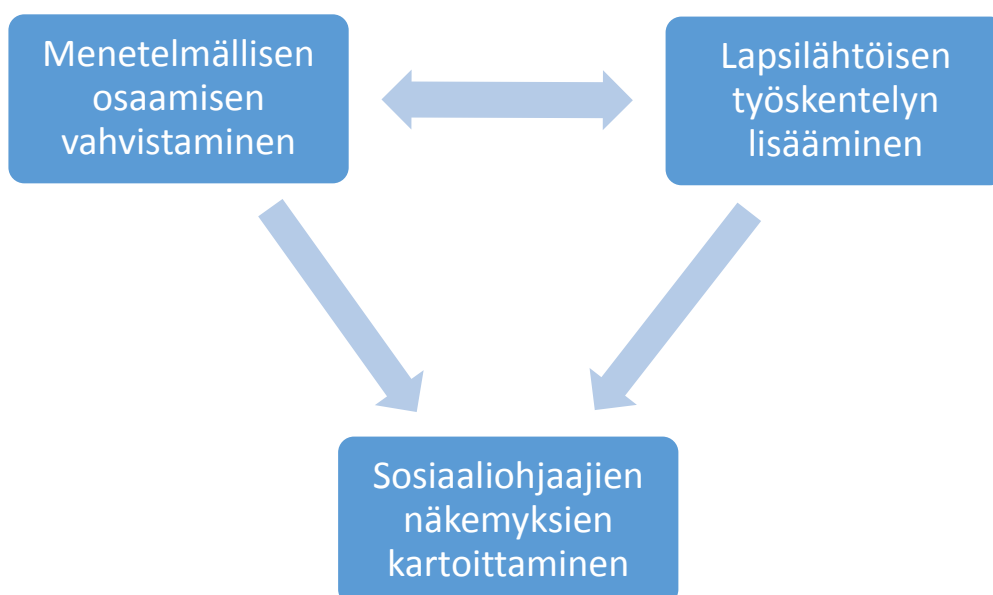
Teoreettiseksi viitekehikseksi kehittämistyölleni olen valinnut osallisuuden. Osallisuus liittyy kehittämistyön piirteisiin ja tavoitteisiin niin työntekijä- kuin lapsinäkökulmasta tarkastel-tuna. Osallisuuden käsitän tässä kehittämistyössä vuorovaikutukseen perustavana lapsen ja työntekijän aitona kohtaamisena ja lapsen työskentelyyn mukaan ottamisena. Osallisuutta olen tarkastellut lähemmin luvussa 3.5.

2.2 Tavoitteet kehittämiselle

Opinnäytetyön ja siten kehittämistyön tavoitteena on kartoittaa lastensuojelun perhetyön so-siaaliohjaajien arvioita ja näkemyksiä toiminnallisten menetelmien ja välineiden käytöstä ja hyödyntämisestä lastensuojelun perhetyössä (systemaattista tietoa menetelmien käyttämi-sestä ja niiden sovellettavuudesta, vaikutuksista, puutteista ja hyödyistä) sekä työn kehittä-minen vahvistamalla perhetyön sosiaaliohjaajien menetelmällistä osaamista yhteisten kehittä-mispäivien ja yhdessä reflektiivisen oppimisen myötä menetelmiä ja välineitä läpikäymällä.

Kehittämistyön tavoitteena oli muutoksen aikaan saaminen työkäytännöissä siten, että perhetyössä osattaisiin hyödyntää tehokkaammin toiminnallisia menetelmiä ja välineitä. Kehittämistyö antoi sosiaaliohjaajille mahdollisuuden yhdessä perehtyä erilaisiin menetelmiin ja välineisiin sekä löytää uusia, hyödyllisiä tapoja toteuttaa lapsilähtoisempää työskentelyä lastensuojelun perhetyössä ja vastaavasti karsia toiminnasta pois mahdollisesti hyödyttömiä toimintamalleja. Tämä loi mahdollisuuden yhtenäistää sosiaaliohjaajien toimintaa sekä antoi vaihtoehtoisia ja uusia tapoja toimia työssä toteuttaen toiminnallista ja menetelmällistä työtapaa. Kehittämistyön kautta tarjosin sosiaaliohjaajille haasteen nostaa oman osaamisen kannalta kriittisiä kohtia yhteiseen pohdintaan ja mahdollisuuden kokemusten jakamiseen reflektiivisesti kehittämistyön aikana.

Kehittämistyössäni tarkastelin myös lapsilähtöisyyttä ja lapsen osallisuutta lastensuojelun perhetyössä. Kehittämistyöni tavoitteena oli vahvistaa ja lisätä perhetyön lapsilähtöistä työskentelyä eli pyrkiä muutokseen myös lapsen osallisuuden toteutumisessa, parantaa ja kehittää sen toteutumista ja etsiä osallisuutta lisääviä työkäytänteitä lastensuojelun perhetyössä toiminnallisten menetelmien ja välineiden monipuolisemman ja ahkeramman käyttämisen myötä sekä tuottaa lisää tietoa siitä, miten lapsen osallisuutta perhetyössä voitaisiin edelleen kehittää. Lisäksi tarkoituksena oli tuoda esille haastattelututkimuksessa nousseita kehittämiskohtia sekä työstää konkreettisenä tuotoksena menetelmäkansio, johon koottiin kattava valikoima lastensuojelussa käytettävistä toiminnallisista menetelmistä ja välineistä. Tavoitteita havainnollistaa kuvio 1.

Kuvio 1: Kehittämistyön tavoitteet

Kehittämistyöni tavoitteet olivat ominaisia toimintatutkimukselle, jossa keskeisenä tavoitteena on ymmärtää ja etsiä ratkaisuja käytännön ongelmiin. Kyse ei ollut varsinaisesti uutta tietoa luovasta tutkimuksesta, vaikkakin tutkimuksessa tuotettiin uutta tietoa kyseisen kaupungin lastensuojelun perhetyölle. Kehittämistyöni tarkoituksena ei ollut niinkään osoittaa mikä tai mitkä asiat olivat huonosti työtavoissa vaan kehittää reflektiivisesti työtapoja ja käytänteitä, jotka vaikuttavat lapsilähtöiseen työskentelyyn.

2.3 Kehittämistyön tutkimuskysymykset

Koin tutkimuskysymysten muodostamisen haasteelliseksi, sillä toimintatutkijana en alkuun kyennyt hahmottamaan tai arvaamaan kaikkia tutkimukseen liittyviä kysymyksiä, joihin kehittämistyön edetessä tuli vastata. Esittelin varhaisessa vaiheessa alustavan tutkimussuunnitelman työyhteisölle ja esimiehelle, joiden kautta syntyi hedelmällisiä keskusteluja liittyen lapsen osallisuuteen ja vallitseviin työkäytänteisiin. Näiden keskustelujen ja omien ajatusteni innoittamana luonnostelin aiheesta useita miellekarttoja, joiden avulla sain hahmotettua selkeämmän käsityksen mahdollisista työn kehittämisen tarpeista. Tutkimuskysymysten laadintaan vaikuttivat osaltaan työryhmän kanssa käydyt keskustelut lapsen osallisuutta lisäävistä tekijöistä sekä teemat lapsen osallisuuden ja toiminnallisten menetelmien ympärillä ylipäätään. Kehittämistyön edetessä tutkimuskysymykset muuttuivat ja tarkentuivat useaan otteeseen. Tutkimuskysymyksillä hain vastauksia lapsen osallisuuden lisäämiseen ja työkäytänteiden mahdolliseen kehittämiseen.

Tutkimuskysymyksiksi muotoutuivat:

- 1) Miten sosiaaliohjaajat arvioivat toiminnallisten menetelmien ja välineiden toimivuuden lastensuojelun perhetyön kehittämisessä?
- 2) Mitkä ovat sosiaaliohjaajien näkemykset lastensuojelun perhetyön lapsilähtöisestä kehittämisestä?

Kehittämistyö pitää sisällään erillisiä osioita, jotka linkittyvät toisiinsa. Käytännön tasolla konkreettinen kehittäminen sisälsi seuraavat osiot:

- ryhmäkartoituskeskustelu (nykytilan analyysi, tavoitteiden asettaminen kehittämiselle)
- kehittämispäivät (kuusi kertaa) lastensuojelun sosiaaliohjaajille
- lapsen kanssa työskentelyn tehostaminen
- menetelmäkansion kokoaminen
- uusien työkäytänteiden mallintaminen
- ryhmähaastattelu sosiaaliohjaajille (arviointia)
- kehittämiskohtien esille nostaminen

Kehittämistavoitteena oli lisätä lastensuojelun perhetyön menetelmällistä osaamista ja vahvistaa lapsilähtöistä työskentelyä. Näihin tavoitteisiin pyrin kehittämistyön välittömien tavoitteiden eli yhteisten kehittämispäivien ja menetelmäkansion työstämisen kautta. Näen tämän kaiken yhdistettynä tähtäävän laadukkaampaan ja vaikuttavampaan lastensuojelutyöhön. Tulevaisuuden tavoitteen suhteen tällä voi siten nähdä olevan vaikutuksia lasten hyvinvointiin.

Kehittämistyön tutkimusaineisto on laaja ja se koostuu kehittämisen aikana syntyneistä ja hankituista dokumenteista, joita ovat haastatteluaineistot, tutkimuspäiväkirja (omia ja sosiaaliohjaajien ajatuksia sekä havainnointimateriaalia) ja kehittämispäivien materiaali.

2.4 Organisaatiokuvaus

Kuvaan tässä kappaleessa käytännönläheisesti tutkimusympäristöä ja tutkimuskohdetta, lastensuojelun perhetyötä tutkimuksen kohteena olevassa kaupungissa. Pyrin tämän kautta konkretisoimaan kyseisen kaupungin lastensuojelun perhetyön monimuotoisuutta, sen keskeisiä periaatteita ja tarkoituksia käytännön työn tasolla.

Lastensuojelu sijoittuu kaupungin sosiaalikeskuksen alaisuuteen. Lastensuojelun sosiaalityön esimiehenä toimii lastensuojelun johtava sosiaalityöntekijä. Lastensuojelun sosiaalityö on jaettu alkuarvioinnin, avohuollon ja sijaishuollon työtehtäviin. Lastensuojelussa on yhteensä seitsemän sosiaalityöntekijää, jotka ovat sijoittuneet siten, että kaksi työskentelee lastensuojelun alkuarvioinnissa, kolme lastensuojelun avohuollossa alueellisessa sosiaalityössä, yksi sijaishuollossa sekä seutukunnallinen sosiaalityöntekijä poliisilaitoksella. Lastensuojelussa työskentelee yhteensä 12 sosiaaliohjaajaa, joista kaksi lastensuojelun alkuarvioinnissa, kaksi avo-perhekuntoutuksen päiväryhmätoiminnassa, kolme lapsiperheiden (kotiin vietävässä) perhetyössä sekä viisi yksittäistä sosiaaliohjaajaa, jotka työskentelevät nuorten kanssa tehtävässä työskentelyssä, jälkihuollossa, sijaishuollossa, pajakoulun luokalla ja sosiaaliohjauksessa alueen sosiaalityöntekijän työparina. Lastensuojelun sosiaaliohjaajat ovat koulutukseltaan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattikorkeakoulun (tai entisen opistoasteen) tutkinnon suorittaneita ammattilaisia. Eri tutkintonimikkeistä edustettuina ovat sosionomi (AMK) ja (YAMK), yhteisöpedagogi (AMK), psykiatrinen sairaanhoitaja (AMK) ja sosiaalikasvattaja. Vuonna 2014 lastensuojelun perhetyötä on vahvistettu osa-aikaisesti työskentelevällä toimintaterapeutilla (AMK), jonka työpanosta voidaan hyödyntää työparityöskentelyssä toimintaterapeutisesta työskentelystä hyötyä saavien perheiden lasten kanssa.

Perhetyö on lastensuojelun avohuollon tukitoimenpide kaupungin lastensuojelun asiakasperheille. Lastensuojelun perhetyötä on tehty kaupungissa vuodesta 1998 lähtien. Lastensuojelun

perhetyö on pääsääntöisesti korjaavaa ja kuntouttavaa ja se on jaettu kolmeen toimintamuotoon: lapsiperheiden kotiin vietävä perhetyö, intensiivisen perhetyön ryhmämuotoinen avoperhekuntoutus ja nuorten kanssa tehtävä työskentely.

Kotiin vietävä lastensuojelun perhetyö on kohdennettua erityispalvelua, joka räätälöidään palvelemaan kunkin asiakasperheen yksilöllisiä tarpeita. Perhetyön sosiaaliohjaajien tehtävänä on tukea lapsiperheitä arkielämän hallinnassa, kriisien selvittämisessä sekä perheen omien voimavarojen löytämisessä ja vahvistamisessa. Perhettä pyritään auttamaan heidän ”omalla maaperällä” kokonaisuutena, mutta myös perheenjäsenten yksilöllisiin tarpeisiin vastataan perhekokonaisuutta palvelevalla tavalla. Perhetyöhön kuuluu asiakasperheiden käytännöllistä tukemista, yhdessä tekemistä, arjen kasassa pitämistä, pedagogista ohjaamista ja vanhemmuuden arviointia.

Intensiiviperhetyön toiminta on ryhmämuotoista avoperhekuntoutusta, joka toimii kaupungin lastensuojelulaitoksen tiloissa. Toiminta on tarkoitettu alle kouluikäisten lasten perheille, joilla on (mahdollisesti jo pitkään ollut) lasten kasvatukseen ja elämänhallintaan liittyviä ongelmia, ja perheen epävakaa elämäntilanne uhkaa vakavasti vaarantaa lapsen kasvua ja kehitystä. Työmuoto sopii erityisesti silloin, kun perheestä on paljon huolta, kotiin vietävät palvelut todetaan riittämättömiksi ja koko perheen kuntouttaminen laitoshoidossa ei ole mahdollista. Sitä voidaan tarjota myös tilanteessa, jossa huostaanoton uhka on olemassa tai lasta ollaan kotiuttamassa lyhytaikaisen sijoittamisen jälkeen. Työskentely ja tuki omalla paikkakunnalla mahdollistavat lapsen kotona asumisen ja siten läheisten ihmissuhteiden jatkumisen sekä samanaikaisen kotiin tehtävän työskentelyn ja verkostojen luomisen jo ryhmätoiminnan aikana. Ryhmässä toteutetaan säännöllistä lapsiperheen arkea ruokailen ja ulkoillen. Perheitä ohjataan konkreettisesti heidän toiminnassaan ja lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta tuetaan arkisten tilanteiden lisäksi toiminnallisten hetkien kautta. Vanhempien kanssa työskennellään päivittäin teemahetkissä, joissa työstetään vaikeita ja haastavia asioita eteenpäin perinteisesti keskustellen, erilaisia toiminnallisia menetelmiä käyttäen tai ryhmässä vierailijoina käyvien eri moniammatillisten yhteistyökumppaneiden ammattitaitoa hyödyntäen. Intensiiviperhetyön jakso kestää 18-20 viikkoa. Ryhmätoimintaa on kolmena päivänä viikossa ja jakso sisältää kotiviikkoja, jolloin intensiiviperhetyössä työskentelevät kaksi sosiaaliohjaajaa arvioivat kotikäynnin ryhmässä työstettyjen asioiden siirtymistä perheen arjen käytäntöihin. Ryhmiä järjestetään vuosittain kaksi ja yhteen ryhmään mahtuu yleensä neljä perhettä lapsiluvusta riippuen.

Nuorille (noin 12 - 17 -vuotiaille) suunnatussa perhetyössä työskentelee sosiaaliohjaajia, joiden työnkuvat ovat muotoutuneet erilaisista tarpeista. Yksi sosiaaliohjaaja työskentelee erityisesti jälkihuoltonuorten kanssa ja toinen ohjaajista työskentelee avohuollossa ja tekee myös nuoria koskevia lastensuojelutarpeen selvityksiä. Lisäksi kaupungilla on sosiaaliohjaaja,

joka työskentelee pääasiassa pajakoulun oppilaiden kanssa. Pajakoulussa on noin 10 oppilasta ja ohjaaja vastaa perheiden kanssa työskentelystä ja nuorten elämänhallinnan tukemisesta.

Näiden työmuotojen lisäksi sosiaaliohjaajat ohjaavat tarpeen mukaan erilaisia ryhmiä. Lastensuojelun avohuollon ryhmätoiminta on vertaisryhmiin kohdistuvaa palvelua, jota järjestetään suljettuna ryhmätoimintana erityisen tuen tarpeessa oleville lapsille, nuorille tai vanhemmille joko lastensuojelun omana toimintana tai yhteistyössä eri hallintokuntien kanssa. Se tähtää suojaavien tekijöiden tunnistamiseen, varhaiseen tukemiseen ja riskejä ehkäiseviin vaikutuksiin. Ryhmät ovat tavoitteiden ja tarpeiden suhteen erilaisia mutta kaikkien perusarvoja ovat osallisuus, aito kohtaaminen ja innostaminen. Ryhmätoiminta tukee yhteisöllisyyttä, auttaa luomaan uusia verkostoja arjen tueksi ja aktivoi lähtemään kotoa vertaistuen piiriin. Viime vuosina sosiaaliohjaajat ovat ohjanneet mm. Toimiva perhe-, Nuisku-, Voikukka-, ART- ja Tyttöryhmiä.

3 Tutkimuksen konteksti ja viitekehys

Tutkimus ja kehittämistyö sijoittuvat lastensuojelun avohuoltoon, lastensuojelun perhetyöhön. Tämän takia lastensuojelun perhetyö on tutkimuksen keskeisin konteksti. Lastensuojelua ja lastensuojelun avohuoltoa käsittelen yleisten pääasioiden ja käytäntöjen valossa. Lastensuojelun perhetyötä olen määritellyt tarkemmin, jotta lukijalle välittyy mielikuva perhetyön moninaisuudesta. Liitin lukuun 3.2.4 Lastensuojelun tulevaisuuden haasteet ja muutokset näkemyksiä siitä, mitä seikkoja lastensuojelun ja perhetyön kehittämisessä tulisi tulevaisuudessakin huomioida ja kuvauksen tutkimuskohteena olevan kaupungin lastensuojelussa vallitsevasta muutostilanteesta. Luvun 3.4 Lapsikeskeisyys sosiaalityössä kautta haluan tuoda ilmi lasten kanssa työskentelyn tärkeyttä sekä sen haasteellisuutta. Haen näiden tekstien kautta perusteluita sille, miksi työskentely lapsen kanssa on tärkeää, oikeutettua ja toisinaan vaikeaa sekä miksi kehittäminen kannattaa. Teoreettisena viitekehyyksenä kehittämistyössäni on osallisuus jota pyrin avaamaan erityisesti lapsen kannalta.

3.1 Lastensuojelu

Lastensuojelu perustuu lasten kansainvälisesti tunnustettuihin oikeuksiin. Kansainväliset sopimukset ja perusoikeussäännöksemme velvoittavat turvaamaan lapsen oikeudet ja ottamaan huomioon lapsen edun kaikessa yhteiskunnan toiminnassa. Lapsilla on samat perusoikeudet kuin muillakin kansalaisilla. Lapsilla on etusija erityiseen suojeluun. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa päätöksentekoon kehitystään vastavalla tasolla. Lastensuojelun tavoitteena on vaikuttaa yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huolta-

ja lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua, jotta lasten oikeudet tulevat turvatuiksi. (Bardy 2013, 71; Pösö 2007, 66; Sosiaaliportti 2014; Valvira 2013, 11.) Johtotähtenä lastensuojelussa on siis lapsen etu.

Lastensuojelusta säädetään laissa, jonka lähtökohtana ja johtavana periaatteena on lapsen etu. Nykyinen lastensuojelulaki on astunut voimaan 1.1.2008. Kyseessä oli lain kokonaisuudistus, kun edellinen laki oli vuodelta 1984. Lastensuojelulain (Lastensuojelulaki 417/2007, 1§; Mahkonen 2010, 67; Rätty 2012, 1-3) tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvu-ympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lapsen vanhemmilla ja huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista, heidän velvollisuutena on vastata lapsen huolenpidosta ja kasvatuksesta. Laissa korostetaan, että yhteiskunnan ja erityisesti sosiaalihuollon tulee tukea vanhempia tässä heidän kasvatustehtävässään ja on tarjottava perheelle tarpeellista tukea ja apua riittävän varhain ja sitä on annettava ensisijaisesti lasten ja perheiden omassa asuinympäristössä. Lapsi ja perhe on myös tarvittaessa ohjattava lastensuojelun piiriin.

Vuoden 2008 lakimuutoksen myötä lastensuojeluun muodostettiin käsitteet ehkäisevä lastensuojelu sekä lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu, jollaista jaottelua ei aiemmin ollut. Tarkoituksena on ehkäistä ongelmien syntyä ja vaikuttaa lasten ja perheiden tilanteisiin niin, ettei varsinaista lastensuojelun tarvetta edes syntyisi. Lailla on myös pyritty parantamaan viranomaisten välistä yhteistyötä. Oleellinen uudistus on ollut lastensuojeluprosessin tarkempi säätely, jossa varsinaisen lastensuojelun alkuvaihe on jaoteltu eri pykäliin ja lastensuojelutarpeen selvitysvaihe on kokonaan uusi. Toteutettaessa lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua, on aina pyrittävä kaikin tavoin edesauttamaan vanhempien mahdollisuutta toteuttaa kasvatustehtävänsä. Viranomaisten on oma-aloitteisesti tarjottava perheelle apua ja tukea. (Rätty 2012, 8-10.) Lain yhtenä keskeisenä muutoksena nähdään myös lasten osallistumisoikeuksia koskevat laajennukset (Mahkonen 2010, 47.)

3.1.1 Ehkäisevä lastensuojelu

Sosiaali- ja terveysministeriö (2014) määrittelee lastensuojelun jakautuvan kahteen osioon; ehkäisevään lastensuojeluun sekä lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen liittyvillä toimilla ehkäistään varsinaisen lastensuojelun tarvetta ja ehkäisevällä lastensuojelulla tarjotaan apua ja tukea riittävän varhain, jolloin ehkäistään ongelmien syntymistä tai pahenemista. Tärkeä tehtävä ehkäisevän lastensuojelutyön toteuttamisessa onkin universaaleissa peruspalveluissa. Uudistetussa lastensuojelulaissa (2007/417) lastensuojelu käsitetäänkin laajasti lasten suojeluksi. Lastensuojelu ei olekaan siten yksin lastensuojeluviranomaisten toimintaa, vaan se on nähtävä myös muita viranomaisia sekä kansalaisia koskettavana asiana. Lastensuojelulla nähdään olevan kolme tehtävää: lasten

yleisiin kasvuoloihin vaikuttaminen, vanhempien tukeminen kasvatustehtävässä ja varsinainen lastensuojelutehtävä.

Ehkäisevän lastensuojelun toimintamuodoiksi voidaan lukea myös erityyppiset avoimet varhaiskasvatuspalvelut, avoin päiväkotij- ja perhekeskustoiminta, erilaiset vanhempainryhmät, vertaisryhmätoiminta sekä lasten ja perheiden loma- ja leiritöiminnat. Näitä toimintamuotoja voidaan käyttää sekä ehkäisevän lastensuojelutyön välineenä että lastensuojelun avohuollon tukitoimena. Lapsilta ja perheiltä ei tässä edellytetä lastensuojelun asiakkuutta, vaan ehkäisevää työtä tehdään osana lapsille, nuorille ja perheille tarkoitettuja palveluja. (Heino 2009, 72; Lastensuojelulaki 417/2007, 3§; Rätty 2012, 4 - 5; Sosiaaliportti 2014c; Sosiaali- ja terveysministeriö 2014.) Mikäli lapsella tai perheellä on tarvetta siirtyä ehkäisevästä lastensuojelusta lastensuojelun lapsi- ja perhekohtaisen työn ja avohuollon asiakkaaksi, tarvitaan ja/tai vaaditaan siihen tietty sosiaalityöntekijän tekemä arviointi- ja päätösprosessi (Heino 2009, 72).

Ehkäisevällä perhetyöllä neuvolassa, varhaiskasvatuksessa tai koulussa tarkoitetaan lapsiperheille järjestettävää kokonaisvaltaista, suunnitelmallista ja lyhytkestoista matalan kynnyksen tukemista, jossa perhe saa oikea-aikaisesti tukea osana peruspalveluita ajatuksena estää perhetilanteen kriisiytyminen ja ongelmien kasaantuminen. Näille perhetyön muodoille ei ole vielä vakiintunut pysyvää toimintatapaa tai -mallia. (Sosiaaliportti 2014a.) Myllärniemen (2007, 11) mukaan myös sosiaalitoimen tulisi järjestää perheille tukea silloin, kun lapsi ei ole selkeästi lastensuojelun tarpeessa. Kyseessä on sosiaalitoimen varhainen tuki tai riskitekijöiden perusteella kohdennettu selektiivinen preventio. Varhaisen tuen työllä vastataan teemoihin jotka liittyvät esim. vanhemman haastavaan elämäntilanteeseen (työttömyys, raskaus, sairastuminen, jaksaminen), perheen arjessa selviytymisen tuen tarpeisiin (arkiset askareet, asioiden hoito), kasvatuskysymyksissä ja lapsiperheiden palveluissa neuvontaan, perheen väliaikaisiin kriiseihin (avioero), taloudellisiin, asumiseen tai muihin elämänhallintaan liittyviin vaikeuksiin sekä maahanmuuttajaperheiden tarpeisiin.

3.1.2 Lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu

Lastensuojelulain 3 § määrittelee perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun toimintamuodoiksi lastensuojelutarpeen selvityksen, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellisen sijoituksen ja huostaanoton sekä niihin liittyvät sijaishuollon ja jälkihuollon. Perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun keskeisenä periaatteena on ottaa ensisijaisesti huomioon lapsen etu sekä tukea lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kasvatusmahdollisuuksia lapselle suotuisten kasvuolojen vakiinnuttamiseksi. Lastensuojelulain tarkoitus kiteytyy siihen, että aina tehdään ensimmäiseksi arvio avohuollon mahdollisuuksista. Avohuollon mahdollisuuksia käytetään ensisijaisesti, mikäli ne ovat mahdollisia ja tarkoituksenmukaisia. Laki jättää kuitenkin mahdollisuuden nopeasti toteutettavalle sijaishuollolle tai huostaanotolle silloin, kun

se on lapsen edun mukaista eivätkä avohuollon tukitoimet ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia. (Lastensuojelulaki 417/2007, 1-4 §; Sosiaali- ja terveysministeriö 2014.) Summattuna lastensuojelun ydin on Bardyn (2013, 73) mukaan yksinkertainen: se on lapsen kehityksen ja terveyden turvaamista ja sitä vaarantavien tekijöiden poistamista. Perhe nähdään ensisijaiseksi ja lapsen oikeuksia kunnioitetaan, joten näin ollen lastensuojelu perustuu lapsikeskeiseen perhelähtöisyyteen.

Nykyinen lastensuojelulaki toi mukanaan odotettuja uudistuksia. Lakiin on aiempaa selkeämmin kirjattu lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämistä koskevat periaatteet ja kuntien velvoitteet. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin tila, ennakoitujen tarpeiden ja hyvinvointia edistävien toimien sekä palvelujärjestelmä tulee kuvata koko kunnan (tai kuntien) tasolla laadittavassa lastensuojelun suunnitelmassa. Suunnitelmassa tulee näkyä, miten yhteistyö on järjestetty eri viranomaistahojen sekä lapsille ja nuorille palveluja tuottavien tahojen välillä. (Kunnat 2014.) Lastensuojelulaki korostaa ehkäisevän työn merkitystä ja työskentelyn painopisteen siirtämistä varhaisempaan vaiheeseen, laki selventää ja kohentaa lastensuojelun kohteena olevan lapsen, nuoren ja hänen perheensä oikeudellista asemaa.

Lastensuojelun käsitetään tarkoittavan laajempaa tehtäväkokonaisuutta kuin pelkästään palveluiden järjestämistä. Lastensuojelu on kunnan organisaatiossa sosiaalipalveluihin kuuluva sosiaalityön osa ja sen järjestäminen on kuntia sitova velvoite. (Toikko 2012, 129.) Kuntien tehtävät lastensuojelussa täsmennetään lastensuojelulaissa. Ne ovat yhteisötasoisia palveluja ja toimintoja, joiden tarkoitus on vaikuttaa rakenteellisiin tekijöihin, ennaltaehkäistä ongelmien syntyä tai niiden vaikeutumista sekä tukea ja kuntouttaa lasta ja perhettä. (Rousu & Holma 2003, 8.) Kuntien on luotava riittävät mahdollisuudet toteuttaa lastensuojelua eli kuntalaisilla on oltava käytettävissä lastensuojelun avohuollon palveluvalikoima, joka vastaa lain vaatimusten mukaisesti asiakkaiden (kuntalaisten) tarpeita niin laadullisesti kuin määrällisestikin. Kunnilla on velvollisuus vastata itse järjestämiensä ja tuottamiensa lastensuojelupalveluiden laillisuudesta. Omavalvonnalla toimija seuraa, arvioi ja valvoo toimintaansa, sen laatua ja riittävyyttä sekä puuttuu viivytyksettä mahdollisiin puutteisiin. (Valvira 2013, 16, 24.)

Lastensuojelun järjestämisen laajuus ja tarjottavien palveluiden kirjo riippuu kunnassa asuvien lasten ja perheiden palvelutarpeesta, joten täydellistä listaa vaadittavista palveluista on mahdoton laatia. Lastensuojelun palvelut ovat monipuolistuneet, mikä mahdollistaa paremmin palveluiden räätälöimisen yksilöllisesti ja perhekohtaisesti. Haasteelliseksi kunnille palvelutarjonnan tekee kuitenkin lisääntyneet ja vaikeutuneet asiakastarpeet sekä pätevien työntekijöiden rekrytoiminen. Kehittämisen kohta on myös tukipalvelujen oikea-aikaisuuden ja varhaisen tuen toteuttamisen suhteen. Tämän lisäksi universaalien perhepalveluiden supistaminen lisää entisestään paineita lastensuojeluun. (Rousu & Holma 2003, 9, 11.) Perhetyötä järjestävät kunnallisen tason rinnalla myös seurakunnat ja järjestöt, joilla on tarjolla erilaisia

perhetyön muotoja erilaisiin perhetyön tarpeisiin. Tunnetuimmat perhetyön järjestötoimijat ovat Ensi- ja turvakotien liitto ja Mannerheimin lastensuojeluliitto. Kunnat hankkivat järjestöjen tuottamaa perhetyötä ostopalveluina lisäksi myös yksityisiltä lastensuojelualan yrityksiltä. (Sosiaaliportti 2014b.)

Lastensuojelulain ja siten myös lastensuojelun avohuollon palveluilla on siis tarkoitus ennaltaehkäistä ongelmien syntyä ja niiden kasautumista mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Avohuollon tukitoimilla edistetään ja tuetaan lapsen myönteistä kehitystä sekä tuetaan ja vahvistetaan vanhempien, huoltajien ja lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kasvatuskykyä ja -mahdollisuuksia. (Lastensuojelulaki 417/2007, 34§; Sosiaaliportti 2014d). Lastensuojelulaki määrittelee sosiaaliviranomaisten velvoitteet ryhtyä avohuollon tukitoimiin jos kasvuolot vaarantuvat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai jos lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Avohuollon tukitoimia pyritään toteuttamaan yhteistyössä lapsen ja vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kanssa (Lastensuojelulaki 417/2007, 34§; Sosiaaliportti 2014).

Lastensuojelussa vallitsee lievimmän riittävän toimenpiteen periaate, jonka mukaan viranomaisen on valittava kulloinkin käytettävissä olevista toimenpidevaihtoehdoista ja tukitoimista lievin mahdollinen tapa puuttua perheen tilanteeseen. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että perhettä olisi tuettava ja puututtava perheen ongelmiin ensisijaisesti avohuollon tukitoimien avulla. Sosiaalitoimea veloitetaan aina arvioimaan avohuollon mahdollisuudet ennen viimesijaista vaihtoehtoa eli huostaanottoa. (Räty 2004, 85.) Avohuollon tukitoimia ei aina voida järjestää joko lapsen tai huoltajien vastustuksesta tai silloin, kun avohuollon tukitoimenpiteet ovat epätarkoituksenmukaisia tai riittämättömiä (Räty 2004, 96).

Avohuollon tukitoimiksi katsotaan monet erilaiset toimet, kuten sosiaalipalvelut, sosiaaliavustukset, taloudellinen tuki, asumisolojen järjestäminen, tukihenkilö tai -perhetoiminta, terapiapalvelut, loma- ja virkistyspalvelut, koulunkäynnin, ammatin - ja asunnon-hankinnan sekä harrastustoiminnan tukeminen sekä muu lapsen henkilökohtainen tuki. Avohuoltoon kuuluu myös perheen tukeminen esimerkiksi perhetyöllä tai vertaisryhmätoiminnalla sekä perheen kuntoutus. Avohuollon tukitoimeksi katsotaan myös lapsen päivähoito, mikäli se on tarpeellista sosiaalisista syistä. Näitä tukitoimia toteutetaan yhteistyössä lapsen tai nuoren ja lapsen vanhempien tai muita lasta hoitavien henkilöiden kanssa. (Lastensuojelulaki 417/2007, 36§; Räty 2004, 95 - 96.)

3.2 Lastensuojelun perhetyö

Lastensuojelun perhetyö on sosiaalialan työmuoto, jolla yksinkertaisimmillaan tarkoitetaan perheen kanssa työskentelemistä. Perhetyölle ei ole olemassa yhtä tarkkaa määritelmää eikä

yhtä vakiintunutta työmuotoa. Eri työtapoja yhdistää kuitenkin se, että työtä tehdään sekä vanhempien että lasten kanssa ja perheen tilanne pyritään näkemään kokonaisvaltaisesti. Se miten se käytännön työssä näkyy, vaihtelee tilanteittain. Perhetyössä tehdään hyvin monimuotoista työtä, mutta pääsääntöisesti perhetyön tehtävänä on tukea vanhempia heidän kasvatustehtävissään sekä tehdä vanhemmuuden arviointia ja järjestää lapselle hänen hyvinvointiaan edistävää toimintaa. Keskeistä lastensuojelun perhetyössä on lapsen edun turvaaminen. Lastensuojelun perhetyön asiakasperheillä on usein moninaista erityisen tuen tarvetta. Lasten kasvuoloissa voidaan havaita lastensuojelullisia, sosiaalisia riskitekijöitä ja perheillä on monenlaisia arjenhallinnan ja vuorovaikutuksen vaikeuksia. Koska kyseessä on osa lastensuojelutyötä, perhetyö ei ole pelkästään tehostettua ja intensiivistä tukea. Perhetyö voidaan nähdä itsessään interventiona joka kohdistuu perheen yksityisyyteen ja siinä on kontrollin elementti aina myös läsnä. (Heino 2008, 46 - 48, 62; Myllärniemi 2007, 82; Nätkin & Vuori 2007, 7-9; Sosiaaliportti 2014b.)

Käytännön tasolla perhetyö on kohtaamista, rinnalla kulkemista, kuuntelemista, keskustelemista ja ongelmien selvittämistä. Työmenetelminä kuunteleminen ja asioista keskusteleminen ovat aikaavieviä eivätkä ne yksistään riitä, vaan niiden lisäksi kaivataan konkreettista auttamista ja kädestä pitäen ohjaamista. Siten perhetyö pitää sisällään myös arkiaskareissa auttamista, rajojen asettamista, kasvatukseen vaikuttamista, neuvomista, kriisityöskentelyä ja jatkotoimenpiteisiin ohjaamista. (Uusimäki 2005, 78.) Perhetyön toiminnan ydinajatus on kaikessa yksinkertaisuudessaan lapsen etu, jota lähestytään usein vanhemmuuden kautta. Pää tavoitteena voidaan kärjistetysti aina pitää lapsen sijoituksen tarpeen ehkäisyä tukemalla vanhemmuutta ja perheen itsenäistä selviytymistä. Perhetyöntekijöiden vastuulla on perhetyön työprosessi sosiaalityöntekijän vastatessa lastensuojelun asiakkuusprosessista (Heino 2008, 52; Myllärniemi 2007, 10).

3.2.1 Käsitteitä perhetyöstä

Lastensuojelun perhetyön ympärillä toimii monenlaisia tahoja useissa tehtävissä, käytännöt ovat kirjavat. Perhetyön käsitteitä on käytössä monia, on ohjaavaa perhetyötä, avoimuollista perhetyötä, avotyötä, toiminnallista avotyötä, tehostettua perhetyötä, kuntouttavaa perhetyötä, perhetukityötä ja perheen yhdistettyä hoitoa. Perhetyön kohteena ovat perheet, joilla on yleisesti lastensuojelullisia ongelmia. Työn keskeisenä tavoitteena voidaan kärjistetysti pitää lapsen sijoituksen ehkäisyä tukemalla perheen itsenäistä selviytymistä ja vanhemmuutta. (Heino, Berg & Hurtig 2000, 10; Myllärniemi 2007, 5; Rönkkö & Rytkönen 2010, 27 - 28; Saarnio 2004, 240; Sosiaaliportti 2014b.)

Lastensuojelun perhetyön käsitettä käytetään, tulkitaan ja ymmärretään monella tavalla. Heino ym. (2000, 21, 188 - 190) ovat aikoinaan mallintaneet perhetyötä niin sanotun sateenvarjokäsitteen avulla. Siitä katsottuna perhetyö voi laajimmillaan tarkoittaa kaikkea ammatillista toimintaa, mistä lastensuojelussa säädetään, mutta se voidaan jakaa myös kolmeen sektoriin sen mukaan, missä ammatillista perhetyötä tehdään. Ensimmäinen sektori on klinikka-muotoinen perheterapia, jota terapiatyön ammattilaiset antavat pääasiassa tätä varten varatuissa tiloissa. Toinen sektori sisältää kotona tapahtuvan kohdennetun, tehostetun tai muun perhetyön. Kolmantena sektorina tulee laitos- tai leirimuotoinen ympärivuorokautinen perhekuntoutus. Sektorit on eroteltu sen mukaan, miten asiakasperheet liikkuvat, eli tuodaanko työ kotiin, käyvätkö perheenjäsenet päiväaikaan kodin ulkopuolella palvelun piirissä vai majoittuvatko ne pidemmäksi aikaa kodin ulkopuolelle kuntoutukseen.

Heino (2008, 46, 62) mallintaa perhetyön pitävän sisällään 1) tutkimusta ja arviointia, 2) tukea ja ohjausta sekä 3) hoitoa ja kuntoutusta. Erityisesti perhetyön alkuvaiheessa työskentely pitää sisällään tuen tarpeen selvittämistä. Muutokseen tähtäävästä tai kuntouttavasta perhetyöstä puhutaan silloin, kun perhetyön keinoin tavoitellaan muutosta. Tavoiteltu muutos voi kohdentua perheen toimintaan, lasten asemaan, kasvattamiseen tai huolenpitoon, vanhemmuuteen tai kriisistä selviytymiseen. Perhetyö voi olla arjesta selviytymistä tukeva palvelu ja tukirakenne, joka kannattelee perhettä ja sillä saatetaan välttää huostaanoton tarve. Se voi olla myös apuna lakkautettaessa huostaanottoa ja kotiutettaessa lasta. Tällöin on kyse intensiivisestä koko perheeseen kohdistuvasta vahvasta psykososiaalisesta tuesta, hoidosta, tutkimuksesta ja kuntoutuksesta.

Myllärniemen (2007, 6 - 7) mukaan perhetyö voidaan jakaa eri konteksteihin, jotka kukin vastaavat omiin kysymyksiin ja selityksiin perhetyöhön liittyen. Myllärniemi näkee perhetyön toiminnan keskiössä perhetyön kohteen eli perheen, lapset ja vanhemmat, jotka samalla ovat konkreettiset toimijat. Kontekstin toinen toiminnan taso kuvaa perhetyön konkreettista toimintaa ja toimintapaikkaa ja se vastaa kysymyksiin siitä kuka tekee, mitä ja miten tekee. Seuraava taso on toimintaperiaatteiden ja -orientaatioiden taso, joka sisältää reunaehdoja (ohjeistukset, periaatteet, tavoitteet) kuvaavia asioita. Uloimmalla, perhetyön ideologisella tasolla työhön vaikuttavat yleiset perhe-, arvo- ja normikäsitteet.

Myllärniemi (2007, 7 - 9) jäsentää perheiden kanssa tehtävää sosiaalityötä neljään lohkoon (hyvinvointipalvelut, perhetukipalvelut, sosiaalialan ammatillinen tuki perheiden ongelmatilanteissa sekä erityispalveluna lastensuojelun sosiaalityö), jossa lastensuojelun perhetyö on eriytyneenä omaksi erityispalveluksi ja jonka asiakkuuteen tullaan ainoastaan erityisin perustein. Työntekijältä vaaditaan erityisosaamista; erityistä tietoutta lapsen kehityksestä, kasvusta ja oikeuksista ja eri-ikäisten lasten tarpeista ja palveluista sekä vanhemmuudesta, vuorovaikutuksen havainnoinnista ja erilaisista menetelmistä. Työnjako sosiaalityöntekijöiden

kanssa on vaikuttanut siten, että perhetyössä tehdään paljon (aiemmin sosiaalityöntekijälle kuulunutta) kasvokkain tapahtuvaa työtä, kohtaamista ja asiakkaan arjessa tai kotona tapahtuvaa työskentelyä. Näen sekä sosiaalityön kuten perhetyönkin olevan käytännössä jatkuvasti lapsen tilanteen, perheen voimavarojen, vanhemmuuden, tukitoimien riittävyyden ja palvelutarpeen arviointia.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteenä korjaavalla perhetyöllä tarkoitetaan osalle lastensuojelun perheitä kohdennettua konkreettista, tavoitteellista, suunnitelmallista ja määräämäänsä tukea ja apua, jota tehdään ensisijaisesti perheiden kotona. Se on yhdistelmä viranomaisten perheelle kohdistamastaan tuesta ja kontrollista. Perhetyö on kokonaisvaltainen ja pitkäjänteinen tukimuoto apua tarvitseville perheille. Tuki on tiivistä, käytännönläheistä sekä omatoimisuuteen tähtäävää ja se mahdollistaa ohjauksen arjen ja vuorovaikutuksen pulmalanteisiin. Perhetyön työskentely on pääsääntöisesti vaikuttavaa ja muutokseen tähtäävää, perheiden ja erityisesti lasten hyvinvointia lisäävää työskentelyä, jossa työn keskiössä on itse perhe. (Reijonen 2005, 10; Sosiaaliportti 2014b.)

Perhetyön voidaan katsoa olevan myös lastensuojelun avohuollolliseen kuntoutukseen kuuluva työmuoto, joka perustuu psykososiaalisen toimintakyvyn arviointiin ja vahvistamiseen. Kuntoutus voidaan määritellä yksilön ja ympäristön välisen suhteen muutokseksi, jolla tavoitellaan toimintakyvyn edistämistä ja itsenäistä selviytymistä. Perustana on näkemys perheen ja vanhempien ensisijaisuudesta lapselle. Kuntoutuksella perhettä tuetaan vahvistamalla perheen luottamusta selvittää arjen elämästä ja ratkaisuista. Perhetyön avulla voidaan myös samalla tehostaa lastensuojelun arviointia, sillä perhetyö tuottaa usein tärkeää tietoa perheen arjesta ja lasten hyvinvoinnista. (Myllärniemi 2007, 83; Pärnä 2010, 42, 46.)

3.2.2 Perhetyön periaatteet ja tavoitteet

Yleinen perhetyön perusajatus on, että jokaisella perheellä on omat vahvat piirteensä ja voimavaransa, joita pyritään tukemaan, mikä puolestaan edistää perheen pyrkimystä elämäntilanteensa hallintaan. Perhe on aina mukana sitä itseään koskevassa päätöksentekoprosessissa. Lähtökohdiana on auttaa perhettä vuorovaikutuksellisesti sen luonnollisessa ympäristössä eli perheen omassa kodissa. Perheen ongelmat pyritään ratkaisemaan kunkin perheen tilanteen mukaan ja tavoite sekä työskentelytapa sovitaan aina yhdessä perheen kanssa. Perhetyössä tuetaan vanhempia ottamaan vastuu omasta sekä lastensa elämästä ja tätä kautta mahdollistetaan perheen hyvinvointia. Perhettä autetaan löytämään omat voimavarat ja sitä kautta lisäämään perheen elämänhallintaa. Perhetyön vahvuudeksi voidaan nähdä arjessa kohtaaminen, yhdessä tekeminen ja rinnalla kulkeminen vanhemmuutta vahvistaen.

Perhetyön tavoitteet ja lähtökohdat ovat usein arkiset. Perhetyön tehtäviksi voidaan nähdä arjessa selviytymisen tukeminen, elämän erilaisia asioita sietämään auttaminen, elämässä eteenpäin rohkaiseminen sekä tiedon ja taitojen jakaminen. Perhetyön lähtökohtana tulisi olla näkemys toivosta ja perhetyön tehtävänä on luoda perheelle uskoa ja luottamusta elämässä selviytymiseen. (Uusimäki 2005a, 40 - 41.) Lastensuojelun perhetyö on tavoitteellista muutostyötä, ja se on ongelma- ja muutosorientoitunutta. Työskentelyn tavoitteena on kärjistetyksi aina saada aikaan joitakin muutoksia, joilla perheen (pääsääntöisesti vanhemman) ongelmat poistetaan tai ongelmia korjaavat resurssit ja voimavarat saadaan käyttöön. Muutosvaatimukset ja kontrolli kohdistuukin usein vanhempien toimintaan tai toimimattomuuteen. Oleellista on saada vanhempi tunnistamaan muutostarve ja tukea tätä muutosprosessia. (Mylärniemi 2007, 36.) Perhetyön tavoitteet ovat erilaiset jokaisella perheellä, mutta yleisesti ne tähtäävät perheen itsenäiseen selviytymiseen ilman ulkopuolisia tukitoimia. Siten onnistumisen merkinä voi olla perhetyön työskentelyn päättäminen perheessä (Reijonen 2005, 11).

Vanhemmuuden tukeminen (lapsen kasvatuksessa) määritellään usein yhdeksi perhetyön pää-tavoitteeksi. Vanhemmuus ja kasvatusta ovat hyvän vuorovaikutussuhteen rakentamista lapsen ja vanhemman välille ja siten sen voidaan nähdä olevan myös perhetyön toiminnan ytimessä. Perhedynamiikka, lapsen ja vanhemman välinen suhde, on toiminnan kohteena usein. Siinä tutkaillaan miten perhe toimii arjessaan, miten perheellä sujuu ja miten perheessä jaksetaan sekä millaiset roolit perheenjäsenillä on. Perhetyötä voidaan toteuttaa havainnoimalla, ohjauksella ja neuvonnalla, intensiivisellä ja konkreettisella tuella arkisissa asioissa, terapeuttisella keskustelulla ja erilaisilla toimintamalleilla ja menetelmillä. Työskentelyllä tavoitellaan tilannetta riittävän vahvasta vanhemmuudesta, jossa vanhemmat ymmärtävät lapsen tarpeiden tärkeyden ja osaavat vastata näihin tarpeisiin riittävällä ja oikealla tavalla. (Mylärniemi 2007, 7.)

3.2.3 Perhetyön lähestymistavat

Perhetyötä voi tehdä, soveltaa ja jäsentää monella tavalla, sitä voidaan lähestyä monelta eri menetelmälliseltä kantilta. Perhetyön ydin on aina vanhemmuuden tukemisessa, mutta se miten sen tekee, voi vaihdella katsontakannasta riippuen. Perhetyössä voidaan soveltaa samankin perheen kohdalla tilanteesta riippuen monia eri teoriasuuntauksia tai lähestymistapoja. Suuntauksen tai ajattelutavan käytettävyys, hyödynnettävyys ja sovellettavuus ovat valintakriteerejä työntekijälle. Lähestymistavasta riippumatta perhetyö nähdään lähelle asiakasta vietyinä toiminnallisena, konkreettisena ja dialogisena muutokseen tähtävänä työnä.

Ratkaisukeskeisyys ja voimavarakeskeisyys ovat vallanneet ajattelutapaa perinteisen ongelma-lähtöisen lähestymistavan tieltä. Perusajatus sekä voimavara- että ratkaisukeskeisyydessä on fokusoida ajatukset ongelmien sijaan ratkaisuihin ja nähdä asiat voimavaroina. (Saarnio 2004,

247.) Perhekeskeisessä työn painotuksessa työntekijän rooli on olla neuvonantaja eli antaa asiantuntemuksensa perheen käyttöön. Asiantuntemusta on luottamuksellisen ja turvallisen keskustelutilan luominen. Työntekijä voi ajatella tavoitteekseen tukea perheiden omaa päätöksentekoa ja keskinäistä vuorovaikutusta sekä luoda tilaa perheiden omaehtoiselle toiminnalle löytää vahvuuksiaan ja toimintakykyään. Sen keskeiset eettiset periaatteet liittyvät perheenjäsenten mahdollisuuteen olla osallisena asioissaan ja mahdollisuuteen tulla kuulluksi. Se edellyttää tasa-arvoista suhdetta työntekijän ja perheen välillä: perhe on asiantuntija omassa elämässään. (Järvinen ym. 2012, 23 - 25; Rönkkö & Rytönen 2010, 36.) Perhekeskeinen lähestymistapa on siis melkoisen erilainen verrattuna asiantuntijakeskeiseen painotukseen, jossa lähdetään ajatuksesta, ettei perhe kykene ratkaisemaan ongelmiaan tai tilannettaan ilman ammattilaisten apua tai lapsikeskeiseen painotukseen, jossa työ kohdistuu lapsesta aiheutuvan huolen kautta koko perheeseen (Rönkkö & Rytönen 2010, 36).

Perhekeskeisyyteen liittyy vahvasti systeeminen teoria, jonka mukaan keskeistä on perheen elämäntilanteen tarkastelu kokonaisuutena ja yksilön kohtaaminen suhdejärjestelmässään. Perhettä tarkastellaan vuorovaikutusjärjestelmänä, jossa jokaisen käyttäytyminen ja itsensä ilmaiseminen vaikuttaa toisiin perheenjäseniin ja heidän käyttäytymiseensä. Tämän ajattelun kautta koko perhe huomioimalla saadaan käyttöön perheen mahdolliset voimavarat ja perheenjäsenten keskinäinen tuki muutosprosessissa. (Myllärniemi 2007, 38; Saarnio 2004, 241.)

Lapsikeskeisen työn tavoitteena Muukkoson ja Tulensalon (2004, 67 - 72) mukaan on suojella, tukea, vahvistaa ja eheyttää lasta työskentelemällä suoraan lapsen kanssa, pitämällä prosessit lapsikeskeisinä ja valitsemalla lapsikeskeisyys työtä ohjaavaksi periaatteeksi. Lapsikeskeisiin tavoitteisiin pyritään ensisijaisesti kuulemalla, kohtaamalla ja tukemalla lasta sekä pitämällä lapsi ja kunkin lapsen yksilölliset tarpeet vanhempien kanssa tehtävän työn keskiössä. Lapsen ja vanhempien välistä suhdetta pyritään vahvistamaan lisäämällä heidän vuorovaikutustaan tai muuttamalla heidän tapojaan olla vuorovaikutuksessa. Työntekijän tehtävänä on työskennellä lapsen kanssa, olla lasta varten koko asiakkuusprosessin aikana ja sen eri kohdissa, välittää lapselta saatua tietoa vanhemmille sekä ottaa lapsen kokemukset ja näkökulma vanhempien kanssa tehtävän työn lähtökohdaksi.

Pyrkimys lapsilähtöiseen lastensuojeluun on jollain tapaa ristiriidassa muiden tämän hetken ammatillisten korostusten kanssa. Lapsen näkemysten ohella korostetaan myös perhekeskeistä lähestymistapaa, joka kuitenkin saatetaan tulkita pääasiassa vanhempien kanssa työskentelyksi. Perhekeskeisyyden yhteensovittamisessa yhteen lapsilähtöiseen työskentelyyn on omat vaikeutensa, mutta lapsia ei voi myöskään tarkastella irrallaan perheestään. Nämä kaksi näkökulmaa eivät ole täysin ristiriidattomia toisiinsa nähden ja niiden yhteensovittaminen on eräs keskeinen käytännön lastensuojelutyön haaste tai peräti ongelma.

Ryhmä- ja vertaisryhmätoimintaan perustuva työmenetelmä on tullut perinteisen yhden perheen tukemisen rinnalle. Ryhmä voi muodostua tarpeen mukaan perheistä tai yksilöistä (äidit, isät, lapset), joilla on jollain tapaa sama elämäntilanne ja / tai pulma elämässään. Ryhmät ovat usein suljettuja ja niiden keskeinen työmenetelmä on vertaistukitoiminta. Työskentelyn vahvuutena on mahdollisuus luoda luottamuksellinen ilmapiiri, jossa asiakkaat voivat käydä läpi vaikeita kokemuksiaan ja tilanteitaan samanlaisia asioita kokeneiden ihmisten kanssa turvallisesti ammattilaisen ohjauksessa. (Sosiaaliportti 2014e.)

3.2.4 Lastensuojelun tulevaisuuden haasteet ja muutokset

Heino (2008, 21, 36 - 39) on selvittänyt perhetyön kehitystä ja käsitteitä sekä työn sisältöjä. Kunnallinen kotiapu on vähentynyt ja samalla kuitenkin lastensuojelun sosiaalityön rinnalla tarvitaan konkreettisia tukipalveluja ja myös perhetyö tarvitsee rinnalleen konkreettista työapua. Keskusteluapu koetaan tärkeäksi, mutta rinnalle tarvitaan erilaisia arjen avun muotoja. Lastensuojelun tuloksellisuus on riippuvainen muista tuen tarjoamisen mahdollisuuksista. Heinoon mukaan tarvitaan myös toiminnan uudelleenarviointia, jotta päästäisiin eroon sellaisista käytännöistä, joissa perhe saa apua vasta kun lapsi on lastensuojelun asiakas. Edelleen Heinoon näkemyksen mukaan paikallisesti tulisi muodostaa eri lapsiperheiden palveluista toimiva kokonaisuus, perhekeskus. Se kokoaisi yhteen lasten, nuorten ja perheiden palvelut ja toimijat. Sen tehtävänä olisi edistää lasten ja perheiden hyvinvointia ja terveyttä sekä ennalta ehkäistä ja puuttua varhain lasten ja nuorten kasvuympäristöjen ongelmiin. Eri toimintamuodot tulisi tuossa määritellä tarkoin, jotta pystyttäisiin kohdentamaan työ oikeille asiakasperheille oikeaan aikaan.

Heinoon (2008, 39) mukaan lastensuojelun perhetyöllä on kaksi haastetta; perhetyömuotojen välisen yhteistyön haaste ja paikallisella tasolla toimivan kokonaisuuden luominen. Yhteistyössä tulee välttää päällekkäistä työtä ja toimintaa ja toisaalta välttää erillään toimimista. Samat sanat voivat siis tarkoittaa aivan kahta eri asiaa. Varhainen tuki voi tarkoittaa äitikahvilatoimintaa tai erittäin kohdennettua varhaista tukea huostaanoton välttämiseksi. Heinoon mukaan olisi syytä eriyttää peruspalveluiden perhetyö liittämällä perhetyön eteen määre kuten varhaiskasvatuksen perhetyö, neuvolan perhetyö ja niin edelleen. Lastensuojelun suunnitelmassa on paikallisesti arvioitava ja selkiytettävä mitä mikäkin toimintamuoto kyseisessä kunnassa tarkoittaa.

Hyvinvointiongelmat ilmenevät usein vasta pitkän ajan kuluttua. Siksi hyvinvoinnin tukeminen ja ehkäisevä työ tulisivat aloittaa varhain jo ennen ongelmien ilmaantumista. Palvelujärjestelmämme toimii kuitenkin vasta vakavien ongelmien ilmaantuttua ja sillä on vaikeuksia vastata ihmisten todellisiin tarpeisiin, ongelmat saattavat olla niin monitahoisia ja kokonaisuuksien huomioiminen nykyisessä sektoripalvelujärjestelmässä on hidasta ja vaikeaa. (Pelkonen,

Kolimaa & Puumalainen 2013, 21.) Yhteiskunnallisesti painopisteen siirtämisen tärkeys ennaltaehkäisevän työn suuntaan on onneksi jo tiedostettu ja pyrkimyksiä sitä kohti tuetaan ja edistetään. Sosiaalihuoltolain uudistuksen on tarkoitus tuoda ratkaisuja edellä mainittuun haasteeseen.

Uuden sosiaalihuoltolain tarkoitus on siirtää painopistettä erityispalveluista yleispalveluihin ja siten vahvistaa peruspalveluja ja vähentää korjaavien toimenpiteiden tarvetta, vahvistaa asiakkaiden yhdenvertaisuutta ja tiivistää viranomaisten yhteistyötä. Asiakaskeskeisyyden vahvistamiseksi laissa määriteltäisiin ne tuen tarpeet, joiden perusteella sosiaalipalveluja ja muuta sosiaalihuoltoa järjestetään. Asiakkailla olisi oikeus niihin palveluihin, joilla turvataan välttämätön huolenpito ja toimeentulo sekä lapsen terveys ja kehitys. Tavoitteena olisi mahdollisimman tehokas lyhytaikainen tuki samalla kun pidempiaikaiset palvelut turvattaisiin niitä tarvitseville. Uuden lain myötä osa lastensuojelun avohuollon tukitoimista siirtyisi sosiaalihuoltolain mukaisiksi palveluiksi, näitä palveluja olisivat perhetyö, tukihenkilöt ja -perheet sekä vertaisryhmätoiminta. Tavoitteena on madaltaa tuen hakemisen kynnystä ja turvata tarvittava tuki perheille oikea-aikaisesti ilman lastensuojelun asiakkuutta. Lisäksi lapsiperheille olisi järjestettävä välttämätön kotipalvelu. Kaikilla sosiaalihuollon asiakkailla olisi oikeus saada tarvittaessa palvelutarpeensa arvioiduksi ja asiakkaalle nimettäisiin omatyöntekijä. Asiakkuuden alussa tehtävä palvelutarpeen arviointi korvaisi osin nykyiset asiakassuunnitelmat. Laki edistäisi myös yhteisten suunnitelmien tekemistä. Sosiaalihuoltoa ja lastensuojelua koskevat uudistukset tulevat voimaan asteittain: kotipalvelua koskeva uudistus vuoden 2015 alusta ja muu lainsäädäntö huhtikuussa 2015. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014a; Valtioneuvosto 2014.)

Sosiaali- ja terveysministeriön raportissa todetaan lasten ja nuorten (ja siten myös perheiden) hyvinvoinnin edistämisen olevan mahdollista. Raportin mukaan tarvitaan lapsi-, nuoriso- ja perhekeskeistä yhteiskuntapolitiikkaa, jossa hyvinvointiin liittyvät kysymykset otetaan huomioon kaikilla hallinnonaloilla ja -tasoilla. Perheiden kehitysympäristöjä on tuettava niin, että hyvinvointia suojaavia tekijöitä vahvistetaan samalla kun riskiä aiheuttavia tekijöitä ehkäistään. Ministeriön mukaan palvelujärjestelmä on uudistettava siten, että painopiste siirtyy korjaavista palveluista hyvinvointia edistäviin ja ongelmia ehkäiseviin palveluihin. (Pelkonen ym. 2013, 5.) Sosiaali- ja terveysministeriön (2013a, 8) lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin neuvottelukunnan loppuraportissa todetaan palvelurakennemuutoksen tukevan lasten, nuorten ja perheiden palveluiden uudistamista kokonaisuutena. Suunta nähdään tervetulleeksi lasten, nuorten ja perheiden palveluiden järjestämisen näkökulmasta, sen nähdään mahdollistavan kattavien, järkevien ja taloudellisesti tarkoituksenmukaisten palvelukokonaisuuksien muodostumista.

Tutkimuskaupungin lastensuojelunasiakkaiden lukumäärä ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten lukumäärä on ollut nousussa viime vuosina ja tähän huolestuttavaan kasvuun on ollut tarve puuttua. Kaupungin lastensuojeluun tehtiin vuonna 2014 selvitys osaamiskeskuksen ta-
holta. Selvityksen yhteenvedona kehittämiskohteiksi nostettiin lastensuojelun rakenne, pro-
sessit, johtaminen ja kehittäminen. Selvityksen mukaan lastensuojelun rakennetta tulisi
muuttaa asiakaslähtöisemmäksi ja tehokkaammaksi. Prosesseissa nähtiin myös tarvetta koros-
taa asiakaslähtöisyyttä. Johtamisjärjestelmän kokonaisuuden uudelleen arviointi nähtiin tar-
peelliseksi ja siten myös työnjaon ja työnkuvien selkiyttäminen. Tarpeelliseksi nähtiin myös
kehittämisen integrointi osaksi perustyötä.

Lainsäädännöllisenä muutoksena vuoden 2015 aikana portaittain voimaan tuleva uusi sosiaali-
huoltolaki loi myös tarvetta uudistuksille. Lain tarkoituksena on painopisteen siirtäminen eri-
tyispalveluista yleispalveluihin, vahvistaa asiakkaiden yhdenvertaisuutta ja tiivistää viran-
omaisyhteistyötä. Nämä asiat huomioiden kaivattiin aitoa muutosta lasten ja perheiden tilan-
teissa, asiakasmäärien ja kustannusten hillitsemiseksi sekä lastensuojelun selvityksessä todet-
tujen epäkohtien korjaamiseksi ja lainsäädännön muutosten toteuttamiseksi. Kun nämä tar-
peet summattiin, nähtiin päämuutostarpeena työskentelyn painopisteen muuttaminen. Tähän
vastattiin päättämällä tehdä kaupungin lastensuojelussa organisaatiomuutos, jota työstettiin
muutostyöpajoissa yhdessä henkilökunnan kanssa.

3.3 Toiminnalliset menetelmät ja välineet

Känkäsen (2006, 129, 133) mukaan auttamisen keinot lastensuojelussa eivät enää nojau-
du pelkästään keskustelemaan sosiaalityöhön, kun sen rinnalle on tullut jäädäkseen toiminnalli-
nen sosiaalityö. Toiminnalliset (kulttuuri- ja taidelähtöiset) työmenetelmät auttavat tiedon ja
ymmärryksen syventämisessä erityisesti lastensuojelussa, jossa usein työskennellään tiedon
katvealueella.

Asiakkaiden omaa ilmaisua ja kerrontaa pyritään tukemaan ja vahvistamaan toiminnallisilla
välineillä. Toiminnallisten välineiden käytön tavoitteena on vahvistaa vuorovaikutussuhteen
syntymistä ja helpottaa asiakkaiden mahdollisuuksia saada oma äänensä kuuluville. Työväli-
neiden tarkoituksena on tukea asiakkaan mahdollisuutta ja halua ilmaista itseään ja tarjota
vaihtoehto pelkälle puhumiselle, joka voi olla toisinaan melko tehoton vuorovaikutukse muoto
asiakkaan ja työntekijän välillä, varsinkin lasten kanssa työskennellessä. Mitä pienemmästä
lapsesta on kyse, sitä heikommat verbaaliset valmiudet hänellä on ilmaista itseään ja kertoa
kokemuksistaan, tarpeistaan, tunteistaan ja ajatuksistaan. (Laine, Heino & Pärnä 2010, 154 -
165; Möller 2005, 89; Paaso 2010, 28.) Symbolien käyttö (kuvat, taulukot, janat) ja erilaiset
toiminnalliset kortit, pelit ja tehtävät konkretisoivat asioita ja tapahtumia ja helpottavat oi-

keiden ilmaisujen löytymistä vaikeillekin asioille. Symbolien avulla vaikeiden asioiden kohtaaminen ei tunnu yhtä uhkavalta kuin suoraan kysyttäessä. Toiminnallisuuden avulla vanhempi voi tavoittaa lapsen näkökulman ja kokemukset omakohtaisten elämysten ja samaistumisen kautta. (Möller 2004, 21, 30 - 31.)

Toiminnallisten välineiden tavoitteena on siis helpottaa asiakasta, lasta tai aikuista, tunnistamaan ja kertomaan omista tunteistaan (Järvinen ym. 2012, 192). Tunteille pyritään tietoisesti antamaan tilaa. Tunteiden sietäminen ja kohtaaminen ilman niiden kieltämistä, torjuntaa tai pois selittämistä, on lastensuojelun keskeinen edellytys. Lapselta viedään hänen kokemusmaailmansa ja todellisuutensa, mikäli hänen tunteensa sivuutetaan työskentelyssä. (Möller 2004, 32.) Lapsi tarvitsee omaa tilaa, aikaa ja erityisiä kohtaamisen tapoja. Lasta ei usein tavoiteta pelkän puheen kautta, leikki ja toiminnallisuus nähdään kanavana lapsen kokemusmaailmaan. Lapsi haastaa spontaanisuuteen ja hetkeen tarttumiseen. (Forsberg 2000, 37.) Känkänen (2006, 139) kuvaa taiteellisen toiminnan antavan mahdollisuuden symboliseen etäisyyteen, joka mahdollistaa käsitellä epäsuorasti vaikeitakin asioita, joille ei ole aikaisemmin löytynyt sanoja. Asian ääreen voi palata uudelleen, koska tekemisestä jää konkreettinen jälki. Työntekijältä edellytetään vastaanottamiskykyä ja tulkitsemistaitoa lapsen tuottamaa tietoa kohtaan sekä tietoa ja kokemusta lapsen normaalista kehityksestä ja psyyken dynamiikasta (Hurtig 2006, 173).

Lapselle on ensiarvoisen tärkeää tarjota kyllin yksilöllisiä auttamisentapoja, jotka mahdollistavat niin tunteiden kuin voimavarojenkin esilletulon. Työntekijä toimii luovuuden mahdollistajana ja lapsen opastajana, sillä lapsi tarvitsee tuekseen vahvan aikuisen, jonka kanssa on turvallista ilmaista yllättäviä muistoja ja aikaisemmin näkymättömissä olleita tunteita. Työskentelymenetelmiä valittaessa on syytä huomioida, että ne yhdessä asetettujen tavoitteiden tukemisen lisäksi vahvistavat lapsen osallisuutta. (Känkänen 2006, 137 - 138). Toiminnalliset menetelmät ovat usein pienimuotoisia ja vaatimattomia, mutta konkreettisina tehokkaita elämyksellisyyden ja osallistumisen intensiteetin takia (Järvinen ym. 2012, 192).

Toiminnallisten menetelmien ja välineiden suhteen lapsilähtöisyys voidaan nähdä lapsen mahdollisuutena vaikuttaa tapaan, jolla lapsi on halukas ja valmis työstämään asioita. Pelkkä puhe ei välttämättä ole lapsille se luontevin tapa kommunikoida vaan avuksi tarvitaan toiminnallisuutta. (Möller 2005, 89.) Kuronen ja Lahtinen (2010, 77) olettavat, että käyttämällä näitä konkreettisia työvälineitä perhetyötä tekevä työntekijä pystyy työskentelemään tehokammin vaativissa perhetilanteissa kuin pelkästään keskustelemalla.

Erilaisten toiminnallisten menetelmien ja välineiden määrä on yleistynyt perhetyönkin yleistyessä. 1990-luvulta lähtien Suomessakin on ollut valtava kasvu ja kehitysmuutokset erilaisia

menetelmiä ja työkaluja kohtaan lastensuojelussa. Uusien metodien ja välineiden kehittyminen on vaikuttanut ja laajentanut perhetyötä (Kuronen & Lahtinen 2010, 76 - 77). Tänä päivänä tarjolla on useita toimintamalleja, ajattelumalleja, erilaisia menetelmiä, lomakkeita ja tekniikoita. Erilaisten verkostojen käyttö (esim. läheisneuvonpito, verkostoneuvottelu) on yleistynyt perhetyön menetelminä kuten myös toiminnalliset, taiteelliset ja luovat menetelmät. Vanhemmuuden arviointia varten on kehitelty monia lomakkeita, karttoja (verkostokartta, vanhemmuuden roolikartta ja sen monet variaatiot, vanhemmuuden ja parisuhteen palikat), kortteja (vahvuus-, väittämä- ja elämän tärkeät asiat -kortit) ja malleja (pylpyrä - riittävän vanhemmuuden arviointimalli). Myös videoavusteinen vuorovaikutuksen ohjaus (VIG) ja voimauttava valokuvaus ovat yleistyneet asiakastyössä. Toiminnallisiksi menetelmiksi voidaan lukea myös erilaiset ryhmät, vertaistukeen ja kokemusasiantuntijuuteen perustuvia ryhmiä hyödynnetään työskentelyssä tarjoten vertaisryhmän tukea samankaltaisessa elämäntilanteessa olevalle asiakkaalle (esim. Toimiva perhe, Käsikynkkä, Leikkiterapia ja Voikukkaryhmät). Vertaistuki tarjoaa ryhmän jäsenille uusia kokemuksia, oivalluksia ja näkökulmia omaan elämäntilanteeseen. Pienet lapset voidaan saduttaa ja aikuiset voivat kokeilla elämänkertakirjoittamista. (Laine ym. 2010, 154 - 165; Myllärniemi 2007, 35; Saarnio 2004, 251 - 254.)

3.4 Lapsikeskeisyys sosiaalityössä

Tutkimusten mukaan lapsi on ollut asiakkaana lastensuojelussa melko näkymätön tai kohtaanaton (esim. Forsberg 1998, 236; Hurtig 2003). Lapsen näkymättömyydessä lienee kyse siitä, että perhekeskeisessä työtavassa lapsi tai hänen kokemuksensa tai tunteensa eivät saa erityistä sijaa vaan ne jäävät aikuisten tarpeiden ja huomion varjoon. Aikuisilla koetaan olevan enemmän valmiuksia ja kyvykkyyttä työstää asioita, kun taas lasten kanssa työskentely ja lasten tuottaman tiedon voidaan kokea mutkistavan työtä, vaikka samanaikaisesti lapsen kohtaamista ja tietoa arvostetaan. Työskentely voi tästä syystä painottua aikuislähtöiseen tiedonkeruuseen, vaikka työntekijä tiedostaisi ja arvostaisikin lapsen tiedon tärkeyttä. (Hurtig 2006, 169.) Lapset kuitenkin ilmaisevat haluaan puhua ongelmistaan, kokemuksistaan ja peloistaan yhdessä luotettavan aikuisen kanssa sekä halukkuuttaan osallistua omien asioidensa läpikäymiseen (esim. Forsberg 1998, 291 - 292; 2002, 71; Oranen 2001, 80 - 81.)

Väitöskirjassaan Hurtig (2003) tutki kriittisesti lasten paikkaa lastensuojelun perhetyössä. Tutkimuksen aineiston mukaan lasten tuottama tieto oli perhetyön työntekijöille kylläkin merkityksellistä ja lapset koettiin tärkeiksi, vaikka tiedon kerääminen suoraan lapsilta oli epäsystemaattista ja rajoittunutta. Vanhempien kanssa tehtävän työn uskottiin välillisesti tuovan jotain hyvää myös lapselle. Välillinen auttamismalli tarkoitti usein sitä, että työntekijät eivät välttämättä työskennelleet suoraan lapsen kanssa. Lasta ei kohdattu kokevana yksilöllisenä

persoonana. Avun tarvitsijoina lapsen paikka näyttäytyi vaihtelevana, epäsuorana ja odottavana, vaikka lapset olivatkin keskeisesti läsnä työskentelyssä puheen aiheena, huolen ja arvioinnin kohteena.

Hurtig (2003, 37 - 40) puhuu tiikuvasta lasten auttamisen mallista, joka on autetuksi tulemisen kannalta ongelmallinen. Malli perustuu ajatukseen, että lasten ongelmat ja avuntarpeet ovat yhteydessä perheeseen ja vanhempiin. Se perustuu myös oletuksiin lapsen tulevan autetuksi, kun vanhempia autetaan ja lapsen hyötyvän perhetyöstä, kun vanhempi siitä hyötyy. Tiikuvassa auttamismallissa tietoa lapsen arjen todellisuudesta saadaan suodattuneena vanhempien ja ammattilaisten kohtaamistilanteiden luomana. Tällainen tieto on epäsuoraa, tulkittua ja suodattunutta. Edelleen tiikuvassa mallissa vanhempien saaman avun ajatellaan aiheuttavan muutoksia perheiden yhteiseen arkeen ja sitä kautta tiikuvan edelleen lapsiin. Lapset asetetaan odottamaan hyötyä, jonka ammattilaisten tarjoama apu vanhemmilla mahdollisesti antaa. Lasten arjen konkreettiset muutokset voivat olla epävarmoja ja niiden seuraaminen ja työn tuloksellisuuden ja suunnan arvioiminen lasten hyödyn valossa satunnaista.

Hurtigin (2003, 154 - 155) mukaan lapsiorientaatiossa lapseen kohdistuva huoli ja sen ratkaiseminen on keskeinen osa työntekijän työtä. Lapsiorientaatiolle tunnusomaista on herkkyyks lapsikohtaiselle tiedolle, lasten kokemuksille ja erillisyydelle. Suojeluorientaatio puolestaan tarkoittaa lapsiorientaatiota konkreettisempaa valmiutta toimia ja hakea ratkaisuja. Suojeluorientaatioon liittyy työntekijän taito työskennellä lapsen kanssa ja lapsen hyväksi. Hurtigin (2003, 168) mukaan lapselle suojelun edellyttämä paikka muodostuu, kun lapset ovat tapauskohtaisissa paikoissa, lapsista kootaan tietoa, lapseen liittyvistä huolista puhutaan vanhempien kanssa ja tavoitetaan lapsen omia kokemuksia ja näkemyksiä.

Asiantuntijat (Hurtig 2006, 167; Laitinen, Ojaniemi & Tallavaara 2007, 69 - 70; Muukkonen 2008, 145 - 147) näkevät, että lapsilähtöisyys merkitsee lapsen osallisuutta, lapsen mahdollisuutta aktiiviseen toimijuuteen omilla asioissaan ja oikeutena erityiseen suojeluun. Ulkopuolisten määrittelyjen lisäksi lapsella itsellään tulee olla mahdollisuus tuoda esille omat tarpeensa ja toiveensa sekä omaan elämäänsä liittyvä kokemuksensa ja odotuksensa. Lasten kanssa tehtävässä työskentelyssä kuuluu täyttyä laatukriteerit, jotka ovat tila, aika, ihminen, kanssakäyminen ja asenne (Oranen 2001, 69 - 70). Tärkeäksi nähdään lapsen kokemus turvallisuus, joka on samalla työn edellytys ja sen tavoite. Oleellista on olla tila kohtaamiselle, joka on varustettu lapsen kanssa työskentelyä varten. Työskentelyyn tulee voida varata lapsen tarvitsema määrä aikaa ja työhön tulee nimetä työntekijä. Kanssakäymisen tulee vastata lapsen tarpeisiin. Aikuisen asenne on ratkaisevassa asemassa, lapsella on oikeus osallisuuteen. (Oranen 2001, 70.)

Muukkosen (2008, 146 - 148) näkemyksen mukaan lapsikeskeisyys on koko lastensuojelun sosi-aaliryötyä läpääsevä periaate, joka vaikuttaa periaatteen, prosessin ja kohtaamisen tasolla. Periaatteen tasolla lapsikeskeisyys tarkoittaa oikeutta toimijuuteen ja lapsen erityiseen suoje-luun. Kohtaamisen tasolla se tarkoittaa työskentelyn dialogisuutta, kokemustiedon muodos-tuksessa auttamista sekä laadullisten voimavarojen ja välineiden käyttämistä vuorovaikutuk-sessa lapsen hyväksi välittämisen ilmapiirissä. Prosessitasolla se puolestaan on tiedon välittä-mistä lapselta ja lapselle, turvanluomistekoja arjessa ja ylipäättään resurssien kohdentamista lapsille.

Hurtig (2006, 170 - 172) kuvaa erilaisia mallintamiaan tulkintakehyksiä siitä, mitkä eri oletuk-set ja näkemykset synnyttävät tiedonkeruun painottumista aikuisiin lasten sijaan. Lapsiläh-töistä tiedonkeruuta rajoittaa yleisimmin perhekehys näkemys, joka rakentuu ajatukseseen lap-sen vahvasta perhesiteestä ja lapsen auttamiseen parhaiten aikuisten auttamisen kautta, jol-loin ammattilaiselle on tärkeintä luoda suhde perheen aikuiseen lapsen sijaan. Kestämiskehys pitää sisällään ajatuksen lapsen luonnollisesta kyvystä suojautua vaikeuksia vastaan jolloin auttamistyön tehtäväksi ei niinkään nähdä lapsen olosuhteiden muuttamista vaan tukea lap-sen luontaisia selviytymisstrategioita. Särkymiskehyn mukaan lapsi särkyy ja säikkyy hä-neltä kysyttäessä vaikeita asioita varsinkin jos kysyjänä on osaamaton ammattilainen ja tuol-loin vastuullisempuna vaihtoehtona kontaktin luomiselle pidetään lapsen etäännyttäminen. Lojaaliuskehys puolestaan nojautuu käsitykseen lapsen lojaaliudesta vanhempiaan kohtaan oman hyvinvointinsa kustannuksella. Seurauskehys taas muistuttaa ammattilaista siitä vaa-rasta, mitä lapsi saattaa asioista kertoessaan joutua kärsimään, sillä joskus pelkkä mahdolli-suus perheen salaisuuden murtamisesta voi kärjistää lapsen ja vanhemman välisen suhteen. Nämä edellä mainitut kehykset voivat nousta esiin lapsia kohdatessa ja heidän kanssaan työ-skennellessä, vaikka lasten kanssa luontevat toimintamallit olisivatkin käytössä.

3.5 Osallisuus

Lapsen osallisuudesta on puhuttu ja kirjoitettu paljon 2000-luvulla, se on teemana ajankoh-tainen. Käsitteitä osallisuus ja osallistuminen tulkitaan monella tavalla ja usein harhaanjohta-vasti tarkoittamaan jopa samaa asiaa. Osallisuus (involvement) käsitetään laajempaan käsit-teenä kuin osallistuminen (participation). Osallisuus nähdään osallistumista syvempänä toi-minnan muotona siihen edellyttävän sitoutumisen, vaikuttamisen tavoitteen ja toiminnasta henkilökohtaisen vastuunoton takia. Onnistuakseen osallisuus edellyttää luottamusta, avoi-muutta, tiivistä vuorovaikutusta ja näyttöjä kuulluksi tulemisesta. Osallisuutta ei nähdä vain asiakkaan ja työntekijän suhteessa rakentuvaksi asiaksi, vaan sen toteutuminen on laajemmin sidoksissa organisatorisiin, kunnallisiin ja yhteiskunnallisiin toimintaympäristöihin. (Laitinen & Niskala 2013, 14.) Osallisuuden vastakohtaksi nähdään osattomuus.

Nykyäänä hyvinvointipalvelujen asiakkaan osallisuutta korostetaan erityisesti kaikenlaisissa suunnitelmissa, ohjelmissa ja strategioissa, se vaikuttaa olevan kaikkien tunnustama arvo ja siihen tähdätään tavoitteissa. Osallisuus tulisi nähdä asiakastyössä jo itsestään selvänä ja luontevana asiana. Sen eteen täytyy kuitenkin tehdä systemaattisesti työtä asenteiden ja käytäntöjen tasolla. Sosiaali- ja terveysministeriö listaa toimenpide-ehdotuksiksi lasten, nuorten ja vanhempien osallisuudesta palvelujen kehittämisessä seuraavasti: ” Kehitetään lasten, nuorten ja perheiden palveluiden toimintakulttuuria osallisuutta vahvistavaksi. Kiinnitetään erityistä huomiota ammattilaisten asenteeseen, kohtaamisen taitoihin ja palveluiden asiakasjohtamiseen. Rakennetaan vanhempien osallisuutta palvelujen kehittämisessä lapsikeskeisyyden ja kasvatuskumppanuuden periaatteiden pohjalta. Hyödynnetään palveluiden kehittämisessä toiminnallisia työtapoja ja vertaisuuden voimaa”. (Kurttila & Metso 2013, 102.)

Osallisuuden voi määritellä ihmisarvoon kuuluvaksi oikeudeksi saada tietoa häntä koskevista suunnitelmista, päätöksistä, ratkaisuksista, toimenpiteistä ja niiden perusteluista sekä mahdollisuudeksi tulla kuulluksi ja ilmaista mielipiteensä tai saada siihen tukea. Osallisuudessa vastavuoroisuus on olennaista, vaikuttamisen ei nähdä olevan mahdollista, jos henkilö ei itse pääse tasa-arvoisesti mukaan asioiden käsittelyyn ja päätöksentekoon eikä saa niistä tietoa. Osallisuus konkretisoituu toiminnassa, yhdessä tekemisessä. (Rönkkö & Rytönen 2010, 51 - 52.) Osallisuus on yhteisöön liittymistä, kuulumista ja siihen vaikuttamista, sen rakentuminen perustuu vastavuoroisuuteen, joka edellyttää yhteisöltä jäsentensä huomioon ottamista ja jäseniltä aktiivista mukaan tulemistä (Oranen 2008, 9).

Lapsen oikeus osallisuuteen on suojattu vahvasti lainsäädännöllä. Perusta tälle on kansainvälisessä YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12. artiklassa, jonka mukaan osallisuus on yksi kaikkea viranomaistoimintaa läpäisevä perusoikeus. Lastensuojelulaki tähdentää lapsen asianosaista kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa (Hotari ym. 2013, 149 - 150; Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos 2015). Osallisuus nähdään tavoittelemisen arvoisena ja tärkeänä, lasten osallisuus mainitaan Lastensuojelun laatuvaatimuksissakin lastensuojelutyön vaikuttavuuden ja lainmukaisuuden avaimena (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 9). Perustuslain 6§:n mukaan lapsella on oikeus vaikuttaa häntä itseään koskeviin asioihin. Lapsen omat näkemykset on otettava huomioon hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla. (Perustuslaki 731/1999, 6§.) Lastensuojelulaissa painotetaan lapsen asemaa asiakkaana riippumatta hänen iästään ja lasta koskevissa päätöksissä on joko kuultava tai selvitettävä hänen mielipidettään. Tässä tähdennetään lapsen aidon mielipiteen tärkeyttä ja se tulee tehdä lapsen itsemääräämisoikeutta sekä lapsen identiteettiä huomioivalla ja kunnioittavalla tavalla. (Räty 2012, 19 - 20.) Lastensuojelulaki on lapsikantainen laki eli sen kohteena on ensisijaisesti lapsi. Tämä selittää sen, miksi lastensuojelulaissa monissa kohdissa korostetaan lapsen kuulemisen ja puhevallan merkitystä (Mahkonen 2010, 33).

Osallisuutta kuvataan usein porras- tai tikapuumalleilla. Mallin sanoman voi kiteyttää siten, että mallin alimmilla portailla yksilöllä on vain vähän tai ei lainkaan mahdollisuuksia vaikuttaa ja vastaavasti mitä korkeammalle yksilö kiipeää, sitä enemmän vaikuttamisen mahdollisuuksia yksilöllä on. Ajatusmalli pitää sisällään oletuksen yksilön osallisuuden lisääntymisestä samassa suhteessa. Lasten ja nuorten kohdalla tarkastellaan yleensä suhdetta aikuisiin ja heidän käyttämäänsä valtaa ja osallisuutta tarkastellaankin sen funktiona. Lasten ajatellaan olevan sitä enemmän osallisina toiminnassa mitä enemmän he ovat tekemässä päätöksiä. Malli on saanut kritiikkiä osakseen siitä, ettei se huomioi osallistujien subjektiivisten kokemusten merkitystä, vaan olettaa harhaanjohtavasti osallisuuden lisääntyvän automaattisesti vallan ja vaikutusmahdollisuuksienkin lisääntyessä. Lasten osallisuuden mahdollistamisessa aikuisella on keskeinen rooli, kyseinen malli näkee sen aikuisen toiminnan kautta joko avaavana tai rajoittavana. Malliin on myös lisätty ulottuvuuksia koskien aikuisen valmiuksia, mahdollisuuksia ja velvoitteita suhteessa lapsen osallisuuteen. Mallissa on viisi porrasta, jossa tässäkin alimmalla portaalla on vähäisin osallisuuden aste ja ylimmällä puolestaan suurin. Mallissa ensimmäinen porttas on lasten kuunteleminen, toinen lasten tukeminen mielipiteiden ilmaisemisessa, kolmas lasten näkemysten huomioon ottaminen, neljäs lasten ottaminen mukaan päätöksentekoon ja viidentenä lasten kanssa vallan ja vastuun jakaminen. (Hotari ym. 2013, 151 - 152.)

Edellä mainittuja malleja arvostellaan, koska niissä osallisuus näyttäytyy ominaisuutena, jota joko on paljon, vähän tai ei ollenkaan. Osallisuuden tarkastelu edellyttää Thomasin (2002, 175 - 176) mukaan osallisuuden jakamista eri ulottuvuuksiin, joissa näiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella ja sen mukaan myös lapsen kokemus osallisuudesta. Osallisuuden ulottuvuudet ovat mahdollisuus valita, mahdollisuus saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, mahdollisuus ilmaista itseään, mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin.

Ensimmäinen ulottuvuus osallisuudessa on mahdollisuus valita osallistuuko johonkin prosessiin vai ei. Lapsella tulee aina olla mahdollisuus ja oikeus olla osallistumatta. Myös osallistumisesta kieltäytyminen voi olla osallisuuden muoto ja lapsella tulisi olla mahdollisuus valita myös tämä vaihtoehto. Toinen ulottuvuus on mahdollisuus saada riittävästi oikeaa tietoa tilanteesta, prosessista, omasta roolista ja omista oikeuksista sellaisessa muodossa, että lapsella on todellinen mahdollisuus ottaa ne vastaan ja ymmärtää niitä. Kolmantena ulottuvuutena on mahdollisuus vaikuttaa työskentelyprosessiin. Tällaisia vaikuttamisen paikkoja ovat esimerkiksi sen pohtiminen, mitä asioita tietyssä palaverissa käsitellään tai ketä siihen osallistuu tai millä tavalla asioita käsitellään. Osallisuuden rakentumisen neljäs ulottuvuus on mahdollisuus ilmaista itseään ja puhua ajatuksistaan ja mielipiteistään. Viidentenä mainitaan mahdollisuuden saada apua ja tukea omien mielipiteidensä selvittämiseen ja ilmaisemiseen omalla tavallaan ja omalla äänellään. Kuudentena ulottuvuutena on lapsen mahdollisuus

tehdä itsenäisesti omaan elämään vaikuttavia päätöksiä. (Thomas 2002, 175 - 176; Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos 2015.)

Muukkosen (2008, 152 - 153; 2013, 167) sekä Järvisen ym. (2013, 38) esittämät osallisuuden ulottuvuudet ovat samansuuntaisia Thomasin ajatusten kanssa. Heidän mukaan lasten osallisuus toteutuu ja rakentuu kahdella tasolla yksittäisissä kohtaamisissa sekä asiakasprosessien osien kokonaisuutena. Lapsen osallisuutta rakentavat seuraavat elementit: 1) lapsen oleminen puheen aiheena 2) lapsen näkeminen 3) työntekijän saama kokemus lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksesta 4) lapsen osallisuus tietoon (asiakkuudesta, omasta ja perheen tilanteesta) 5) lapsen saama kohtaamishetki tapaamisessa 6) lapsen oleminen kohtaamisen keskiössä, jolloin lapsi on tiedon tuottaja, käsittelijä ja palauttaja 7) lapsen rooli arvioijana. Lapsen osallisuudesta katsotaan hyötyvän niin itse lapsi kuin vanhemmat ja työntekijäkin. Lapsen osallisuuden merkityksenä ja hyötynä ovat lapsen tuleminen kuulluksi, lapsen tiedon ja ymmärryksen kasvaminen, lapsen suojelun toteutuminen luontevasti sekä voimavarojen esiin ja käyttöön saaminen.

Perheiden osallisuuden vahvistaminen nähdään keskeiseksi palvelujen ja niiden toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi. Osallisuutta ei nähdä yksittäisinä toimenpiteinä vaan kysymys on laajemmasta perheiden palvelujen toimintakulttuurista ja sen muutoksesta, jossa oleellista on ammattilaisten asenne, kohtaamisen taito ja palveluiden asiakasjohtaminen. Vanhemman osallisuus lapsensa asian käsittelyyn tulee olla itsestäänselvyys. Yhdessä rakennettu ymmärrys lapsen asiassa parhaimmillaan voimauttaa ja sitouttaa vanhempaa. (Kurttila & Metso 2013, 102.) Vanhempien osallisuuden vahvistaminen on osa hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä sekä ehkäisevää työtapaa. On tärkeää huomioida erityisesti sellaisten vanhempien osallisuuden vahvistamiseen, joilla esiintyy voimavaroja kuormittavia tekijöitä. Osallisuutta voidaan vahvistaa kiinnittämällä huomiota työntekijöiden osaamiseen, kohtaamisen taitoihin ja palvelujen asiakaslähtöiseen johtamiseen (Halme, Vuorisalmi & Perälä 2014, 100 - 101, 107.) Perheen ja vanhemmuuden osallisuutta vahvistetaan lisäämällä työskentelyyn sellaisia päämääriä, joissa vahvistetaan perheen kykyä ja mahdollisuuksia olla lastensa elämän asiantuntijoita, päätöksentekijöitä ja vaikuttajia. Perheellä kuuluu olla myös oikeus määritellä itse omien tarpeidensa pohjalta, mitä palveluja he ylipäätään haluavat. (Rönkkö & Rytönen 2010, 52.)

Laitinen ja Niskala (2013) pitävät osallisuutta eettisenä kysymyksenä, jossa voidaan pohtia, nähdäänkö asiakkaat kykenevinä toimijoina vai vain palautteen antajina. Vuorovaikutus ja kohtaamisen tai kohtaamattomuuden kysymykset toimivat asiakkaan toimijuutta rajaten tai laajentaen. Asiakkaiden osallistumisen toteuttamisessa tulee ratkaista, millaiset osallistumisen muodot sopivat kyseiseen omaan yhteisöön, miten osallistumisen tuloksia hyödynnetään ja miten asiakkaiden kuuleminen ja siitä saatava palaute linkitetään toimintaan ja kehittämiseen.

seen. Vaikka tämä vuoropuhelu ja yhteistyö asiakkaan kanssa haastavat työntekijät, on onnistunut asiakkaiden osallistuminen professionaalista osaamista ja asiantuntijuutta rikastava tekijä. (Laitinen & Niskala 2013, 11 - 12.)

Lapsen osallisuudessa on kyse siitä, miten hän voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa hänen etunsa turvaamiseksi tehtävää työtä. Mahdollisuus olla osallisena ja mukana omien asioiden käsittelyssä itselle merkittävässä yhteisöissä on ratkaisevaa ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta. (Hotari ym. 2013, 149.) Aivan pienilläkin lapsilla on oikeus osallisuuteen, aikuisen rooli osallisuuden edellytysten mahdollistajana korostuu erityisesti tällöin (Hotari ym. 2013, 151).

Ei riitä, että lasten tuottaman tiedon merkitys tunnustetaan ja tunnustetaan. Orasen (2008) mukaan osallistuminen itseä koskevien asioiden käsittelyyn on lapsen ihmisoikeus. Se on arvo sinänsä ilman, että sen etuja ja hyötyjä tarvitsisi erikseen perustella. Lasten osallisuus vaatii konkretisoimista. Käytännön työssä näiden oikeuksien toteuttaminen vaatii aikuiselta vaivannäköä ja resursseja niin työntekijöiltä ja organisaatiolta kuin itse osallistuvalla lapseltakin. (Oranen 2008, 7, 15.) Hurtigin (2006) mukaan lasta osallistavassa työotteessa työskentely ei rajoitu lasten tapaamiseen ja huomioimiseen. Hurtigin mukaan kyse on asenteesta, jossa lapsilla on erityisasema toimijoina, ei pelkän arvioinnin ja työskentelyn kohteina (Hurtig 2006, 192). Myös Vilpas ja Tast (2011, 147) painottavat osallisuuden ja lapsen aidon kohtaamisen näkyvän arvoista ja asenteista.

Valittaessa osallistumisen muotoja ja menetelmiä, on syytä kiinnittää huomiota eettisiin kysymyksiin, sillä asetelmaan liittyy voimakkaita vallan ja vastuun jännitteitä. Aikuiset toimivat portinvartijoina tässä asetelmassa ja vaikuttavat tehtäviin valintoihin. Lisäksi tilanteeseen vaikuttaa itsemääräämisoikeus, joka on lähtökohta kaikkeen viranomaistoimintaan. Osallisuuden suhteen se tarkoittaa lapsen mahdollisuutta päättää osallistuuko vai ei. Käytännön toteuttamisen suunnittelussa on huomioitava myös mahdolliset negatiiviset seuraukset, joita osallistuvalla lapselle voi koitua. (Oranen 2008, 44 - 45.) Tärkeänä nähdään, ettei lapsen ole välttämättä otettava kantaa asioihin tai muodostettava niistä mielipidettä. Asioihin vaikuttamisen on oltava lapselle vapaaehtoista. Näin valinta olla osallistumatta on osa osallisuutta. (Aula 2011, 29; Thomas 2002, 175 - 176.)

Mikäli työntekijä ei tiedosta tehtävänsä suhteessa lapseen, hänen voi olla vaikea toimia suoraan lapsen kanssa. Ajatukset lapsen kehittymättömyydestä ja kyvyttömyydestä sekä tarve suojella lasta ja vastaavasti aikuisen vastuun korostaminen voivat toimia perusteluna sille, ettei lapsen kokemuksia ja näkemyksiä lapselta tiedustella eikä siten osallisteta (Forsberg 2002, 63). Hurtig (2003, 136, 143 - 144) mallintaa lapsen läsnäolontasoina olevan fyysinen läsnäolo (kertoo miten lasta koskeva tieto muodostuu ja miten sitä käytetään), faktinen läsnäolo

(kertoo mikä on lapsen osuus tiedon tuottamisessa ja sen käsittelemisessä), diskursiivinen läsnäolo (kertoo miten ja kenen kanssa lapsesta ja häneen liittyvistä asioista puhutaan) ja kommunikatiivinen läsnäolo (kertoo miten ja mistä asioista lapsen kanssa keskustellaan).

Osallisuuden esteet ovat usein aikuisen luomia, vaikka lasten osallisuudesta on säädetty useissa laeissa ja sen tärkeys on tiedostettu toimintatapoja kehitettäessä. Osallisuuteen liittyy läheisesti osallistuminen ja Aula (2011, 35) listaa sen esteiksi aikuisten kiireen ja lasten kanssa työskennellessä tärkeiden vuorovaikutustaitojen tai välineiden puuttumisen. Aikuisella voi olla oletus tietää asiasta lasta paremmin, vaikka todellisuudessa lapsen oma kokemus arjestaan on aina ainutlaatuinen ja lapsikohtainen. Lapsen osallistumisen esteeksi voi nousta myös aikuisen pelko siitä, että kuuntelulla ja kyselyllä he lyhentävät lapsuutta ja vaarantavat omaa auktoriteettiaan kuvitellessaan vallan siirtyvän lapselle päätöksiin osallistumalla.

Osallisuuteen liittyvät myös ajatukset siitä, miten annamme moniammatillisille yhteistyökumppaneillemme tilaa määrittää omaa näkemystään perheen asioihin ja miten olemme valmiita työskentelemään erilaisten taustaolettamusten pohjalta. Toisten ammattilaisten tarkoitusperiä kuuluu kunnioittaa samalla kun tuo esiin omat tarkoituksensa. Jokaisen asiantuntijuudelle tulee antaa mahdollisuus. Siihen liittyy myös vastuu ja vastuuta tehtävästä työstä kuuluu jakaa kaikille luottaen siihen, että yhdessä tekemällä luodaan työskentelylle edellytykset. (Rönkkö & Rytönen 2010, 52.)

4 Tutkimuksen menetelmälliset valinnat

Opinnäytetyöni on laadullinen, tutkimuksellinen kehittämistyö, jonka toteutin toimintatutkimuksena. Tiedonhankintamenetelminä käytin teemahaastattelua sekä ryhmäkeskusteluja havainnoimiseen. Havainnoin toimintaa osallistuvan havainnoinnin välinein kuuntelemalla, katselemalla ja keskustelemalla muiden työyhteisön jäsenten kanssa. Osallistuvan havainnoinnin avulla pyrin ymmärtämään työyhteisön toimintakulttuuria ja tutkittavaa ilmiötä. Kehittämistyöstä syntyneen laadullisen aineiston analyysitavaksi valitsin teemallisen analyysin.

Laadullinen tutkimus voi tavoitella uuden tiedon hankintaa, ilmiön kuvaamista, ymmärryksen syventämistä, ilmiön tulkitsemista, teoreettisesti mielekkään tulkinnan tekemistä tai kyseenalaistamista. Se painottaa todellisuuden ja siitä saatavan tiedon subjektiivista luonnetta. Laadullisessa tutkimuksessa tarkastellaan yksittäisiä tapauksia ja oleellista siinä on tutkimukseen osallistuvien henkilöiden näkökulman korostaminen sekä tutkijan vuorovaikutus tekemiensä havaintojen kanssa. Keskeistä siten ovatkin tutkittavien kokemukset, ajatukset, tunnot, käsitykset ja tulkinnat eri asioista. Tutkimuksen tehtävänä on siten antaa teoreettisesti käypä tulkinta tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. (Puusa & Juuti, 2011, 47 - 48, 52.)

Laadullinen tutkimusprosessi etenee joustavasti hermeneuttisen kehän tapaan. Laadullisen tutkimusprosessin alussa tutkijalla voi olla aiheestaan esiyymmärrys ja / tai työhypoteeseja, jotka viittaavat oletuksiin kohdeilmiöstä ja omakohtaisiin tai toisen kautta saatuihin tietoihin ja kokemuksiin ilmiön ympärillä. Ne suuntaavat ja ohjaavat tutkijan ajatuksia ja tiedon hankintaa tutkimuksessa. Esiyymmärrystä syvennetään kirjallisuuskatsauksen avulla, jonka jälkeen on mahdollista arvioida uudelleen alkuperäistä käsitystä aiheesta ja ilmiöstä. Yleistä on, että aineistonkeruuvaiheessa tutkija palaa alkuun ja tarkastelee uusin silmin alussa asetettuja kysymyksiään ja tarkentaa tutkimuksen tavoitteita, rajausta ja viitekehystä uudelleen. (Kiviniemi 2010, 71; Puusa & Juuti, 2011, 49, 51.)

4.1 Toimintatutkimus

Kehittämistyöni on toimintatutkimus, jossa on osioita myös kehittävistä työntutkimuksesta. Siinä on merkkejä syklisestä toiminnasta, uuden kehittämisestä ja olemassa olevan uudistamisesta ja parantamisesta. Se on käytännötarpeista kumpuavaa ja se on kiinteästi linkittynyt arjen perustyöhön.

Toimintatutkimus on pääosin laadullisen tutkimuksen suuntaus, joka voi käyttää välineinään moniakin eri tutkimusmenetelmiä (Kananen 2009, 22). Toimintatutkimukselle on ominaista toiminnan ja tutkimuksen samanaikaisuus, toimintatutkimus on käytännönläheinen sen yhdistäessä teorian ja käytännön (Heikkinen 2008, 29). Toimintatutkimuksen tarkoitus on saavuttaa ja tuottaa välitöntä ja käytännöllistä tietoa tutkimuksesta toiminnan kehittämiseksi. Päämääränä toimintatutkimuksessa ei siten ole vain tutkiminen vaan myös toiminnan kehittäminen samanaikaisesti. Toimintatutkimuksessa olennaista on toisaalta myös tutkijan osallistuminen toimintaan ja mukanaolo organisaation arkipäivässä. (Heikkinen 2008, 16 - 7; 2010, 214; Saari 2007, 122 - 123; Toikko & Rantanen 2009, 29 - 31.) Toimintatutkimuksessa pyritään voimaannuttamaan ja rohkaisemaan ihmisiä tarttumaan niihin asioihin, joita voidaan kehittää heidän omalta kannaltaan paremmiksi. Toimintatutkimus on kaiken kaikkiaan käytännön läheinen ja sosiaalinen prosessi. Toimintatutkimuksella pyritään kehittämään jo olemassa olevaa käytäntöä entistä paremmaksi. (Metsämuuronen 2006, 102; Heikkinen 2008, 19 - 20, 27, 29). Toimintatutkimukseen liittyy siten käsitys toiminnan vähitellen ja usean vaiheen kautta tapahtuvasta kehittämisestä.

Kuula (1999, 218 - 220) määrittää toimintatutkimuksen prosessiksi, joka tähtää asioiden muuttamiseen ja kehittämiseen entistä paremmiksi. Toiminnan kehittäminen ymmärretään tällöin jatkuvaksi prosessiksi. Keskeistä on uudella tavalla ymmärrettävä prosessi. Toimintatutkimus piirtyy tällä tavoin ymmärrettynä lähestymistavaksi, joka ei ole kiinnostunut vain siitä, miten asiat ovat, vaan ennen kaikkea siitä, miten niiden tulisi olla. Toimintatutkimus

tarjoaa työnarkeen uudenlaista ymmärrystä samalla kun se pyrkii lähestymistavallaan työelämän ammattikäytäntöjen kehittämiseen. Toimintatutkimukseen liitetään vahvasti vaatimus työ- ja toimintatilanteeseen integroitumisesta, käytännönläheisyydestä, järjestelmällisestä ongelmanratkaisusta, jossa yhdistyy teoria ja käytäntö sekä ongelmaan liittyvän teoreettisen ymmärryksen lisääntymisestä.

Toimintatutkimuksen tutkimusongelma voi muuttua joustavan ja elävän tutkimusprosessin aikana riippuen esiin nousevista käytännön kehittämistarpeista. Siksi tutkija saattaa joutua monesti määrittelemään uudelleen lähestymistavat, teoriat ja ilmiökentät, jotta itse tutkimus edistäisi kehittämistä. (Saari 2007, 124.) Toimintatutkimuksen prosessissa ymmärrys ja tulkinta lisääntyvät vähittäin (Heikkinen 2008, 36).

Saari (2007, 125 - 126) puolestaan kuvaa toimintatutkimusta kehittämishankkeeksi, jossa toteutetaan lomittain kartoitettavaa ja arvioivaa tutkimusta. Tällaiseen kehittämishankkeeseen vaiheita ovat seuraavat: 1) kehittämistarpeiden kartoittaminen ja kehittämismahdollisuuksien selvittäminen, 2) kehittämisen ideoiminen, 3) kehittämisen toteuttaminen, 4) kehittämisen ja sen vaikutusten seuraaminen ja arvioiminen, 5) uusien toimintatapojen juurruttaminen, ja 6) kehittämishankkeen toteuttamisen arvioiminen.

Kanasen (2009, 11, 13) näkemyksen mukaan toimintatutkimuksessa ei ole kyse pelkästä tutkimusmenetelmästä vaan kyse on tutkimusstrategiasta, jolla lähestytään ja saadaan tietoa ilmiöstä useita tutkimusmenetelmiä käyttäen. Oleellisina elementteinä toimintatutkimukselle Kananenkin näkee muutokseen tähtäävän toiminnan kehittämisen, yhteistoiminnan ja tutkimuksen samanaikaisuuden. Kuula (1999, 9-10) summaa toimintatutkimuksen pyrkivän muuttamaan tutkittavaa todellisuutta, sosiaalisia käytäntöjä, ottamalla tutkittavat eli käytännöissä toimivat ihmiset aktiivisiksi osallisiksi tutkimuksessa. Käytäntöön suuntautuminen, muutokseen pyrkiminen ja tutkittavien osallistuminen tutkimusprosessiin ovatkin ne tunnusomaiset piirteet, jotka yhdistävät eri toimintatutkimuksia vaikka itse tutkimusten kohteet ja kysymysten asettelu voivat vaihdella. Siten toimintatutkimusta ei nähdäkään omana koulukuntana vaan erityisenä tapana hahmottaa tutkimuksen ja tutkittavan todellisuuden välistä suhdetta.

Toimintatutkimuksen tavoitteena voi olla asettaa rutiinit ja vakiintuneet toimintatavat tietoisesti tarkastelun ja harkinnan kohteeksi, jotta voidaan pohtia niiden palvelevuutta. Vaihtoehtoisesti tavoitteena voi olla käytännön tarkastelemiseen soveltavien uusien teorioiden ohjaama toimintatapojen kehittäminen tai uusien toimintatapojen kokeileminen käyttämällä niitä silmiä aukaisevina ja herättelevinä kokemuksina. Tämän kautta autetaan näkemään vanhojen rutiinien murtamisen tarpeellisuus ja siten päästään kehittämään uusia parempia toimintatapoja. (Saari 2007, 124.) Toimintatutkimuksen tarkoituksena on tiedon tuottaminen käytännön kehittämiseksi ja toiminnan kehittämiseen tähdätään reflektiivisen ajattelun avulla

(Heikkinen 2008, 16, 33). Siinä ihminen pyrkii asettautumaan uudenlaiseen suhteeseen kokeemukseen nähden, ikään kuin katsomaan itseään ”ylimääräisellä silmällä”, tarkastelemaan omaa subjektiviteettiaan, omia ajatustapojaan ja kokemuksiaan uudesta näkökulmasta sekä itseään tajuavana ja kokevana olentona (Heikkinen 2010, 219 - 220).

Toimijoiden osallisuutta korostava kehittämistoiminta säilyy vireänä tutkimuksellisuuden ansiosta. Kehittämistoiminnan arviointi mahdollistuu reflektiivisen otteen ja uuden tiedon tuottamisen kautta. (Toikko & Rantanen 2009, 172.) Toimintatutkimuksen osallistavuus ilmenee esimerkiksi siinä, että mahdollisimman monia yhteisön jäseniä osallistuu aktiivisesti tutkimukseen ja kehittämiseen ollen mukana tutkimuksen suunnittelussa, aineiston keruussa sekä tulokintojen ja päätösten tekemisessä. Osallistavuus on siten aktiivista osallistumista tutkimuksen jokaiseen vaiheeseen (Heikkinen 2008, 33). Reflektion käsitettä käsitellen lisää luvussa 4.1.1.

Toimintatutkijan pyrkimyksenä on vaikuttaa toimintaan tutkimuksen avulla, tehdä tutkimuskohteeseen tarkoituksellinen muutokseen tähtäävä väliintulo, interventio (Heikkinen 2010, 223). Interventiossa muutetaan vanhaa tekemällä jotain toisin ja tutkaillaan seurauksia, joita ei ole ollut havaittavissa aiemmin. Sillä pyritään kuitenkin saamaan muutosta parempaan suuntaan (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 44.) Interventio saattaa tuoda ilmi tiedostamattomia toimintatapoja, rakenteita, perinteitä ja jopa vallankäyttöä (Heikkinen 2008, 19, 28).

Toimintatutkimuksen tutkimussuuntaukset ovat koeasetelmallinen, organisatorinen, ammatillistava ja valtaistava (Saari 2007, 130 - 131 Hart & Bondin 1996 mukaan). Kaikille suuntauksille on yhteistä toimintatutkimuksen edellä mainitut yhteiset piirteet, mutta ne eroavat toisistaan sen suhteen, miten tutkimuksen tutkija tulkitsee piirteiden sisältöä ja täyttämistä (Saari 2007, 132). Luokittelisin kehittämistyöni kuuluvan pääasiallisesti ammatillistavaan suuntaukseen, jossa on paikoin organisatorisia piirteitä.

Katson kehittämistyöni edustavan toimintatutkimusta aidoimmillaan, sillä se täyttää mielestäni ne piirteet, joita Saari (2007, 128 - 129) listaa toimintatutkimuksellisen tutkimuksen sisältävän (Hartin ja Bondin 1996 mukaan). Tällöin tutkimus:

- 1) on kasvattava / kehittävä prosessi
- 2) tarkastelee / pitää yksilöitä sosiaalisen ryhmien jäseninä
- 3) on ongelmakeskeinen, kontekstisidonnainen ja tulevaisuusorientoitunut
- 4) sisältää muutospyrkimyksen eli intervention
- 5) pyrkii osallistumaan kehittämiseen
- 6) muodostaa syklisen prosessin, jossa tutkimus, toiminta ja arviointi kietoutuvat toisiinsa
- 7) perustuu tutkimussuhteeseen, jonka osapuolet osallistuvat muutokseen pyrkivään prosessiin.

Kehittämisprosessi sisältää siis eri tehtäviä (perustelu, organisointi, toteutus, arviointi ja leittäminen) ja tehtävistä muodostuva kehittämissprosessi voidaan hahmottaa monella tapaa. Yksinkertaistetuin malli on lineaarinen tai kehämäinen malli. Vertikaalisessa tasomallissa kehittämisen nähdään tapahtuvan horisontaalisuuden sijaan vertikaalisessa suunnassa tasolta toiselle. Kehittämissprosessi voidaan hahmottaa myös jatkuvana syklinä eteneväksi eli spiraalimaiseksi malliksi. Spagettimalli nousi edellä kuvattujen mallien yksinkertaistavasta kritiikistä. (Toikko & Rantanen 2009, 64 - 69.) Omassa kehittämistyössäni näen viitteitä spiraalimallista ja myös spagettimallista, joiden olemusta avaankin seuraavaksi hieman lisää.

Toimintatutkimuksen luonne on syklimäinen, toimintatutkimuksen spiraalin muodostavat useat peräkkäiset syklit. Spiraalissa toiminta ja ajattelu linkittyvät toisiinsa suunnittelun, havainnoinnin, reflektion ja uudelleensuunnittelun keinä. Suunnitelmaan perustuvaa kokeilua seuraa kokemusten perusteella paranneltu suunnitelma ja toimintaa hiotaan useiden peräkkäisten syklien kautta (Heikkinen 2008, 19; 2010, 220). Sykliin kuuluu sekä konstruoivaa, uutta rakentavaa ja tulevaisuuteen suuntaavaa, että rekonstruoivaa, toteutuneen toiminnan havainnoivaa ja arvioivaa toimintaa, jotka vuorottelevat kehämäisesti. Toimintatutkimus nähdään pyörteenä, joka johtaa aina uusiin kehittämisoivalluksiin. Syklien määrää ei pidetä mielekkäänä arviointikriteerinä, yksikin sykli voi sisältää olennaisen. (Heikkinen, Rovio & Kiilakoski 2008, 78 - 82).

Saaren (2007, 123) mukaan käytännön kehittämiseen osallistuva tutkija voi aloittaa tutkimustyönsä mistä tahansa kehän kohdasta ja lisäksi liikkua vapaasti kehän vaiheiden välillä edestakaisin tarpeen vaatimalla tavalla. Yhtäläillä kehittämisen sykleillä ei ole lopullista päätetettäkään. Toimintatutkimus ei pääty, vaikka tutkijan täytyykin lopettaa johonkin perusteltuun vaiheeseen oma tutkimuksensa (Heikkinen 2008, 29).

Lineaarista, tasomallista ja spiraalimaista mallia kritisoidaan Toikon ja Rantasen (2009, 69 - 70) mukaan useasta syystä. Nämä mallit nähdään pakottavan kehittämisprosessia yksinkertaistettuun kaavaan, vaikka käytännön tasolla suunnittelun, organisoinnin, toiminnan ja arvioinnin vaiheita ei pystytä tarkkaan erottelemaan. Pakotettuna mallin mukaiseksi prosessista saatetaan menettää sille ominainen dialoginen ja reflektiivinen ote. Kyseiset mallit sisältävät arkitodellisuutta progressiivisemmän ajatuksen kehittämistoiminnan etenemisestä, sillä kehittämistoiminta ei aina etene loogisesti ja nopeasti vaan on enemmänkin katkoksellinen ja hidas sosiaalinen prosessi, joka vaatii mukautumista ja sopeutumista.

Spiraalimallia on jalostettu todellisuuteen paremmin vastaavan spagettimallin avulla, jossa huomioidaan myös varsinaisen prosessin sivuspiraalit sekä syklimäinen prosessi. Tässä mallissa kehittämistoiminta sisältää useita erilaisia prosesseja; yksi pääprosessi ja muut sen sivutuot-

teena syntyvät pienemmät prosessit. Tämän perusteella voidaan huomata, että kehittämistyötä voi olla vaikea rajata ja suunnata vain yhteen suuntaan, mutta kehittämistoiminnan sosiaalinen prosessi mahdollistaa monen eri prosessin työstämisen samanaikaisesti. (Toikko & Rantanen 2009, 70 - 71, ks. myös Heikkinen ym. 2008, 87; Heikkinen 2010, 222.) Spagettimaisuus perustuu avoimuuteen ja vapaasti muodostuvaan sosiaaliseen prosessiin, jonka ytimenä on vuorovaikutusta korostava dialogisuus, jossa tähdätään tuomaan esille erilaisia näkökulmia (Toikko & Rantanen 2009, 71 - 72).

Toimintatutkimuksen yhtenä suuntauksena voidaan pitää suomalaista kehittävän työntutkimusta lähestymistapana työn ja organisaatioiden tutkimiseen ja kehittämiseen. Sillä tarkoitetaan työn tai organisaation kehittämistä analyttisesti ja käytännössä työntekijän ollessa toiminnan keskipisteenä. Se nähdään muutosstrategiaksi, jossa yhdistyvät tutkimus, käytännön kehittämistyö ja koulutus. Kehittävä työntutkimus tähtää muutokseen osallistamalla työyhteisön tutkimaan, analysoimaan ja kehittämään omaa työtään sillä tarkoituksella, että työyhteisö itse luo ja suunnittelee toimivampia välineitä työn toteutukseen. (Engeström 1995, 12, 124; Heikkinen, Kontinen & Häkkinen 2008, 60 - 62; Toikko & Rantanen 2009, 31.)

Kehittämistyössäni on viitteitä kehittävästä työntutkimuksesta, sillä olen hyödyntänyt osia kehittävän työntutkimuksen käyttämistä menetelmistä työn aikana. Näiden menetelmien (toimintajärjestelmän rakennemalli ja ekspansiivinen oppimissykli) pääpiirteet olen avannut tarkemmin kappaleessa 5.1 Työn kehittäminen työyhteisössä.

4.1.1 Reflektiivisyys toimintatutkimuksessa

Kehittämistyön yhtenä oleellisena piirteenä on reflektiivisyys. Reflektiivisyyden käsitteen ymmärtäminen lähtee reflektion määrittelemisestä. Reflektiossa arvioidaan asioita syvällisesti, jolloin tavoitteena on oivaltaa asioiden ja kokonaisuuksien välisiä suhteita. Refleктоitaessa asioihin tulee paneutua syvällisesti sekä ymmärtää ja sisäistää asiat. Reflektointiin tulee varata riittävästi aikaa. (Sydänmaanlakka 2007, 289.) Reaaliaikainen reflektio käsittelee muun muassa laajasti ihmisten välisiä suhteita, työtä ja sen tekemistä edistävien sekä estävien asioiden havainnointia ja omia tuntemuksia (Ruohotie 2000, 24). Yksinkertaistettuna reflektointi on toiminnan kyseenalaistamista ja sen takana olevan ajattelun kriittistä tarkastelua ja aikaisemman oppimisen ja ennako-oletusten kyseenalaistamista (Vataja 2009, 56).

Reflektiiviseen prosessiin kuuluu myös merkittävänä osana toiminnan arviointi, jonka avulla työyhteisössä voidaan purkaa työhön liittyviä sosiaalisia odotuksia. Yksittäisen työntekijän näkökulmasta reflektiivisyys tarkoittaa omien työtapojensa havainnointia ja pohtimista, palautteen vastaanottamista sekä analysointia siitä, miten omaa toimintaa voi parantaa. Työyhteis-

sön kontekstissa tarkastelussa on työtiimien oppiminen. Reflektiivisessä tiimioppimisessa merkityksellistä on kokemusten vaihto sekä yhteisen ymmärryksen löytäminen ja luominen. Tiimioppimisen kannalta hyvä väline on ryhmäkeskustelu, jonka tavoitteena on yhteisten merkitysten rakentaminen. Työyhteisön reflektiivisyydelle on tärkeää arviointitiedon tuottaminen, jolloin vuorovaikutuksessa syntyvä oppiminen mahdollistuu. (Poikela 2005, 25; 28-30.)

Toimintatutkimuksessa hyödynnetään reflektiivistä ajattelua kehittämisessä. Työyhteisö pyrkii reflektion avulla näkemään toimintansa ja ajattelutapansa (niin omat kuin yhteisetkin) uudesta näkökulmasta. Käytännössä se voi olla esimerkiksi totuttujen toiminta- ja ajattelutapojen, rutiinien, perusteiden yhteistä pohdintaa. Työyhteisön käytänteitä uudessa valossa tarkasteltaessa voidaan omaksua uusi parempi tapa ajatella, toimia ja kehittää toimintaa. (Heikkinen 2008, 34.) Toimintatutkimus pyrkii siten tukemaan niin yksittäisen työntekijän kuin myös työyhteisön kehittymistä ja toimintakulttuurin tiedostamista. Hiljaisen tiedon ja osaamisen siirtyminen edellyttää työyhteisöltä reflektiivisyyttä. Hiljaisen tiedon sanoittaminen tehostaa oppimista ja toiminnan kautta opitaan uutta. Hyödylliseksi nähdäänkin, että vähemmän kokenut työntekijä seuraa ja keskustelee työstään kokeneemman osaaajan kanssa. (Heikkinen 2008, 34 - 35.) Kehittämispäivät toimivat oivina reflektoinnin paikkoina.

4.2 Aineistonkeruumenetelmät

Laadullisessa tutkimuksessa voidaan käyttää vaihtoehtoisesti, rinnan tai eri tavoin yhdistettynä useita eri aineistonkeruumenetelmiä riippuen tutkittavasta ongelmasta tai tutkimusresursseista. Yleisimpiä aineistonkeruumenetelmiä ovat itsekin kehittämistyössäni käyttämät haastattelu, havainnointi ja erilaisiin dokumentteihin perustuva tieto. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 71.) Toimintatutkimukselle onkin ominaista käyttää useita tiedonkeruun menetelmiä, jolloin puhutaan triangulaatiosta, tutkimusaineiston keräämisestä monilla eri tavoilla monilta eri toimijoilta (Huovinen & Rovio 2008, 104; Kananen 2009, 97.) Laadullinen tutkimusaineisto muodostui hyvin laajaksi ja monipuoliseksi, koska aineistoa kerättiin monista eri lähteistä. Kehittämistyön aineisto koostui teemahaastatteluista, havainnoista ja tutkimuspäiväkirjasta.

4.2.1 Teemahaastattelu

Päätiedonkeruumenetelmänä tutkimuksessani käytin teemahaastattelua, joka on suosituin tapa kerätä laadullista aineistoa (Eskola & Vastamäki 2010, 26). Puusa (2011, 73) kuvaa haastattelua tutkijan aloitteesta käytäväksi ja siten myös hänen johdattelemaksi keskusteluksi, jolla on etukäteen asetettu tavoite. Menetelmänä haastattelu on vuorovaikutteinen, tietoisuuden ja ajattelun sisältöihin kohdistuva, jossa tutkijan tehtävänä on tulkita toisten tekemiä tulkintoja asioista, ilmiöistä ja tapahtumista.

Teemahaastattelu on lomakehaastattelun ja strukturoimattoman haastattelun välimuoto, josta käytetään myös nimeä puolistrukturoitu tai puolistandardoitu haastattelu. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä siksi, että yksi haastattelun aspekti, haastattelun aihepiiri, teema-alueet, ovat kaikille samat. Siitä puuttuu strukturoidulle lomakehaastattelulle luonteenomainen kysymysten tarkka muoto ja järjestys, mutta se ei ole niin vapaa kuin syvähaastattelu. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 208.)

Esiymmärryksen kautta suodatettu tieto auttaa tutkijaa laatimaan haastattelulle teemarunгон, jota tutkija hyödyntää haastattelutilanteessa. Teemojen suunnittelun tärkeyttä ei sovi vähätellä, se on yksi tutkimusprosessin tärkeimmistä vaiheista. Teemojen avulla ilmiö on tarkoitus pilkkoa ja purkaa osa-alueisiin, joiden sisältöä ja merkityksiä tutkijan on tarkoitus ymmärtää esittämiensä kysymysten avulla. Yksittäisen teeman tarkastelu vaatii usean näkökulman ottamista joten teema on suurempi kokonaisuus kuin yksittäinen teemahaastattelukysymys. (Puusa 2011, 82.)

Metodisten ominaisuuksien kannalta teemahaastatteluun liitetään se, että haastattelun lähtökohdista osa on ennalta päätetty, haastattelu etenee etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien tarkentavien kysymysten varassa. Tutkija kykenee siten ohjaamaan haastattelua sitä kuitenkaan liikaa kontrolloimatta. (Puusa 2011, 81.) Haastattelun eduksi nähdään joustavuus, sillä haastattelija voi haastattelun edetessä toistaa kysymyksensä, oikaista väärinkäsityksiä, selvittää kysymyksiään ja ylipäätään käydä keskustelua haastateltaviensa kanssa (Tuomi & Sarajärvi 2013, 73).

Lähtökohtaisena oletuksena teemahaastattelulle pidetään sitä, että tutkittavat ovat läpikäyneet tai kokeneet tietyn asian tai prosessin, jota tutkija lähtee tutkimaan. Tutkijan on kuulunut selvittää oleelliset asiat tutkimuskohteena olevasta asiasta, keskeisistä elementeistä ja siihen mahdollisesti vaikuttavista asioista ja siten syventänyt esiymmärrystään ilmiöstä kokonaisuutena. (Puusa 2011, 81 - 82.) Tämän esityön perusteella tutkija laatii haastattelurunгон, jonka suuntaa haastateltaville (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47). Tuomi & Sarajärvi (2013, 75) toteavat, ettei teemahaastattelussakaan voi kysellä ihan mitä tahansa, vaan siinä pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimuksen tarkoitukseen ja ongelmanasettelun tai tutkimustehtävän mukaisesti.

Teemarunko voi sisältää kolmentasoisia teemoja. Ylimmällä tasolla ovat laajat teemat eli aihepiirit, joiden alla toisella tasolla ovat teemoja tarkentavat apukysymykset, joilla varsinaista teemaa voi pilkkoa pienemmiksi ja helpommin vastattaviksi kysymyksiksi ja kolmannella tasolla yksityiskohtaiset kysymykset, joihin turvaudutaan, mikäli haastateltava ei vastaa suoraan laadittuihin kysymyksiin (Eskola & Vastamäki 2010, 29 - 38). Haastattelijan vastuulla on varmistaa, että kaikki etukäteen päätetyt teema-alueet käydään haastattelussa läpi, mutta

niiden järjestys ja laajuus voivat vaihdella haastattelusta toiseen. Haastattelijalla ei ole valmiita kysymyksiä vaan tukilista käsiteltävistä asioista. (Eskola & Vastamäki 2010, 28 - 29; Puusa 2011, 82.) Itselläni haastattelutilanteessa oli tukenani ennalta laadittu teemarunko ja mielessä muutamia apukysymyksiä, jotka auttoivat varmistamaan saamaan tutkimusongelman kannalta merkityksellistä tietoa. Teemojen toivotaan tuottavan laajaa aineista, jota tutkijan on mahdollista tulkita analyysissä teorian avulla. (Puusa 2011, 83.) Haastattelun tavoitteena on ensisijaisesti kuitenkin olla keskustelu, joten haastattelijalla ei voi olla tuijotettavana pitkä kysymyslistaa (Eskola & Vastamäki 2010, 36 - 37).

Tavallisin tapa toteuttaa haastattelu on yksilöhaastattelu, mutta ryhmähaastattelu on myös käyttökelpoinen menettelytapa. Kehittämistyössäni toteutin aineistonkeruun kannalta ryhmämuotoisesti niin kehittämispäivien analysoivat keskustelut kuin lopullisen teemahaastattelunkin. Ryhmähaastattelu on tehokas tiedonkeruun muoto, sillä samalla kertaa on mahdollista saada nopeasti tietoja usealta henkilöltä yhtä aikaa tutkijaa kiinnostavasta aiheesta ja siihen liittyvistä teemoista. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 61, 63.) Ryhmäteemahaastattelu mahdollistaa huomion kohdentamisen siihen, mikä yksilöille on yhteistä ryhmän jäsenenä eli menetelmää kannattaa hyödyntää silloin, kun tutkija on kiinnostunut tutkittavien yhteisestä kannasta tutkittavaan asiaan. Tutkijalla on mahdollisuus tavoittaa kollektiivisesti tuotetut ja jaetut merkitysrakenteet. (Puusa 2011, 84.) Ryhmäkeskustelua värittää vuorovaikutteisuus ja keskusteleisuus, ryhmä keskustelee vapaamuotoisesti, mutta fokusoidusti tietystä aiheesta keskustelua ohjaavan tutkijan johdolla. Ryhmäkeskustelulla on pyrkimys saada osallistujien välille vuorovaikutusta. (Valtonen 2011, 88 - 89.) Se ruokki myös uusia ja luovia asiakaslähtöisiä ideoita.

Ryhmähaastattelu voidaan myös kohdentaa koskemaan tiettyä valittua kohdejoukkoa, joka koostuu ilmiön asiantuntijoista. Tällä tarkoitetaan täsmäryhmähaastattelua. Täsmäryhmähaastateltavien mielipiteillä ja asenteilla on oletettava vaikutus tarkasteltavaan ilmiöön ja he voivat saada aikaan muutoksia. Täsmäryhmähaastattelua käytetään usein silloin, kun tavoitellaan uusien ideoiden kehittämistä, paljastetaan asenteita tai kehitetään uusia palveluita. Toiminnassa voi olla jokin teema, esimerkiksi arvioiva ja kuvaileva, jolloin osallistujien on tarkoitus esittää tuntemuksiaan aiheesta. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 62 - 63.) Valitsin ryhmäteemahaastattelun, sillä kiinnostuksen kohteinani olivat haastateltavien omat kokemukset, käsitykset ja mielipiteet toiminnallisista menetelmistä perhetyössä. Arvioin, että ryhmäteemahaastattelun avulla saisin kaipaamaani laadukasta aineistoa, jonka avulla voisin löytää vastauksia tutkimuskysymyksiini. Ryhmähaastattelu oli luonteva menetelmä, koska kehittäminenkin oli tapahtunut samaisessa ryhmässä. Lisäksi arvelin haastateltavien saavan rohkaisua ja uusia näkökulmia vielä haastattelutilanteessa.

Huhtikuussa 2014 olleen ensimmäisen kehittämispäivän aikana käytiin ryhmäarviointikeskusteluja, joissa oli vaikutteita teemahaastattelusta sekä arvioinnista ja keskustelusta. Teemahaastattelun muotoja siinä oli teemahaastattelulle ominaiset ennalta määritetyt teemat, joiden rajoissa keskustelu pidettiin. Kyseessä ei kuitenkaan ollut varsinainen haastattelu vaan enemmänkin epämuodollinen keskustelu, jota arviointi väritti. Ryhmäkartoituskeskustelut käytiin valitsemini teemojen ja teemakysymysten pohjalta. Jokaisen teeman kohdalla keskusteltiin aiheesta vapaasti. Nämä seitsemän sosiaaliohjaajan ryhmäkartoituskeskustelut nauhoitin nauhurilla. Ryhmäkartoituskeskustelut kestivät yhteensä liki kolme tuntia, nauhoitettua materiaalia kertyi 2h ja 30 min. Ryhmäkartoituskeskustelujen jälkeen litteroin saamaani aineiston. En purkanut sanatarkasti kaikkia keskusteluja, osasta kirjasin ainoastaan pääsanoman ja ydinvirkkeet sanatarkasti. Ryhmäkartoituskeskustelun aineistona toimi myös keskustelun aikana fläpeille kirjatut asiat ja ryhmätöiden tuotoksina syntyneet lomakkeet kirjauksineen, jotka tukivat litteroitua tekstiä. En nähnyt tarkoituksenmukaiseksi nauhoittaa tai videoida muita yksittäisiä kehittämispäiviä, sillä päivien sisältö oli lähinnä välineiden läpikäymistä, jota videointi olisi häirinnyt eikä niissä tilanteissa syntynyt siinä määrin oleellista materiaalia tutkimusta ajatellen, että sitä olisi tarvinnut tallentaa erikseen.

Lokakuussa 2014 yhteisten kehittämispäivien jälkeen suoritin varsinaisen lastensuojelun perhetyötä tekevien sosiaaliohjaajien (neljä sosiaaliohjaajaa ja toimintaterapeutti) ryhmäteemahaastattelun. Toisen haastattelun tarpeellisuutta ylipäättään kuului arvioida kehittämispäivien päätyttyä, sillä arvokasta materiaalia kertyi runsaasti pelkästään jo niiden kautta. Päädyin kuitenkin toiseen haastatteluun, koska halusin varmistaa saavani laadukkaan tutkimusaineiston, joka vastaisi yhdessä muun aineiston kanssa tutkimuskysymyksiini. Tämän lisäksi halusin saada myös kokemuksen ”oikean” haastattelun tekemisestä. Kohdensin tämän jälkimmäisen haastattelun koskemaan ainoastaan lastensuojelun perhetyötä tekeviin viiteen sosiaaliohjaajaan. Haastatteluun on Puusan (2011, 76) mukaan mahdollista valita henkilöitä, joilla tiedetään olevan kokemusta tutkittavasta ilmiöstä tai tietoa aiheesta. Kyseessä on tuolloin tarkoituksenmukainen eli harkinnanvarainen näyte.

Muokkasin alustavaa teemahaastattelurunkoa, koska joukossa oli kysymyksiä, joihin oli saatu vastauksia jo kehittämispäivien myötä. Haastattelutilannetta varten valmistelin haastattelurungon käsiteltävistä aihealueista. Rungossa oli viisi aihepiiriä ja niiden alla tarkentavia teemoja, joista oli tarkoitus keskustella. (Liite 1 Ryhmäteemahaastattelurunko.) Haastattelukysymysten teema-alueet muodostuivat tutkimustehtävästä, johon kehittämistyölläni hain vastauksia. Myös lukemani lähdekirjallisuus ja keskustelut työyhteisöni jäsenten kanssa vaikuttivat haastatteluteemojen muotoutumiseen. Käytännön kokemus ja tuntemus tutkittavasta aiheesta toisaalta helpotti teemojen löytymistä, mutta toisaalta pelkäsin omien ennakkokäsitysten ohjaavan liiaksi tutkimuksen tekemistä ja mahdollisesti estävän näkemästä joitakin asi-

oita. Haastattelun lopussa pyysin sosiaalihjaajilta palautteen kehittämistyöstä kokonaisuudessaan. Haastattelu kesti kaikkinsa yli kaksi tuntia, nauhoitettua materiaalia kertyi 1h 38 min. Haastattelun jälkeen litteroin saamaani haastatteluaineiston sanatarkasti.

Ryhmäteemahaastattelulla pyrin selvittämään, miten sosiaalihjaajat kokivat toiminnallisten välineiden sovellettavuuden ja käytön, miten menetelmiä käytetään ja miten ne ovat arjen työssä toimineet, mikä on ollut hyvää ja mikä huonoa, mikä on ollut toimivaa ja missä on vielä kehitettävää. Sosiaalihjaajat saivat kertoa, mitä mahdollisia muutoksia heidän työskentelyssään oli tapahtunut ja mitä menetelmien käyttäminen on merkinnyt heidän tekemälleen asiakastyölle ja näkemyksiään siitä, miten he näkivät asiakkaiden kokevan toiminnallisten menetelmien käyttämisen perhetyössä. Lisäksi tutkijana minua kiinnosti hahmottaa lapsen paikkaa perhetyössä, sosiaalihjaajat saivat arvioida lapsen paikan näyttäytymistä työssään. Sosiaalihjaajat saivat myös pohtia keinoja lapsilähtöisen työskentelyn ja lapsen osallisuuden vahvistamiseen ja lisäämiseen perhetyön käytänteissä. Avoimien kysymysten muotoilu oli haasteellista. Niitä muotoillessani jouduin kiinnittämään erityistä huomiota siihen, että kysymykset olisivat mahdollisimman yksiselitteisiä siten, että kaikki varmasti ymmärtäisivät kertoa kaikki ne asiat ja mielipiteet, jotka olisivat tarpeen.

Ryhmäteemahaastattelu osoittautui hyväksi menetelmäksi ohjaajien kokemusten, ajatusten ja mielipiteiden kuulemisessa. Haastatteluun kutsuttu joukko oli jo valmis ryhmä, luottamuksellisuuteen liittyvät sopimukset ja käytännöt olivat ryhmällä jo olemassa ja ryhmälle oli jo muodostunut yhdessä toimimisen kulttuurinsa. Haastateltavat keskustelivat aiheesta vapaasti ja kommentoivat asioita spontaanisti keskustelun edetessä, he innostivat, vahvistivat, kyseenalaistivat ja provosoivat sopivasti toisiaan. Haastateltavat tuottivat mielestäni tutkittavasta ilmiöstä monipuolista tietoa ja uusia oivalluksia ja siten myös monitasoisen ja rikkaan aineiston. Eskola ja Vastamäki (2010, 27 - 28) summaavat teemahaastattelun toimivan haastateltavalle motivoivana tapana, koska se tarjoaa haastateltavalle mahdollisuuden tuoda esiin omat mielipiteensä ja mahdollisuuden kertoa omista kokemuksistaan.

Yhteisen ryhmäteemahaastattelun kautta uskoin tavoittavani kaikki arvioinnin osapuolet parhaalla mahdollisella tavalla. Vaihtoehtona olisi ollut lähettää jokaiselle arviointiin osallistuvalla työntekijällä strukturoitu kyselylomake. Uskoin, että sellainen lomake olisi jäänyt heiltä täyttämättä työkiireiden takia siitä huolimatta, että kehittämistyötäni arvostettiin. Oli siis melko varmaa, että ryhmäteemahaastattelun kautta tavoittaisin kaikki haluamani osapuolet, kuten tavoitinkin, jokainen kutsumani sosiaalihjaaja osallistui haastatteluun. Arvioin yhteisen keskustelun toimivan reflektiivisesti edelleen oppimisen ja uusien oivalluksien kenttänä.

4.2.2 Havainnointi ja tutkimuspäiväkirja

Tieteellisessä tekstissä havainto, havainnointi ja havainnollistaminen ovat keskeisiä käsitteitä. Tieteellinen havainnointi, observointi, on järjestelmällisempää, suunnitellumpaa ja kriittisempää kuin arkipäivässä tapahtuva havainnointi. Havainnointia ovat kaikki nähdyt, tunnetut, maistetut ja kuullut asiat. Sen mitä aisteja havainnoinnissa käytetään, määrittää tutkimuskohde ja tutkimusongelma. Havainnoinnin tarkoituksena on tieteellisissä tutkimuksissa kerätä aineistoa ja tuottaa uusia havaintoja, jotka ovat tutkimuskohteita. Havainnollistaminen on havaintojen esittämistä tieteellisenä tekstinä, jonka tarkoitus on tuoda uutta tietoa toisten tietoisuuteen. (Vilkka 2006, 5; 8-10.) Vilkan (2006, 16) mukaan havainnoinnissa on kysymys vuorovaikutustilanteesta tutkimisesta ja tutkimuskohteen ymmärtämisestä. Vuorovaikutuskäyttäytymistä tutkittaessa havainnointi on aineistonkeruumenetelmänä tarkoituksenmukainen (Tuomi & Sarajärvi 2013, 71). Havainnoinnilla saadaan syvyyttä muulla tavoin kerättyyn haastatteluaineistoon (Grönfors 2010, 158-159).

Havainnointitapoja ovat piilohavainnointi, havainnointi ilman osallistumista, osallistuva havainnointi ja osallistava havainnointi (Tuomi & Sarajärvi 2013, 81). Havainnointitapoja jaotellaan sen mukaan, miten tutkija toimii suhteessa tutkimuskohteeseensa eli miten täydellisesti tai kokonaisvaltaisesti tutkija pyrkii osallistumaan tutkittavien toimintaan. Rajat eri havainnointitapojen välillä eivät välttämättä ole selvät, esimerkiksi tarkkailevan ja osallistuvan havainnoinnin välillä. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija saattaa aluksi tarkkailla tutkimuskohdettaan ja sen tultua tutuksi, hän alkaa osallistua tutkittavien ehdoilla toimintaan. (Grönfors 2010, 159 - 161; Vilkka 2006, 42.)

Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija osallistuu tutkimuskohteensa toimintaan. Osallistuminen tapahtuu tutkimuskohteen ehdoilla tietyn ajanjakson ajan. Osallistuva havainnointi voi alkaa tarkkailevalla havainnoinnilla. Osallistuva havainnointi edellyttää tutkijan sisäänkäyntiä tutkittavaan yhteisöön, jolloin tarkkailevan havainnoinnin aikana tutkija tutustuu tutkimuskohteeseen. Yhteisöön sisälle pääsyyn tutkija voi myös hyödyntää avainhenkilöä, joka tuntee tutkittavan yhteisön. (Grönfors 2010, 162 - 163; Vilkka 2006, 42-45; 2009, 119 - 122.) Mitä toimintatutkimuksellisempi näkökulma tutkimuksessa on, sitä perustellumpana pidetään tutkijan aktiivista vaikuttamista (Tuomi & Sarajärvi 2013, 82).

Osallistavan havainnoinnin ero edellä mainittuun on vaikea määritellä. Osallistavassa havainnoinnissa painotetaan kuitenkin enemmän kokemusten kautta saatua tietoa ja siten yhteistyöprosessien avulla tapahtuvaa toimintaa. Sen tavoitteena on osallistuttaa osallistujat siten, että tutkimusprojektin toiminta jatkuisi myös ilman tutkijan tukea. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 82.) Osallistavan havainnoinnin etuna voidaan pitää sitä, että sen kautta saadaan välitöntä ja suoraa tietoa yksilöiden, ryhmien käyttäytymisestä ja organisaatioiden toiminnasta ja siihen

liittyvistä asioista ja ilmiöistä. Metodina se on toimiva varsinkin silloin, kun tieto ilmenee hiljaisena tietona (Vilka 2009, 120). Olennaista näille osallistamiseen pohjautuville menetelmille on osallistujien tiedon arvostaminen, keskusteleisuus ja osallistuvien oppiminen. Tutkijalla on rooli, joka ei suinkaan ole opettaja tai kehittäjä vaan oppimisen mahdollistaja ja katalysaattori. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 83).

Tutkimuspäiväkirja on tärkeä työväline havainnoivalle tutkijalle. Tutkimuspäiväkirjaan ohjeistetaan kirjaamaan omia havaintoja, tutkimukseen osallistuvien mielipiteitä, tietoa tutkimuksen etenemisestä, tunnelmista sekä vaikutelmia, palautetta, omaa toimintaa koskevia havaintoja, tiivistelmiä ja yhteenvetoja, kysymyksiä ja hämmennyksen aiheita (Huovinen & Rovio 2008, 106 - 107). Tutkijan tulee tallentaa siihen tarkasti tutkimuskohdetta koskevat havainnot, tapahtumat ja tunteukset mielellään välittömästi tai pian havainnoinnin jälkeen (Vilka 2006, 100). Päiväkirjojen muodolla (tietokoneen tiedosto tai vihko) tai määrällä ei ole merkitystä, tärkeämpää on niiden toimivuus ja luontevuus itse tutkijalle. Oleellista on tehdä muistiinpanoja järjestelmällisesti ja kurinalaisesti läpi koko tutkimuksen. (Vilka 2009, 62 - 63.)

Kirjasin tutkimuspäiväkirjaani kehittämispäivissä syntyneitä omia ja muiden sosiaaliohjaajien oleellisia havaintoja ja oivalluksia (mitä sosiaaliohjaajat sanoivat, kysyivät tai pohtivat) liittyen toiminnallisten menetelmien ja välineiden käyttämiseen ja hyödyntämiseen sekä työtapojen ja käytäntöjen läpikäymiseen. Havainnointia suoritin erityisen systemaattisesti kehittämispäivien aikana, mutta myös läpi koko kehittämistyön kaikissa niissä yllättävissäkin tilanteissa, joissa puheenaiheeksi nousi menetelmällisyys ja lapsilähtöisyys. Aihe puhututti paljon, siihen eksyttiin epävirallisissa keskusteluissa ja useissa perhetyön tiimeissä.

Tutkijana pyrin tekemään koko tutkimuksen ajan muistiinpanoja niin kehittämispäivistä kuin myös muistakin oleellisista oivalluksista ja havainnoistani niiden ulkopuolella, joten ne toimivat siten myös itsearvioinnin ja reflektoinnin välineenä. Tutkimuspäiväkirjaani päättyi muistiinpanoja luetuista lähdekirjallisuuksista ja tutkimuksista sekä niihin liittyvistä lainauksista, referaateista ja omista pohdinnoista. Tutkimuspäiväkirjaan dokumentoin aukikirjoittamalla kehittämispäivien sisällön, tapahtumat ja oivallukset sekä kirjallisen materiaalin (ryhmätöiden lomakkeet ja fläppitaulut). Tutkimuspäiväkirjaan päättyivät myös erilaiset tekemäni hahmotelmat ja miellekartat kehittämispäiviä ja tutkimuksen toteutusta suunnitellessani sekä muistiinpanoja epävirallisista keskusteluista ja konsultaatioista työyhteisön jäsenten kanssa. Kaikkea mahdollista ei ollut kuitenkaan tarkoituksenmukaista kirjata muistiin, vaan oli syytä käyttää systemaattista valikointia tutkimuksen kannalta oleellisen aineiston taltioimiseksi (Grönfors 2010, 166). Käytin tutkimuspäiväkirjaa näin ollen aineistonkeruumenetelmänä ja dokumentaationa.

Koin havainnoinnin hyödylliseksi tutkimuksessani, sillä sen avulla sain kerättyä arvokasta materiaalia haastattelujen lisäksi ja tueksi. Lisäksi hyötynä näen sen, että tutkijana saatoin havainnoida tutkittavia luonnollisessa ympäristössä. Haittapuoliksi havainnoinnista puolestaan voin todeta sen, että tutkijana oli riski häiritä tilannetta tai muuttaa sen kulkua. Havainnointitietoa oli toisinaan vaikea tallentaa välittömästi. Koin havainnoinnin myös hyvin työlääksi menetelmäksi, havainnointi vei paljon aikaa toteutuksineen ja purkamisineen.

4.3 Aineiston analyysi

Aineiston analyysi kosketti koko laajaa laadullista aineistoani, joka muodostui pääasiassa kehittämistyön lopuksi tehdystä litteroidusta teemahaastatteluaineistosta. Tämän lisäksi aineistona olivat litteroidut kehittämispäivien keskusteluaineistot, tutkimuspäiväkirja havainnointimerkintöineen ja oivalluksineen, kehittämispäivien materiaalit (fläppitaulut, ryhmätöiden tuotokset, toimintajärjestelmän malli). Analyysitapana käytin teemallista analyysiä.

Teemahaastatteluaineiston alustava analysointi alkoi välittömästi kuunneltuani nauhoitukset ennen litterointia. Tämän jälkeen on aineiston puhtaaksi kirjoittaminen eli litterointi (Eskola & Vastamäki 2010, 42). Jatkoin aineistoon perehtymistä lukemalla litteroidut tekstit useaan kertaan. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 143.) Litteroitu aineisto vaatii työstämistä ennen analysointia. Ennen analyysia aineistoa pitää selkeyttää ja tiivistää, jotta aineiston sisään voi nähdä. Koodauksella eli luokittelulla muodostetaan yksinkertaistettuja kartoja ja teemoja, joista tutkija pyrkii löytämään aineistosta ulottuvuuksia ja käsiteellisiä kerroksia.

Teemahaastatteluaineistoa analysoidaan usein teemoittelemalla ja tyyppittelemällä. Teemoittelu tarkoittaa aineiston jäsentämistä teemojen mukaisesti ja sitten sen pelkistämistä. Tyyppittelystä kyse on erilaisten tyyppikuvausten rakentamisesta aineistosta. Aineiston voi täten litteroinnin jälkeen järjestää uudestaan teemoittain eli niin, että jokaisen teeman alla on kaikkien haastateltavien vastaukset kyseiseen teemaan. Tämän jälkeen aineistoa on helpohkoa analysoida teemoittain läpi koko aineiston ja kytkeä siihen teoria. (Eskola & Vastamäki 2010, 43.) Esiymmärryksenä aiheesta auttoi viitoittamaan tutkimusaineiston tulkitsemisessä.

Teemahaastattelun analysoinnin vahvuudeksi luetaan juuri sen antama mahdollisuus pilkkoa aineisto teemoittain ja järjestellä ne uudelleen uusiksi teemoiksi. Aineiston analyysissä on kyse aineiston tiivistämisestä eli keskeisten asioiden pelkistämisestä, nostamisesta esiin haastattelusta. Kaikkea ei ole tarkoitus analysoida, riittää että analysoi vain oleellisimpiin ja keskeisimpiin tutkimuskysymyksiin liittyvät teemat. (Eskola 2007, 43 - 44.)

Aloitin aineiston käsittelyn järjestämällä sen teemoihin. Pohjana käytin ensin etukäteen valmistelemiani haastattelurunkoa pystyen keskittymään yhteen teemaan kerrallaan, jolloin

myös aineiston lukeminen ja käsittely helpottui. Aineistojen erilaisuus ja epäyhtenäisyys mutkistivat aineiston ryhmittelyä teemoihin. Yksi haastattelupätkä saattoi sisältää useita teemoja, joten aineiston purkaminen ja pilkkominen kuvaa parhaiten sitä analyysivaihetta. Jatkoain aineiston käsittelyä kokeilemalla erilaisia luokittelutapoja tutkimuskysymysten ja haastatteluaineiston avulla ja järjestin aineiston uudelleen uusien teemojen mukaisesti. Lopulta järjestin aineiston neljään teemaan, jotka olivat 1) kokemukset toiminnallisista menetelmistä ja välineistä 2) toiminnallisten menetelmien ja välineiden merkitys perhetyölle 3) lapsen paikka ja osallisuus perhetyössä 4) lapsilähtöisten työtapojen kehittäminen.

5 Työn kehittäminen

Kehittämisen perustarkoitus on muutos. Siihen ryhdytään haluttaessa muuttaa jotain nykytilasta kohti tavoitetilaa. Kehittämisen tarpeet eli muutosvaatimukset liittyvät usein havaittuihin ongelmiin, joiden ratkaiseminen edellyttää suunniteltuja ja kohdennettuja toimenpiteitä. Se vaatii toteutuakseen pitkäjänteistä ja systemaattista työskentelyä, joka on ohjattua, johdettua ja tietoista työskentelyä kohti asetettuja tavoitteita. Kehittämisen kohteeksi valitun haasteen tulisi muovata ja perustella kehittämisen tapaa. (Anttila & Rousu 2005, 8.)

Työyhteisölähtöinen kehittäminen on Seppänen-Järvelän ja Vatajan (2009, 11, 13, 20) näemyksen mukaan työtoiminnan kehittämistä tavoitteiden ja visioiden saavuttamiseksi työssä tunnistettuihin tarpeisiin ja haasteisiin perustuen. Työyhteisön nähdään olevan kehittämisen subjekti ja oleellinen tavoitteenasettelussa ja tiedonmuodostumisessa sekä kehittämisen toimija ja tekijä. Työyhteisölähtöistä kehittämistä värittää yhteinen tekeminen, keskusteleminen ja oppiminen, joka tuottaa käytäntöä.

Oppiminen edellyttää muutosta ja muutos oppimista. Tiedon siirtäminen ei ole tehokkaaksi havaittu oppimisen muoto vaan muutoksen sisäistyminen edellyttää oman kokemuksen ja työarjen todellisuuden nivomista opittavaan asiaan. Oppiminen lisää puolestaan työntekijän ammatillista kasvamista, joka edelleen vahvistaa työssä jaksamista. Positiivinen kehittämisen kehä on siten valmis pyörähtämään käyntiin. (Arponen, Kihlman & Välimäki 2004, 38.)

5.1 Työn kehittäminen työyhteisössä

Työn kehittämisen lähtökohtaisena ajatuksena on, että toimintatutkimuksellisilla muutos- ja kehittämishankkeilla voidaan tuottaa toiminnan avulla uudenlaisia tapoja työorganisaatioiden muuttumiseen ja kehittymiseen. Edellä esitettyyn liittyy oletus, että muutos tarvitsee onnistuakseen toiminnallisia kokeiluja uudenlaisesta työn tekemisestä. Oman työn ja sen muutosmahdollisuuksien tutkiminen puolestaan onnistuu tuotetun reflektion kautta, jossa murretaan

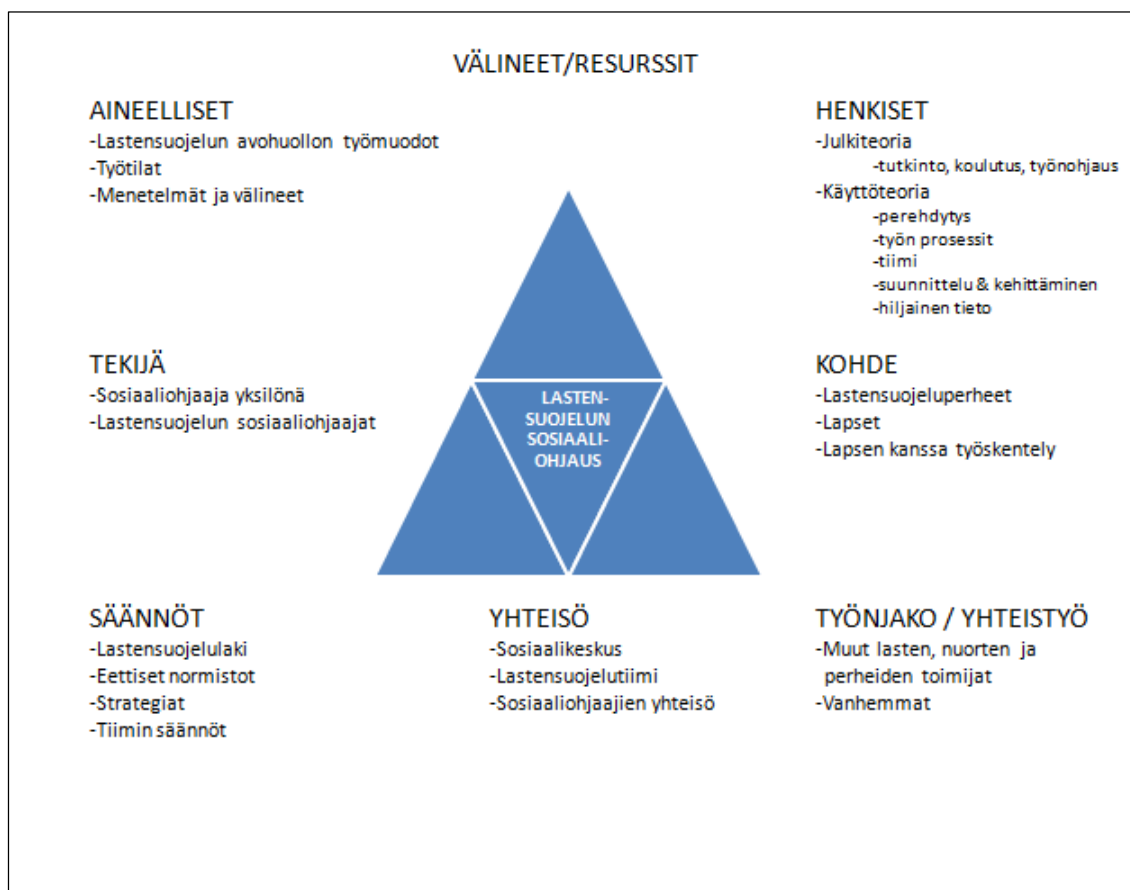
ja kyseenalaistetaan vanhat työn tekemisen rutiinit ja käytänteet. (Kuula 1999, 219.) Työntekijöiden nähdään olevan avainasemassa työn kehittämisessä aktiivisina toimijoina ja työnsä reflektiivisinä kehittäjinä (Engeström 1995, 124). Kehittämistyö tukee tätä ajatusta, yhteinen kehittäminen kannusti osallistujia itsensä kehittämiseen ja vastuun ottamiseen.

Työyhteisölähtöisessä kehittämisessä Seppänen-Järvelän ja Vatajan (2009, 24) mukaan menetelmän valinnalla ja sen soveltamisella on tärkeä merkitys sen suhteen, että menetelmän tulisi tukea demokraattisuutta ja kaikkien äänen kuuluvuutta, kehittämisprosessin jatkuvuutta, itsearviointia ja palautetta sekä toimijalähtöisyyttä (eli että soveltaminen ei vaadi ulkopuolista toimijaa). Toimintatutkimuksen valitseminen kehittämistyön menetelmäksi tukee tätä ajatusta.

Toimintatutkimuksessa pyritään saamaan aikaan muutos. Muutos edellyttää muutettavan ilmiön tuntemista ja siihen vaikuttavien tekijöiden selvittämistä. Selvittämistyön ja kehittämisen konkreettisena välineenä voidaan käyttää toimintajärjestelmän rakennemallia. Malli pohjautuu kehittävän työn tutkimukseen liittyvään Engeströmin esittämään kolmiomalliin. Malli kuvaa yksilön tekojen ja kollektiivin toiminnan välistä suhdetta työtoiminnassa, jossa kaikki osatekijät ovat vuorovaikutuksessa keskenään. (Engeström 1995, 45 - 47; Engeström 2004, 10.) Toiminnan elementteinä ovat toimija (yksilö tai kollektiivi), toiminnan kohde, välineet (joilla kohteeseen vaikutetaan), samaa kohdetta työstävien toimijoiden työnjako, näiden toimijoiden yhteistyö ja sitä luonnehtivat säännöt (Heikkinen ym. 2008, 63).

Tällaisen historiallisen analyysin tekeminen tähtää toiminnan seuraavan mahdollisen kehitysvaiheen ja vaihtoehtojen hahmottamiseen ja tunnistamiseen (Engeström 2004, 12). Tarveanalyysin, nykytilankuvauksen avulla fokusoidaan kehittämistarpeet, selkiytetään mitä tahoja kehittäminen koskee, mikä on ongelma, mitä on tapahtunut ja mitä on tapahtumassa (Toikko & Rantanen 2009, 73 - 75).

Ohessa kuviossa 2 on Engeströmin mallin mukaisesti muokattu versio lastensuojelun sosiaaliohjaajien toimintajärjestelmästä ja siihen vaikuttavista osatekijöistä. Malli muokattiin yhdessä sosiaaliohjaajien kanssa ensimmäisen kehittämispäivän aikana. Mallin käsitteellistäminen auttoi itseäni tutkijana monipuolistamaan käsitystä kehittämisen kohteesta eli se auttoi fokusoimaan kehittämisen olennaisiin toiminnan piirteisiin. Lisäksi käsitteellistäminen tukee yleisestikin sosiaaliohjaajia toiminnan tavoitteen määrittelyssä sekä jäsentää ja selkiyttää tehtävää ammattityötä. (Toikko & Rantanen 2009, 131.)

Kuvio 2: Toimintajärjestelmän rakennemalli ja työntutkimuksen peruspilarit (Engeström 1995, 47; 2004, 10; Heikkinen ym. 2008, 63)

Mallissa (Engeström 1995, 43 - 45; 2004, 10) nähdään työtoiminta kolmen osion (tekijä, väline, kohde) summana. Ensimmäisenä mainittiin tekijä, joka merkitsee työntekijää yksilönä tai ryhmää eli lastensuojelun sosiaaliohjaajia. Työn kohteeksi määriteltiin yleisesti lastensuojelun asiakasperheet, erityisesti lapset. Työn kohteena nähtiin myös tavoiteltava toiminta, lapsen kanssa työskentely.

Työvälineeksi nähtiin niin aineelliset kuin henkiset välineet, joiden avulla työntekijä voi säädellä omaa tekemistään. Aineellisiksi työvälineiksi tulkittiin laajasti kaikki lastensuojelun avohuollossa kaupungissa käytettävät eri työmuodot (esim. perhetyön eri työmuodot, sosiaaliohjaus), työtilat sekä konkreettiset menetelmät ja välineet työn tekemisessä ja mahdollistumisessa. Henkiset välineet jaettiin edelleen julkiteoriaan ja käyttöteoriaan. Julkiteoriaan katsottiin sisältyvän mm. tutkinto, koulutus ja kouluttautumismahdollisuus, työnohjaus, työterveyshuolto, kehityskeskustelut ja käyttöteoriaan puolestaan perehdytys, työnprosessit, suunnittelu ja kehittäminen, esimiehen läsnäolo, tiimikäytännöt ja hiljainen tieto. Rajanveto julki- ja käyttöteorian luokittelussa oli häilyvää, mutta keskustelu tuotti todella rikasta poh-

dintaa ja nosti monia epäkohtia ja kehittämisehdotuksia jatkotyöskentelyä varten, joista tarkemmin lisää tutkimustuloksissa. Käyttöteorian voitiin ajatella ohjaavan tavoitteita, joka puolestaan tähtää tulosta, laadukkaampaa työtä kohti. Kolmion alapuolelle muodostuu työtoiminnan käytännön perusta, jotka ovat työyhteisö itse, sen säännöt ja työnjako osana yhteistyötä. (Engeström 1995, 47; 2004, 10; Heikkinen ym. 2008, 63. Työn tekemistä säätelevät lait (erityisesti lastensuojelulaki), säännökset, eettiset normistot, strategiat (valtakunnalliset ja kaupungin sisäiset) ja työehtosopimukset, jotka osaltaan ovat muuttumattomia. Näiden lisäksi on toimintaa ohjaavia ja tiimien omia sääntöjä, joihin koetaan voivan vaikuttaa. Yhteisö nähtiin ensisijaisesti lastensuojelun perhetyön sosiaaliohjaajien työryhmänä, jonka työtä kehittämistyössä oltiin kehittämässä. Yhteisöllä tarkoitettiin laajemmin käsitettynä koko sosiaalikeskusta, johon kuuluvat sosiaaliohjaajien ja toimintaterapeutin lisäksi lastensuojelun sosiaalityöntekijät esimiehineen. Työnjaon alle kirjattiin lukuisia yhteistyötahoja (mm. perheneuvola, psykiatrinen poliklinikka, aikuissosiaalityö, varhaiskasvatus, koulutoimi, a-klinikka, poliisi, nuorten palvelukeskus), jotka työskentelevät myös samojen lasten, nuorten ja perheiden kanssa samoilla tavoitteilla, mutta eri painotuksin ja välinein.

Rakennemalli ei kuvaa kattavasti kehittämisen kohteena olevaa toimintaa, vaan auttaa hahmottamaan epämääräisiä ongelmakohtia ja sen avulla voidaan selvittää toiminnan ristiriitoja, muutoksen tärkeimpiä lähteitä (Heikkinen ym. 2008, 63 - 64). Tämän mallintamisen ja käsitteellistämisen pohjalta mallin keskiössä nähtiin olevan lastensuojelun sosiaaliohjaus ja sen kehittämisen kohteeksi nousi ja fokuoitui tarve menetelmien, erityisesti toiminnallisten välineiden käyttämiseen, jotta kehittämisen kohdetta, työskentelyä lapsen kanssa saataisiin tehostettua. Työn kohde itsessään ei siis muuttunut, vaan työtoiminnan sisäisiä rakenteita haluttiin hioa ja parannella. Koen mallintamisen toimineen kehittämistyön interventiona, sen avulla havahduttiin näkemään puutteita ja näkemään uusia mahdollisuuksia.

Uuden toimintamallin muodostaminen etenee sykleittäin ja se edellyttää vallitsevan käytännön kyseenalaistamisen ja käytännön analyysin jälkeen vaihetta, jossa työyhteisö hahmottaa ja suunnittelee uuden ratkaisun havaittavissa oleviin ristiriitoihin (Engeström 1995, 89 - 90). Kehittämistyössä oli kysymys tästä ilmiöstä: Etsimme ensin yhteistyössä työn ristiriitoja ja epäkohtia, pohdimme sen jälkeen niihin mahdollisia ratkaisuja ja suunnittelimme niiden pohjalta uusia työskentely- ja toimintatapoja kokeiltavaksi. Fokukseksi tarkentui pyrkimys nostaa lapsi työskentelyn keskiöön toiminnallisten menetelmien ja välineiden tehokkaammalla hyödyntämisellä. Uutta toimintamallia sovelletaan ja yleistetään ottamalla se käyttöön käytännön työssä ensin pieninä osaratkaisujen kokeiluna ja lopulta laajempaan muutokseen. Tässä kohdassa saattaa esiintyä muutosvastarintaa, jolloin on aiheellista laatia uusia käytännönratkaisuja ja kompromisseja. Uuden toimintamallin vakiinnuttaminen edellyttää uusiin toiminta-

tapoihin systemaattista sitoutumista. Tätä viidessä syklissä etenevää prosessia kokonaisuudessaan kutsutaan ekspansiiviseksi oppimissykliksi. (Engeström 1995, 91 - 92; ks. myös 2004, 60 - 61.) Mallia havainnollistaa kuvio 3.

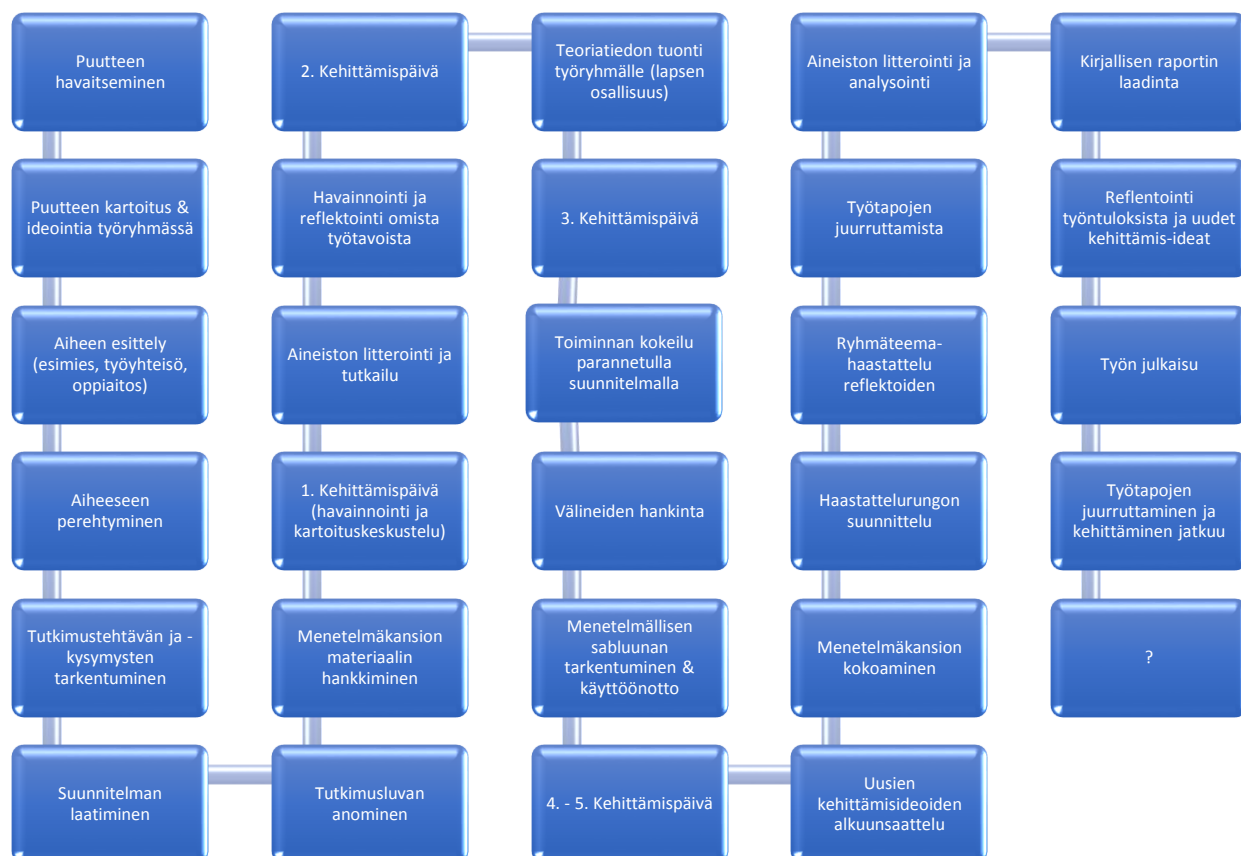

Kuvio 3: Ekspansiivinen oppimissykli (Engeström 1995, 92; 2004, 61; Heikkinen ym. 2008, 65)

Keskeinen piirre ekspansiivisessa oppimisessä on se, että oppimisen kohteena on kokonainen toimintajärjestelmä ja sen laadullinen muutos ja tällöin oppimisprosessin luonne on kollektiivista ja pitkäkestoista (Engeström 1995, 87). Tämä toteutuu kehittämistyössäni, jossa tarkoituksena oli nimenomaan muuttaa lastensuojelun perhetyön toimintatapoja pitkällä aikavälillä. Ekspansiivisen oppimissyklin käsitteen voin tulkita liittyvän kehittämistyöhöni kokonaisuudessaan koko toimintajärjestelmän tason muutoksena sekä yksittäisen kehittämispäivän aikana tapahtuneeseen pienemmän yksikön tasolla tapahtuvaan muutokseen.

5.2 Kehittämistyön prosessi

Seuraavissa kappaleissa kuvaan tarkemmin kehittämistyöni taustaa ja tavoitteita, varsinaisia kehittämispäiviä, muita kehittämiseen liittyvää toimintaa sekä kehittämistuotoksia. Kehittämistyön monimuotoisuutta ja -vaiheisuutta havainnollistaa kuvio 4, josta ilmenevät kaikki oleelliset kehittämiseen liittyvät vaiheet.

Kuvio 4: Kehittämistyön prosessi kokonaisuudessaan

Kehittämistyöni piirteitä kuvaa mielestäni hyvin käytännönläheisyys, toiminnan syklinen luonne ja oma aktiivinen osallistuminen. Yhteinen oppiminen oli luonteeltaan kokemuksellista ja reflektiivistä. Osallistava kehittäminen tapahtui vähitellen ja vaiheittain suunnitellen, toimien, havainnoiden ja reflektoiden. Ratkaisuja ei tuotu työyhteisöön ulkoapäin vaan työyhteisö itse analysoi, osallistui suunnitteluun, kehitti ja muutti omaa työtään. (Paasivirta 2012, 29). Toikko ja Rantanen (2009, 56 - 63) listaavat kehittämisprosessin sisältävän tiettyjä tehtäviä, joita ovat perustelu (toiminnan lähtökohtien määrittely), organisointi (käytännön toteutuksen suunnittelu ja valmistelu), toteutus (konkreettinen tekeminen), arviointi (tiedon tuottaminen) ja tulosten levittäminen eli juurruttaminen.

5.2.1 Kehittämistyön tausta ja tavoitteet

Toiminnallisten menetelmien käyttämisestä lastensuojelussa on tullut nykyään trendikästä. Sosiaaliportissa on menetelmille jopa oma osionsa, jossa niihin voi käydä tutustumassa ja tulostaa niitä apuvälineiksi keskustelutyölle. Menetelmien tultua osaksi työn arkea on niihin saatavilla nykyään menetelmäkoulutusta, johon osalla työyhteisön jäsenistä on ollut mahdollisuus osallistua. Jäin pohtimaan, miten hyödyntää toiminnallisia menetelmiä entistä paremmin ja

tehokkaammin nimenomaan lastensuojelun perhetyössä? Miten hyödyntää jo saatua koulutuksia ja miten jakaa saatua tietoa muille? Käytetäänkö opittuja menetelmiä arjen työssä? Puuttuiko työyhteisöltä jokin oleellinen menetelmä? Mitä menetelmien käyttämisestä oikeasti ajatellaan, miten ne koetaan? Mikä niiden merkitys on työntekijyydelle? Onko menetelmien hallitsemisella vaikutusta omaan ammatti-identiteettiin? Miten olisi mahdollista tehdä menetelmien käytöstä työskentelyssä systemaattisempaa? Hyödyttääkö menetelmien käyttämien asiakasta, erityisesti lasta? Voisiko menetelmien käyttäminen lisätä asiakkaan, erityisesti lapsen osallisuutta lastensuojeluprosessissa? Halusin saada systemaattista tietoa menetelmien käyttämisestä, sovellettavuudesta, vaikutuksista sekä puutteista.

Menetelmällisen osaamisen ohella koin tarpeelliseksi lisätä ja vahvistaa lapsilähtöistä työskentelyä ja tehdä lapsi näkyvämmäksi lastensuojelun perhetyössä. Perhetyön kritisoidaan painottuvan vanhemman kanssa työskentelyyn ja uhkana on lapsen äänen häviäminen aikuisten jalkoihin. Minua kiinnosti ajatus siitä, tekeekö toiminnallisten menetelmien käyttäminen (joko lapsen itsensä tai lapsen vanhemman kanssa) lapsen näkyvämmäksi lastensuojelun arjen työssä? Nouseeko lapsen oma ääni niiden välityksellä kuuluvaksi? Lisäävätkö ne lapsen osallisuutta perhetyönprosessissa? Pääpaino kehittämistyössä ei kuitenkaan ollut näkökulma lapsen paikasta lastensuojelun perhetyössä vaan lähinnä olettaa sen täsmentyvän ja kohentuvan toiminnallisten menetelmien käyttämisen myötä. Koin näkökulman itselleni niin tärkeäksi, etten voinut ohittaa sitä tutkimuksessani kokonaan.

Koin tärkeäksi koota käytössä olevat toiminnalliset välineet yksiin kansiin, jotta niiden käyttö arkisessa hektisyydessä olisi vaivattomampaa. Kansiota koostaessani tuli käydä läpi työyhteisössä jo olemassa olevat menetelmät ja välineet sekä listata mahdollisesti hankittavia ja puuttuvia välineitä. Samojen kansien sisälle oli hyödyllistä koota muitakin menetelmiä, joita lastensuojelun perhetyössä käytetään. Tämä toisi ilmi sosiaaliohjaajien monipuolista ammatillista osaamista ja taitoja sekä toimisi uusille työntekijöille perehdyttämiskansiona sen suhteen, mitä työmenetelmiä, -välineitä ja -tapoja olisi työssä käytettävissä.

Näiden havaintojen ja kysymysten kautta minulle alkoi piirtyä tulevan kehittämistyöni luonne. Lastensuojelun perhetyön työtiimi pitää säännöllisesti perhetyön kehittämispäiviä. Lokakuussa kehittämispäivässä 2013 esittelin ja ideoimme yhdessä aihetta alustavasti. Esittelin opinnäytetyön ideapaperin perhetyön esimiehelle ja oppilaitoksessa ohjaavalle opettajalle marraskuussa 2013. Sovin opinnäytetyön tekemiseen liittyvistä käytännöistä syksyllä 2013 esimiehenä toimivan johtavan sosiaalityöntekijän kanssa. Täsmensin tutkimusaiheittani perhetyöllä aihealueen kirjallisuuteen ja tutkimuksiin. Kehittämistyön määrittelyn jälkeen perehdyin teoreettisiin lähtökohtiin, kuten lastensuojelun perhetyöhön ja lapsen osallisuuteen. Hain myös kirjallisuudesta tukea työlleni, lähinnä perusteita valinnoilleni. Myös tutkimuskysymykset tarkentuivat ja muuttuivatkin esiympäristön myötä. Näitä teoreettisia lähtökohtia

vastaan aloitin varsinaisen kehittämistyön suunnittelun syksyn 2013 ja talven 2014 välillä. Tutkimusluvan anoin ja sain kaupungin sosiaali- ja terveystoimialalta talvella 2014.

Kehittämispäivien (joista tarkemmin seuraavassa kappaleessa) ohella työstin kevään ja kesän 2014 aikana kehittämistyön teoriaosuutta kirjallisuuteen edelleen perehtyen sekä suunnittelin kehittämistyön arviointiin liittyvää teemahaastattelua ja siihen liittyviä ratkaisuja haastattelurungosta haastateltavien määrään. Varsinaisen teemahaastattelun suoritin syksyllä 2014 ja sen jälkeen loppusyksyn 2014 ja talven 2015 käytin aineiston analysointiin ja työn kirjalliseen raportointiin. Tämän työvaiheen koin hitaaksi ja työlääksi prosessiksi, koska halusin tehdä sen huolellisesti. Tulosten analysoimiseen käytin teemallista analyysiä. Tuloksissa tuon ilmi sosiaaliohjaajien näkemyksiä toiminnallisista menetelmistä ja välineistä sekä keinoista lapsilähtöisten työskentelytapojen vahvistamiseen ja kehittämiseen lastensuojelun perhetyössä. Analyysin myötä nostan tuloksista esimiestasolle myös sosiaaliohjaajien konkreettisia ehdotuksia kehittämiskohteiksi tulevaisuudelle.

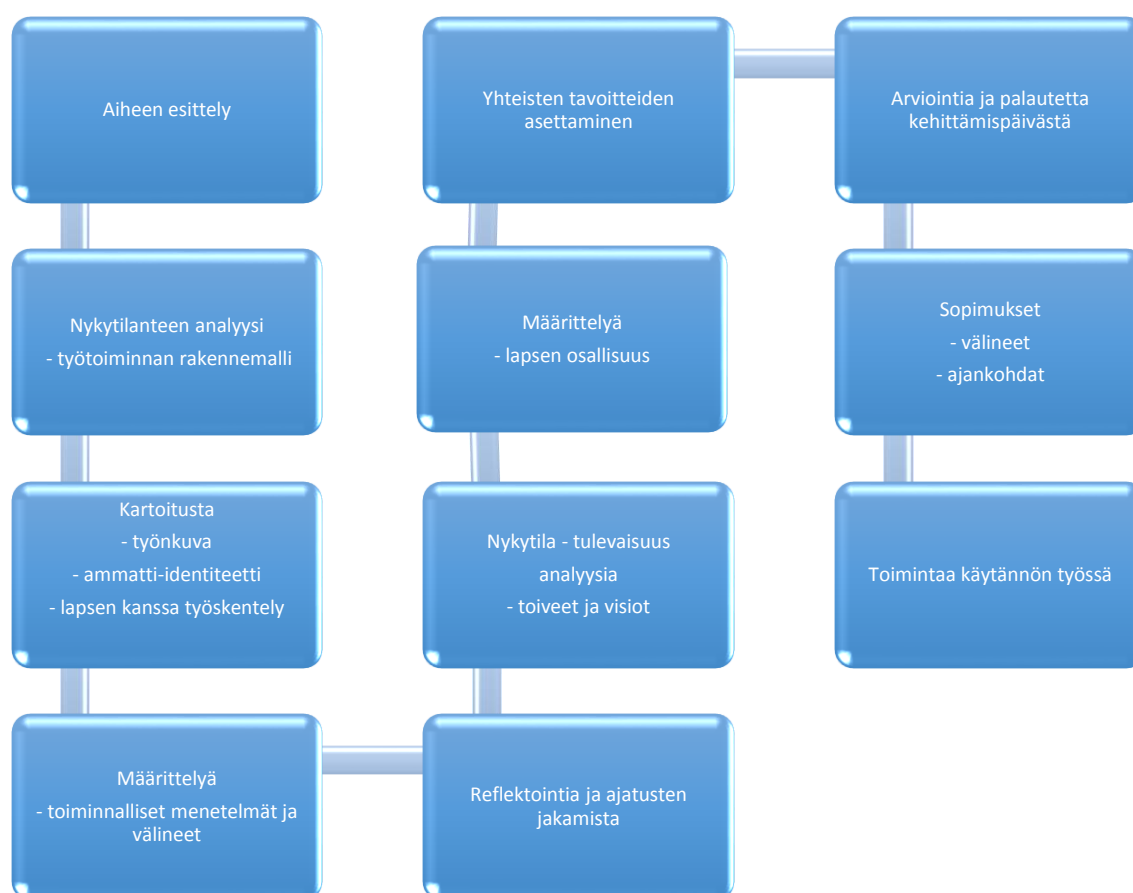
5.2.2 Kehittämispäivät

Varsinainen käytännön kehittäminen yhteisine kehittämispäivineen työyhteisön sosiaaliohjaajien kanssa toteutui huhti-elokuun 2014 aikana. Osa kaupungin lastensuojelun sosiaaliohjaajista työskentelee selkeästi lastensuojelun perhetyössä ja osa muissa toiminnoissa lastensuojelussa. Halusin osallistaa kuitenkin kaikki lastensuojelun sosiaaliohjaajat kehittämistyöhön mukaan, koska uskoin kaikkien hyötyvän yhteisestä kehittämisestä ja yhdessä oppimisesta. Siksi kutsuin kehittämispäiviin kaikki lastensuojelun sosiaaliohjaajat. Kehittämispäiviin osallistui kuudesta kahdeksaan sosiaaliohjaajaa jokaisella kerralla. Ainoastaan lastensuojelun alkuarvioinnin sosiaaliohjaajat eivät osallistuneet kehittämispäiviin.

Alkuperäisen suunnitelmani mukaan tarkoituksena oli järjestää yhteensä kolme kehittämispäivää, joiden tavoitteena oli yhdessä oppimalla ja tekemällä työstää tutkimuksen aihetta, toiminnallisia menetelmiä. Kehittämispäivien tarkoituksena voidaan katsoa myös olleen Paasivirtaa (2012, 50) mukaillen tukea työyhteisön omaa kehitysprosessia, mahdollistaa ideoiden jakaminen muiden työyhteisön jäsenten kanssa ja muodostaa uutta yhteistä tietoa ja näkemystä. Toisen kehittämispäivän aikana ilmeni, etteivät suunnittelemani kolme tapaamista riittäneet edes oleellisimpien menetelmien ja välineiden työstämiseen. Yhteisiä tapaamisia lisättiin niin, että niitä toteutettiin lopulta kuusi. Käytännössä kehittämispäivät kestivät kerrallaan kolmesta neljään tuntia. Ne pidettiin ryhmämuotoisen perhekuntoutuksen tiloissa.

Ensimmäinen kehittämispäivä huhtikuussa 2014 erosi luonteeltaan ja sisällöltään muista kehittämispäivistä, joiden sisältö oli pääasiallisesti menetelmien ja välineiden konkreettista työs-

tämistä. Kehittämispäivän tarkoitus oli toimia sosiaaliohjaajille pohjustuksena ja ymmärryksen antajana koko kehittämistyölle. Kehittämispäivä sisälsi reflektiivisiä ryhmäkartoituskeskusteluja ja pienryhmätöitä, joissa kartoitettiin nykytilanne ja kehittämistoiveet, keskusteltiin aloitettavasta kehittämistyöstä, sen tavoitteista ja siihen liittyvistä ilmiöistä sekä näkemysistä toiminnallisten menetelmien käyttämisen ja kehittämisen suhteen. Yhteisinä keskusteluinä määrätettiin käsitteitä ”toiminnalliset menetelmät ja välineet” (mitä niiden ymmärtäänsä olevan, millaiset ovat käyttökokemukset, miksi niitä käytetään ja mikä niiden vaikutus on) sekä ”osallisuus” (mitä sen käsitetään olevan, miten se näkyy / ei näy työssä, mitä siltä halutaan). Kahden pienryhmätehtävän aiheina oli kuvailla ja määrittellä sosiaaliohjaajan ammatti-identiteettiä (työnkuva ja tarkoitusta, työn korostuksia ja lapsen kanssa tehtävän työn osuutta sekä osallisuutta) sekä analysoida tulevaisuutta pohtimalla nykytilannetta ja kehittämisen kohtia. Yhteisesti työstettyä nykytilanteen kartoituksessa käytettyä työtoiminnan rakennemallia on jo kuvailtu tarkemmin luvussa 5.1. Ensimmäisen kehittämispäivän kulkua havainnollistan kuviossa 5.

Kuvio 5: Työskentelyprosessin kulku ensimmäisenä kehittämispäivänä

Ensimmäisen kehittämisspäivän keskustelut tapahtuivat osittain yhtenä ryhmänä ja osittain pienryhmissä. Sosiaaliohjaajat jaettiin työtehtäviensä mukaisesti kolmeen ryhmään, joissa pienryhmätehtävät toteutettiin. Ensimmäiseen ryhmään kuuluivat lastensuojelun perhetyön kotiin vietävän ja intensiivisen ryhmätoiminnan sosiaaliohjaajat, toiseen ryhmään sosiaaliohjaajat nuorten kanssa työskentelystä, jälkihuollosta sekä pajakoulu-luokasta ja kolmanteen ryhmään sosiaaliohjaajat sijaishuollosta ja avohuollon alueellisesta sosiaaliohjauksesta. Ryhmätehtävät työstettiin pienryhmissä, tuotoksista keskusteltiin yhdessä ja keskustelut nauhoitettiin. Osa ryhmäkartoituskeskustelusta kertyneestä tiedosta kirjattiin keskustelun edetessä fläppitaululle kaikkien nähtäväksi. Ryhmäkartoituskeskusteluun osallistui seitsemän sosiaaliohjaajaa.

Muiden touko-elokuu 2014 välisenä aikana toteutettujen neljän kehittämisspäivän aikana kävimme konkreettisesti kokeillen yhdessä läpi sekä uusia että jo käytettäviä menetelmiä ja välineitä ja saimme niihin toisiltamme uusia näkökulmia ja vinkkejä käytännön soveltamiseen. Sovimme aina etukäteen siitä, kenen vastuulla olisi esitellä ja perehdyttää tietyn menetelmän tai välineen käyttöön liittyvissä asioissa muita sosiaaliohjaajia. Tarkoituksena oli siis jakaa jo olemassa olevaa tietoa ja mahdollisesti luoda uutta, kerätä työntekijöiden tieto-taitoa ja hyljasta tietoa ja tehdä se näkyväksi ja siirtää sitä uusienkin työntekijöiden käyttöön. Asiantuntijuutta rakennettiin yhteisöllisesti ottamalla kaikkien osaaminen käyttöön samantarvoisena (Paasivirta 2012, 32). Menetelmien ja välineiden läpikäyminen oli keskustelevaa ja reflektiivistä. Jokainen sosiaaliohjaaja sai mahdollisuuden olla sekä asiantuntijana itse esittelemässään menetelmässä että oppijana kuullessaan toiselta ohjaajalta jostain itselle vieraammasta menetelmästä tai välineestä. Lisäksi kehittämisspäivien aikana jokaisella oli mahdollisuus esitellä jotain omaa toiminnallista erikoisosaamistaan tai käymäänsä koulutusta, jota muutkin voisivat hyödyntää asiakastyössä. Kehittämisspäivien jälkeen sosiaaliohjaajat käyttivät toiminnallisia menetelmiä arkityössään sekä tutulla että mahdollisesti uudella tavalla.

5.2.3 Muu kehittämiseen liittyvä toiminta

Toimintatutkimus korostaa yhteisön näkökulmaa ja osallistumista kehittämiseen (Heikkinen 2010, 223). Työkäytäntöjen muuttaminen edellytti kaikilta osallistujilta oman työnsä reflektointia, jossa kehittämistyön aikana toimintatutkijana kenttätööhöni kuului tutkimukseen osallistuneiden sosiaaliohjaajien työskentelyn seuraamista ja havaitun kehittävää reflektointia yhdessä heidän kanssaan. RooLiini kuului sensitiivinen kuunteleminen, kyseleminen, ihmetteleminen, ideoiminen, näkökulmien esittäminen, innostaminen ja motivoiminen sekä samalla havainnoiminen, joiden kautta reflektointi ja toiminnan arviointi mahdollistuvat. Saatoin aistia työn kentältä dialogista oppimista, osallistujien tasavertaista keskustelua, ongelmanratkaisua ja tiedon muodostusta. (Huovinen & Rovio 2008, 101 - 104.)

Teoriatiedon tuominen työryhmälle esimerkiksi lapsen osallisuuden liittyen oli kehittämistyön tekijänä vastuullani. Lapsen osallisuudesta ja käytettävien työmenetelmien toimivuudesta ja toimimattomuudesta keskusteltiin työyhteisön kesken paljonkin arjen työtä suunniteltaessa. Lapsen kohtaamisesta, lapsen itseilmaisusta, lapsen kanssa suoraan työskentelemisestä ja tilojen käyttöön liittyvistä asioista keskusteltiin myös kiivaasti ja etsittiin niihin ratkaisuja. Yhteisiä keskusteluja ja yksittäisiä konsultaatioita käytiin runsaasti sekä aiheen tiimoilta että kehittämistarpeista muutoinkin varsinaisten kehittämispäivien ulkopuolellakin. Pysin kirjauttamaan ylös tutkimuspäiväkirjaani yhteisten keskustelujen pohjalta tulleita ajatuksia ja ideoita, joiden kautta sain myös tarkennettua tutkimus- ja haastattelukysymyksiäni.

Tärkeitä välineitä tiedon keräämisessä ja sulattelussa olivatkin juuri nämä keskustelut ja konsultaatiot sosiaaliohjaajien ja toimintaterapeutin kanssa. Keskustelujen avulla sain vahvistusta omille ajatuksilleni, uusia ideoita ja oivalluksia ja varmistusta sille, että työni punainen lanka pysyi kehittämistyössäni näkyvässä. Keskustelujen ja konsultaatioiden lähtökohtana pidin ajatusta, että sosiaaliohjaajien pohtiessa toimintaa yhdessä, tulee jokaisen mielipide kuulluksi ja tällä tavoin mahdollistuu kehitys sekä yksilönä että työyhteisönä. Oman työn pohdinta ja siitä keskusteleminen auttoi tiedostamaan ja selkiyttämään arjen käytäntöjä ohjaavia teorioita. Keskustelun käynnistämisen tarkoituksena oli työkäytäntöjen ja rutiinien kyseenalaistaminen sekä niiden toimivuuden arviointi. Keskustelut olivat mielenkiintoisia ja antoisia, ne olivat hyvä tapa käydä läpi työkäytäntöjä. Vilkan (2006, 16) mukaan toimintatutkimuksessa havainnoivan tutkijan ja tutkittavien tulee tarkastella kriittisesti omaa toimintaansa, ja toiminnan tarkastelun kautta on mahdollista kehittyä ja oppia. Näin ollen kyseessä on kaikille osapuolille tarjoutuva oppimisprosessi.

Koen yhdessä läpikäytyjen keskustelujen ja menetelmien toimineen yksittäisinä pieninä työskentelyn interventioina eli vaikuttavina toimenpiteinä, joiden vaikutuksia työskentelyyn seurataan ja havainnoidaan. Interventiolla voidaan myös ajatella tarkoittavan lastensuojelun perhetyössä tehtävää muutosta, jolla pyritään avaamaan uusia näkökulmia sosiaaliohjaajien toimintatapoihin. Interventiolla ei sinänsä siis välttämättä uskota saavutettavan esimerkiksi toiminnan tehostumista tai parantumista vaan tuloksena voi olla myös uusi tapa ajatella, jonka tehty muutos mahdollistaa purkaessaan tottumukseksi muodostuneita ajattelu- ja toimintamalleja.

5.2.4 Kehittämistuotokset

Kehittämistyö sai aikaan monia konkreettisia tuloksia, jotka hyödyttävät välittömästi sosiaaliohjaajien omaa työtä lastensuojelun perhetyössä ja siten myös heidän tekemäänsä asiakastyötä. Kuvaan tässä luvussa näitä konkreettisia kehittämistuotoksia.

Kehittämistyön konkreettisena tuotoksena syntyi menetelmäkansio, johon on koottu kattava valikoima lastensuojelussa käytettävistä toiminnallisista menetelmistä ja välineistä. Osan työyhteisössä jo olemassa olevista menetelmistä kokosin kansioon jo ensimmäiseen kehittämispäivään. Lisäksi kokosin kansioon sekä yhdessä työstettyjä tuttuja ja uusia välineitä käyttöohjeineen ja vinkkeineen että sellaisia välineitä ja lomakkeita, joita kehittämispäivien aikana ei ehditty yhdessä käymään läpi. Lisämateriaalia kansioon keräsin internetin kautta mm. eri sosiaalialan kehittämiskeskusten sivustoilta sekä joiltakin yhteistyökumppaneilta (mm. varhaiskasvatus, koulu, neuvola, perheneuvola). Yhtenä kirjallisena lähteenä käytettiin Työvälineitä lastensuojelun tueksi - julkaisua (Suomi, Lahtinen & Raiski 2006), jossa on esitetty Lastensuojeluun vaikuttavuutta yhteistyöllä ja osaamisella-projektin myötä kehitettyjä työkäytäntöjä, toimintatapoja, menetelmiä ja malleja lastensuojelutyössä käytettäväksi. Lisäksi Pesäpuu ry:n oppaista on hyödynnetty Mitä lapselle kuuluu? - opas lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen (Paaso 2010), jossa oli osittain tuttuja ja osittain uusia lomakkeita ja menetelmiä lapsen kanssa työskentelyyn. Turvataitoja lapsille (Lajunen, Andell, Jalava, Kemppainen, Pakkanen & Ylenius-Lehtonen 2006) oppimateriaalista on myös otettu osasia hyödynnettäväksi samoin tavoin.

Koostettu menetelmäkansio on suunniteltu käytettäväksi sosiaaliohjaajille niin intensiivisessä ja kotiin vietävässä perhetyössä kuin myös lastensuojelutarpeen alkuarvioinnin ja avohuollon sosiaaliohjauksen asiakastyössä. Menetelmäkansio on hyödynnettävissä yleisemminkin lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskentelevien työntekijöiden avuksi. Menetelmäkansiossa on materiaalia esimerkiksi lasta tai nuorta koskevan huolikeskustelujen käymistä varten, hyväksi havaittuja lomakepohjia, mittareita ja testejä eri teemojen ympärillä. Menetelmäkansion materiaalin avulla madalletaan kynnystä puhua asiakkaita arvostaen ja kannustaen sekä samaan aikaan avoimesti. Sosiaaliohjaajille perustettiin pyynnöstä oma yhteinen tiedostokansio y-ase-malle, jonne voidaan tallentaa sähköisiä materiaaleja menetelmistä ja välineistä sekä linkkejä hyödyllisille sivustoille. Menetelmäkansion oheen laadittiin lista sosiaaliohjaajien käytästä menetelmä- tai ryhmänohjauskoulutuksista, jonka perusteella kenen tahansa työntekijän on helppo kääntyä oikean ihmisen puoleen tarvitessaan lisää tietoa kyseisestä koulutuksesta tai tietyn menetelmän hallinnasta asiakastyössään. Menetelmäkansioon laadittiin myös kirjalista perhetyöhön hankituista kirjoista.

Menetelmäkansio toimii myös kaivattuna perehdyttämiskansiona uusille työntekijöille. Se kertoo, mitä työmenetelmiä, -välineitä ja -tapoja on mahdollista käyttää arjen työssä lastensuojelun perhetyössä. Menetelmäkansio tuo ilmi jo itsessään ja erityisesti kyseisellä listalla sosiaaliohjaajien monipuolisen ammatillisen osaamisen ja taidon menetelmien hallinnasta ja ryhmien ohjaamisesta. Menetelmäkansio on jatkuvaa kehittämistä varten, joten toiveena ja tarkoituksena on, että materiaalia käytetään ja kokemusten pohjalta kehitetään ja tulevaisuudessa sen sisällön toivotaan lisääntyvän käytön myötä entisestään. Menetelmäkansiota onkin

jo täydennetty varsinaisen kehittämistyön päätyttyä. Myös kaupungin oma lastensuojelulaitos ja perheneuvola ovat osoittaneet kiinnostusta menetelmäkansiota kohtaan.

Uskoin työyhteisöstä nousevan kehittämistyön ohessa mahdollisesti uusia työtapoja, työskentelymalleja tai uusia ideoita seuraaviksi kehittämiskohteiksi. Näen nämä uudet ajatukset ja teot kehittämistoiminnan toimintatutkimukselle spagettimallin tyyppillisinä toiminnan sivuhaaroina. Kehittämistyö antoi mahdollisuuden ja syyn tutkailla perhetyön tilannetta uudesta näkökulmasta ja yhteiset reflektiiviset keskustelut toimivat innokkeena tehdä asioille konkreettisesti jotain. Sosiaaliohjaajat uusivat perhetyössä käytettävät ”lähete”-lomakkeet. Uudet lomakkeet sosiaalityöntekijän huolellisesti täyttämänä avaavat perheen tilannetta selkeämmin sosiaaliohjaajalle, jolloin hänelle muodostuu kuva perheen ja lapsen tilanteesta sekä avun tarpeesta. Sosiaaliohjaajat inventoivat työhuoneidensa kaapeista kaikki mahdolliset pelit, välineet ja kirjat. Näin saatiin listattua olemassa olevat tarvikkeet ja pystyttiin hahmottamaan helposti se, mitä materiaalia olisi hyödyllistä hankkia. Osan hankittavista materiaaleista sosiaaliohjaajat askartelivat sosionomiopiskelijoiden myötävaikutuksesta itse ja osa materiaalista on tarkoitus tilata kaupasta, kunhan ostolupa ensin myönnetään.

Lastensuojelun perhetyön toimintaterapeutin aloitteesta lapsille järjestettiin toimistosta oma tapaamishuone / toimintaterapiahuone. Huone sisustettiin ja kalustettiin lapsiystävällisesti ja huoneeseen siirrettiin paljon leluja ja pelejä lasten kanssa työskentelyyn. Huone mahdollistaa työskentelyn lapsen kanssa ja siten lisää lapsen osallisuutta. Huoneen sisustamisessa huomioitiin häiriöttömyys ja ärsykeettömyys samalla kuitenkin tekemällä siitä vuorovaikutukseen houkutteleva ja turvallinen. (Ervast & Tulensalo 2006, 57; Paaso 2010, 27.)

Yksi oleellinen kehittämisen sivuhaara oli toiminnallisten menetelmien ja välineiden vahvempi juurruttaminen intensiivisen perhetyön ryhmämuotoiseen avoperhekuntoutukseen. Kehittämistyön aikana mallinnettiin menetelmien käyttämistä asiakastyöskentelyn eri vaiheissa. Intensiivinen perhetyö on selkeästi aikaan rajoitettu, strukturoitu perhetyön muoto, jonka työskentelyssä on selkeä aloitus-, työskentely- ja lopetusvaihe. Näiden vaiheiden työskentelyyn kuuluu tiettyjä työskentelytapoja, joissa osittain jo hyödynnettiin toiminnallisia menetelmiä ja välineitä. Intensiivisessä perhetyössä lisättiin entisestään työskentelyyn toiminnallisia menetelmiä ja välineitä niin, että ne kuuluvat nyt luonnollisesti osaksi päivittäistä työskentelyä. Kokonaisuudessaan asiakastyöskentelyn punainen lanka on toiminnallisissa menetelmissä ja välineissä, niiden kautta työstetään koko ryhmän ajan kaikki tärkeimmät teemat erillisillä aikuisten teemahetkillä. Työskentelyn alkuvaiheeseen on määritelty kuuluvan tiettyjä osa-alueita (tutustuminen, menneisyyden ja nykytilanteen hahmottaminen), joita työstetään tiettyjen välineiden avulla (esim. sukupuoli, aikajana, ajankäyttöympyrä, vahvuuskortit, minäkuva-kollaasi). Vastaavasti varsinaisen työskentelyosuuden aikana työstetään ryhmän tarpeista riippuen useita eri aihealueita (mielenterveys ja tunteet, päihteet, parisuhde, lasten kasvatus ja

huolenpito, vuorovaikutus), joiden käsittelyssä hyödynnetään toiminnallisia välineitä (kyselyt, mielialalomakkeet, parisuhteen palikat, elämän tärkeät asiat kortit). Myös työskentelyn lo-
pettaminen tulevaisuuteen suuntautuen tapahtuu toiminnallisten välineiden avulla (tulevai-
suustyöskentely, vahvuuskortit, arvopeli). Intensiivisessä perhetyössä hyödynnetään teema-
hetkillä käytettävien toiminnallisten välineiden lisäksi muitakin toiminnallisia menetelmiä
(Käsikynkkä, luovista toiminnoista musiikki ja valokuvaus, kädentaidot ja keittiötaidot).

Lisäksi sosiaaliohjaajat pohtivat ja ideoivat uusia työtapoja ja käytänteitä sekä parannusehdo-
tuksia olevassa oleviin rakenteisiin, joilla lapsi saataisiin haastettua työskentelyyn ja siten li-
sättyä lapsen osallisuutta. Näistä ajatuksista on kerrottu tarkemmin tutkimuksen tuloksissa
luvussa 6.4 Lapsilähtöisten työkäytänteiden kehittäminen.

Kehittämisen tulosten vakiinnuttaminen tulisi Anttilan ja Rousun (2005, 15) mukaan aloittaa
samalla kuin kehittäminenkin. Tulokset vakiintuvat osaksi organisaation toimintaan, kun osal-
liset ovat itse kehittämässä omaa työtään ja sopivat yhteisistä työkäytänteistä, joiden mu-
kaan sitoudutaan toimimaan. Kehittämistyön aikana pyrin vaikuttamaan siihen, että uudet ke-
hittyneemmät toimintamallit ja työtavat juurtuisivat kohteena olleeseen lastensuojelun per-
hetyöhön. On toivottavaa, että kehittämisprosessi jatkuu omavaraisena vielä oman kehittä-
mistyöni päätyttyäkin. Viitteitä tästä on olemassa, viimeisen sovitun yhteisen kehittämispäi-
vän yhteydessä sovittiin kehittämispäivien jatkamisesta tulevaisuudessakin ja sovittiin läpi-
käytäväksi muutama toiminnallinen väline, joihin ei ehditty paneutua riittävästi sekä perhear-
vioon liittyvä työmenetelmä, jonka työyhteisöön tullut uusi sosiaaliohjaaja toi mukanaan.

5.3 Oma roolini kehittämisessä

Opiskelijana ja tutkijana toimin kokonaisuudessaan tutkimuksen suunnittelijana ja tekijänä.
Tutkimuksen ja kehittämistyön tekijänä olin vastuussa kehittämispäivien suunnittelusta ja to-
teutuksesta. Havainnoin tapahtumia ja keskusteluja jokaisena kehittämispäivänä ja tein muis-
tiinpanoja havainnoista kehittämispäivän aikana. Tarvittaessa kävin myös henkilökohtaisia
keskusteluja, joiden keskeisen viestin kirjasin oppimispäiväkirjaan, jota pidin koko kehittä-
mistyön ajalta. Oma roolini toimintatutkimuksen tutkijana oli kannustaa ja haastaa sosiaalioh-
jaajia osallistumaan yhteiseen työn kehittämiseen ja tarjoilla heille tarvittavaa teoria tietoa
aiheeseen liittyen. Tutkijana osallistuin ryhmän toimintaan tarkkaillen ryhmän toimintaa,
kuunnellen keskusteluja, osallistuen keskusteluihin ja esittäen kysymyksiä. Oleellisena tehtä-
vänäni oli myös sitouttaa työyhteisön jäsenet ponnistelemaan kohti yhteistä tavoitetta, lap-
sen osallisuuden lisäämistä perhetyön työkäytänteissä.

Koin paikoitellen ahdistusta, mutta myös kiitollisuutta kehittämistyön aikana minulle tarjoiluista rooleista visionäärinä, kehittäjänä, ohjaajana, katalysaattorina, kuuntelijana, suunnittelijana, havainnoijana, kirjoittajana, puhujana ja organisaattorina. Jotkut näistä rooleista toki palvelivat käytäntöä tässä asetelmassa, mutta jouduin monesti punnitsemaan omaa rooliani ja osallisuuttani kehittämisessä. Toimintatutkimus vaati itseltäni tutkijana huomattavaa perehtymistä ilmiöön niin teoriaan kuin kehittämiseen liittyen. Kehittämistyöhön tuli varata myös huomattavan paljon aikaa, sillä ilmiöön perehtyminen vaati oman aikansa samoin kuin tilanteen kartoitus ja ongelman määrittely, kehittämistyön suunnittelu, toteutus, arviointi ja raportointikin.

Toimintatutkimuksessa olennaista on tutkijan ja tutkittavien välinen vuorovaikutus, tutkija ja tutkimus ovat osallisia ja vaikuttavat työyhteisöön kuten työyhteisö vaikuttaa tutkijaan. Tutkittavat olivat tässä kehittämistyössä aidosti mukana kehittämisessä ja osallisina, ei yksistään tutkimuskohteena. Näin sosiaaliohjaajat taitavina ja ammattitaitoisina työyhteisön jäseninä enkä olisi osannut mieltää heitä pelkäsi tutkimuskohteeksi. Osallisuuteen kehittämistyössä kuuluu kiinteästi kuulluksi tuleminen, joka puolestaan on kytköksissä tasavertaisuuden lähtökohtaan. Tarkoitukseni työyhteisön kehittämisessä oli antaa jokaiselle sosiaaliohjaajille mahdollisuus oman äänensä kuuluville saamiseen. Tämä vaatii ilmapiirin luomista sellaiseksi, joka kuulee tasavertaisesti kaikkia näkökulmia ja kytkee myös hiljaiset äänet yhteiseen kehittämisprosessiin. (Anttila & Rousu 2005, 36 - 37.)

Varsinaisen muutoksen aikaansaaminen käytännön työelämässä voi olla vaikeampi tehtävä kuin pelkkä muutokseen vaikuttavien tekijöiden selvittäminen. Muutos voidaan aikaansaada vain toiminnan kautta. Toiminnan kautta on mahdollisuus tavoittaa prosessit ja siihen liittyvä piilo ja hiljainen tieto, joka saadaan näkyväksi vain prosessiin osallistumalla. (Kananen 2009, 10.) Näin tärkeäksi osallistaa kaikkia sosiaaliohjaajia mahdollisimman paljon kehittämistyön jokaiseen sykliin. Tämä siksi, että näin sain sosiaaliohjaajat sitoutettua ja ottamaan kantaa yhteiseen kehittämistyöhön. Aito sitoutuminen tapahtuu konkretian tasolla yhteisissä tapauksissa, joissa sosiaaliohjaaja tuntee pääsevänsä keskustelemaan, osallistumaan ja päättämään kehittämistyöhön liittyvistä asioista.

6 Tutkimuksen tulokset

Tämän kehittämistyön tutkimuksellisenä tavoitteena oli selvittää, miten sosiaaliohjaajat arvioivat toiminnallisten menetelmien ja välineiden toimivuuden lastensuojelun perhetyön kehittämisessä sekä mitkä ovat sosiaaliohjaajien näkemykset lastensuojelun perhetyön lapsilähtöisestä kehittämisestä. Analyysin ensimmäinen ja toinen teema linkittyvät sosiaaliohjaajien arvioihin toiminnallisista menetelmistä ja välineistä, kolmas ja neljäs teema puolestaan lapsen osallisuuteen perhetyössä ja perhetyön kehittämiseen lapsilähtöisempään suuntaan. Siten

teemat yksi ja kaksi pyrkivät vastaamaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ”Miten sosiaaliohjaajat arvioivat toiminnallisten menetelmien ja välineiden toimivuuden lastensuojelun perhetyön kehittämisessä?”. Teemat kolme ja neljä pyrkivät puolestaan vastaamaan toiseen tutkimuskysymykseen ”Mitkä ovat sosiaaliohjaajien näkemykset lastensuojelun perhetyön lapsilähtöisestä kehittämisestä?”.

Tässä luvussa käsiteltäviin tutkimustuloksiin on summattuna koko laajasta aineistosta (alkukartoituskeskustelu, havainnot, tutkimuspäiväkirja ja ryhmäteemahaastattelu) nousseet tulokset pääpainon ollessa kuitenkin kehittämistyön lopussa olleessa ryhmäteemahaastattelulla. Suoran lainauksen lopussa on merkintä, mistä aineistosta on kyse. (A) viittaa alkukartoituskeskusteluun, (T) tutkimuspäiväkirjaan (ja siihen merkittyihin havaintoihin) ja (R) kehittämistyön lopussa olleeseen ryhmäteemahaastatteluun.

Kuvaan tutkimustuloksia seuraavien teemojen kautta:

- 1) Kokemukset toiminnallisista menetelmistä ja välineistä
- 2) Toiminnallisten menetelmien ja välineiden merkitys perhetyölle
- 3) Lapsen paikka ja osallisuus perhetyössä
- 4) Lapsilähtöisten työtapojen kehittäminen

6.1 Kokemukset toiminnallisista menetelmistä ja välineistä

Sosiaaliohjaajien kokemukset toiminnallisten menetelmien ja välineiden käytöstä olivat pääsääntöisesti positiivisia ja niiden käytöllä nähtiin olevan monia hyviä puolia. Kaikilla haastatteleillani sosiaaliohjaajilla oli useita onnistuneita käytännön kokemuksia toiminnallisten menetelmien ja välineiden käytöstä. Alkutilanne oli tosin toinen, tuolloin joillakin sosiaaliohjaajilla ei ollut kokemusta välineistä lainkaan eivätkä ne siten olleet käytössä. Tilanne kuitenkin muuttui kehittämispäivien myötä. Edelleenkin oli silti havaittavissa, että osalla sosiaaliohjaajista menetelmien ja välineiden käyttö oli mutkatonta ja toiset olivat vasta aloittelemassa niiden hyödyntämistä. Sosiaaliohjaajien mielestä erilaisia menetelmiä on aina ollut esimestaholta lupa käyttää, välineitä on hankittu vuosien saatossa hyvä määrä ja niitä on ollut tarjolla laaja valikoima.

”Suorastaan yllätyin, kuinka paljon tääl oli kaapissa välineit jo olemas. Ja uusiin hankintoihinki on kyl suhtauduttu myönteisesti, kun ne on perusteltu.” (A)

”On ollu lupa hyödyntää menetelmii, kun koulutuksen johonkin on saanu niin ei oo erikseen tarvinnu perustella sen käyttämistä asiakkaan kanss.” (A)

”Oon aina käyttänyt ja tulen käyttämään, menetelmät olennainen osa työskentelyä.” (R)

”Oli hyvä hyödyntää uusii vinkkejä. Mul ainakin heräs mieleen et ainiin toi ois hyvä ja toi ois hyvä. Et nyt kun oli tän asian äärellä oikeesti niin taas muistui mieleen et tosiaan onhan näit paljon muitaki ku mitä aina ite käyttää.” (R)

”Mä silloin kun tulin tänne töihin ni en ollu käyttäny mitään näist menetelmist. Olin hieman epäluulonen ja aattelin et ne on jotenkin kauheen teennäisiä ja et en osaa niitä itekään käyttää mut sitte kun täs niit on oppinu käyttää niin liputan kyll niitten käyttöä, itse asiassa aika paljonkin.” (R)

Sosiaaliohjaajat määrittivät käyttävän toiminnallisia menetelmiä ja välineitä laajasti. Lahtisen (2008, 74) jaottelua mukailien jaoin perhetyössä käytettävät työvälineet edelleen neljään luokkaan: karttoihin, kortteihin, lomakkeisiin ja muihin toiminnallisiin välineisiin. Karttoihin mainittiin kuuluvan roolikartat (vanhemmuuden, parisuhteen ja itsenäistyvän nuoren), sukupuut- ja taulut ja verkostokartat. Roolikarttoja käytettiin työvälineinä vanhemmuuden tai parisuhteen arvioinnissa, valistuksessa vanhemmuudessa sekä keskustelun virittäjänä vanhemmuuden ja parisuhteen rooli- ja odotuksista. Sukupuun avulla hahmotellaan asiakkaan kanssa perheen tilannetta, tehdään näkyväksi sukupolvien ketjuja ja työstetään asiakkaan suhdetta omiin perheenjäseniin ja sukulaisiin. Verkostokartan avulla voidaan puolestaan kertoittaa asiakkaan sosiaalista verkostoa, sen laajuutta ja laatua. Kartat koettiin yksinkertaisiksi ja helposti käytettäviksi, paljon informaatiota antaviksi työvälineiksi, joita käytettiin melko systemaattisesti.

Kortteihin nimettiin perhetyössä jo perinteisestikin käytetyt Nalle-, Vahvuus-, Elämän tärkeät asiat-, Väittämä- ja Tunnepanomiimi-kortit. Lisäksi nimettiin perhetyössä itse askarrellut korttisarjoja (fiilis- ja Mitä kuuluu elämäni kortit). Kortteja käytetään apuna tutustumisessa ja keskusteluun pääsemisessä, keskusteltaessa tunteista, muutoksista, itsetunnosta, minäku- vasta, vahvuuksista, peloista, haaveista ja arjesta, tukiessa itsetuntoa ja voimavaraistaessa asiakasta sekä antaessa asiakkaalle palautetta. Kortteja sosiaaliohjaajat kertoivat käyttävän niin lasten kuin vanhempien kanssa työskennellessä.

Lomakkeisiin listattiin kuuluviksi mm. erilaisia tilannekohtaisesti täytettäviä ja käytettäviä kysely-, arviointi- ja tehtävälomakkeita. Niitä käytetään esim. perhetyön tavoitteiden asetteluun (kolme mökkiä, arvopeli, tavoitepuu), vuorovaikutuksen ja vanhemmuuden tukemiseen (mitä lapsellesi kuuluu?, mitä ajattelen lapsestani?), perhetilanteen arviointiin (huolipuntari, perheen voimavarat), arjen strukturointiin (ajankäyttöympyrä, tärkeiden asioiden taulukko,

perheen omat säännöt, minä ja arkeni), elämänhallintaan ja -suunnitteluun (aarrekartta, elämänjana), lasten ongelmien varhaiseen havaitsemiseen ja puuttumiseen (huoliseula, minä vanhempana, vauvan tarvekartta), minäkuva ja itsetunto työskentelyyn (mitä minulle kuuluu?, minäkuva) sekä eri teemoja (tunteet, päihde, mielenterveys, väkivalta, parisuhde) työstettäessä (mitä mahtuu sydämeeni, miten meillä riidellään?, päihdepäiväkirja, mielialakysely).

Muihin välineisiin nimettiin kuuluviksi parisuhteen ja vanhemmuuden palikat, arvopeli, Communicatie vuorovaikutuspeli, Oma-kirja, nukkekoti, pelit, Käsikynkkämateriaali, opaskirjat ja esitteet, leikkivälineet ja pelit (esim. valovoimapeli).

Muuhun toiminnalliseen tekemiseen sosiaaliohjaajat luettelivat kuuluvan voimauttava valokuvaus, videoavusteinen vuorovaikutuksen ohjaus (VIG), valokuvakerronta, vuorovaikutusharjoitteet, oma-kirja työskentely, elämäkertakirjoittaminen, sadutus, ulkoilu, uiminen, leikkiminen, pelaaminen, lukeminen, keittiötaidot, piirtäminen, maalaaminen ja muovaileminen. Muun toiminnallisen tekemisen kautta sosiaaliohjaajat kokivat saavansa monipuolista tietoa lapsesta ja erityisesti lapsen ja vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta. Sosiaaliohjaajat eivät nähneet esimerkiksi ulkona puistossa käymistä tai yhteistä leipomishetkeä pelkkänä puuhasteluna vaan tärkeänä informaation lähteenä ja tilanteena, jossa esim. lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus saattoi näyttäytyä täysin uudessa valossa perinteisen kotikäynnin aikana saatuun kohtaamiseen verrattuna.

Toiminnallisten menetelmien ja välineiden käyttöä perusteltiin yleisimmin sillä, että sosiaaliohjaajien kokemusten mukaan pelkkä asioista puhuminen ei välttämättä ole riittävä ja toimiva tapa ongelmien selviämiseen. Perhetyö nähtiin myös itsessään olevan toiminnallista ja käytännönläheistä, jolloin niiden käyttö nähtiin kuuluvan luontevasti perhetyön tyyliin. Toiminnallisten menetelmien ja välineiden avulla työskentelyä kuvattiin monipuoliseksi ja joustavaksi. Toiminnallisten välineiden koettiin toimivan perheen kanssa käytävän keskustelun raameina tai kehyksinä. Tällä sosiaaliohjaajat tarkoittivat, että toiminnalliset välineet antavat asiakastapaamiselle tai kotikäynnille sabluunan ja tekevät siten työstä läpinäkyvämpää. Sosiaaliohjaajien kokemusten mukaan välineitä hyödyntäen tapaamisesta asiakkaan kanssa tuli suunnitelmallinen, jäsentynyt ja avoin. Tapaamiselle tuli selkeä alku ja loppu, jota toiminnalliset välineet tukivat. Toiminnallisten menetelmien koettiin kaikinensa selkiinnyttävän työtä ja antavan raamit yksittäisillekin perheikäynneille tai tapaamisille ja siten jäsentävän tapaamista. Sosiaaliohjaajat tulkitsivat asiakkaiden suhtautuneen välineiden käyttöön pääsääntöisesti positiivisesti.

”Tietyn välineen käyttäminen raamittaa hyvin kotikäyntiä tai tapaamista.” (T)

”Joo mä aattelen kans et menetelmien käyttö on niinkun tosi hyvä lisä siihen työhön.” (R)

”Asiakkaat on kyl tykänny, ei oo ollu mitään. Harvoin asiakkaat vastustaa mitään.” (R)

”Asiakkaan vastustelussa yhekskyt prosentii on sitä epävarmuutta et osaanko mä tehdä ja mitä mun pitää tehdä, mitä jos mä en ymmärrä tai mitä jos tää menee pieleen. Mut kun tavallaan ne tekijät yrittää siit sanallisesti poistaa ni kyl mäkin aattelen et niin aikuiset kuin lapset lähtee näihi tosi kivasti mukaan.” (R)

Huolen puheeksiottoon tarvitsevat apuvälineitä niin asiakkaat kuin työntekijätkin. Huoli lapsista täytyy ottaa ajoissa puheeksi koko perheen kanssa ja asioista pitää puhua ymmärrettävästi ja oikeilla nimillään peittelemättä. Usea sosiaaliohjaaja myönsi rehellisesti vaikeiden asioiden puheeksi ottamisen olevan ajoittain vaikeaa, vaikka työkokemustakin olisi jo kertynyt. Sosiaaliohjaajat kokivat toiminnallisen työskentelyn helpottavan huolien ja myös muiden haastavien asioiden puheeksiottamista. Toiminnallisten välineiden kautta luodut tapaamisen rakenteet toivat avoimuutta ja rehellisyyttä ja välineet antoivat rohkeutta läpikäydä vaikeita asioita. Tapaamisten sisään istutetut teemat, vaikeatkin sellaiset, pakottavat ottamaan esille asioita, joiden käsittelyä saattaisi muutoin lykätä myöhemmäksi. Vaikean asian esille ottaminen ei kuitenkaan työntänyt vanhempaa kauemmas, vaikka olisi niin voinut etukäteen luulla.

Peltonenkin (2003, 149) kuvaa tätä ilmiötä; monet asiakkaat ovat olleet huojentuneita, kun asiat otetaan puheeksi. Avoimuus on arkojenkin asioiden kyseessä ollessa asiakassuhteen avainkysymyksiä. Asiakkaat eivät luota sellaisiin työntekijöihin, jotka näkevät, mutta eivät ole näkevinään. Lasten kanssa asioiden puheeksiottamiseen pätee sama havainto; alun ahdistus muuttuu keskustelun kuluessa vapautuneisuuteen ja helpottuneisuuteen. Lapsille tunteiden purkaminen näyttää olevan terapeuttinen ja kokonaistilanteen tuottamaa ahdistusta vähentävä. Ervast ja Tulensalo (2006, 67) toteavat asioiden rehellisen nimeämisen ja todellisen käsittelyn olevan ainoat keinot tehdä lapsen kokemus näkyväksi ja auttaa häntä.

”Lomakkeen avulla tai sen kautta on helpompi kysyä ja työstää hankalaa tai vaikeeta asiaa tai vaikk sitä huolta. Kun se (asia) on kirjattu paperille, se vaan on jotenki helpompi ottaa puheeksi, kun se lukee siinä.” (T)

Toiminnallisten välineiden kautta tiettyjen teemojen avulla keskustelun ja työskentelyn koettiin pysyvän aiheessa ja tarpeellisimmat asiat nousivat esille. Välineiden käytön avulla sosiaa-

liohjaajat kokivat saaneensa runsaasti kaivattua tietoa eri näkökulmista. Sosiaaliohjaajien kokemusten mukaan monia perheen tilanteeseen, vanhemmuuteen, lasten kasvatukseen ja parisuhteeseen liittyviä keskusteluja voitiin helpottaa ja jäsentää erilaisin lomakkein.

”Et sit on menetelmiä, jotka on selkeästi työskentelyn eri vaiheeseen suunnattuja ja sitten myös silleen et jos mennään jonkun tietyn asian äärelle jonkun menetelmän kautta.” (R)

”Mekin käytetään paljon menetelmiä koska niistä herää keskustelua. Ne auttaa asioiden työstämistä.” (R)

Sosiaaliohjaajat kertoivat välineiden avulla olevan keskustelua helpompaa ilmentää asiakkaalle itselleen hänen tilannettaan. Sosiaaliohjaajien kertoman mukaan niiden kautta moni asiakas on tiedostanut omasta elämästään oleellisia asioita. Välineiden avulla nähtiin myös olevan mahdollista työstää asiakkaille oleellisia teemoja elämässään.

”Ne tuo ilmi asiakkaalle asioita, joita hän ei oo ymmärtäny tai halunnu nähdä. Suurin osa asioista tulee näkyväks toiminnan kautta.” (A)

”Ideaalihan on se tilanne et se tieto on kaikkien hyödynnettävissä josta jälleen päästään siihen osallisuuteen. Et miks me halutaan asiakkaasta jotain tietoa, jos me emme tarjoo sitä pureskeltuna hänelle takasin? Vai halutaanko herätellä siinä hänessä jotain? Et eihän me sitä itsemme takia sitä kerätä. Henkilökohtaisesti ainakin toivon et se mun keräämä tieto kääntyis auttamaan sitä asiakasta itseään.” (R)

”Jostain välineestä on saattanu ekaks tulla aikuiselle paha mieli tai ahdistus mut se on ollu enemmänkin sen asiakkaan omaa et mitä ajatuksia hänelle on heränny siitä pelistä. Tavallaan alkanu käsittelee sitä omaa kipeetä asiaa sen kokemuksen myötä. Ja useinhan se on kuitenkin hyvä asia, et sitä alkaa työstämään.” (R)

Sosiaaliohjaajien kokemukset toiminnallisten välineiden käytöstä lapsen kanssa työskennellessä olivat pääsääntöisesti myönteisiä. Joillekin sosiaaliohjaajille se oli uusi ja innostava kokemus, toisille jo tuttua. Kaikkinensa sosiaaliohjaajien yhteinen vahvistunut kokemus oli, että puhe ei ole aina toimivin kommunikoinnin muoto työskennellessä lapsen (tai vanhemman) kanssa. Sosiaaliohjaajilla oli monia kokemuksia siitä, kuinka välineet helpottivat asiakasta kertomaan elämästään ja kokemuksistaan, joista saattoi muutoin olla vaikea puhua. Vä-

lineiden koettiin toimivan väylänä kohdata lapsi. Välineiden käytön koettiin vähentävän työntekijän tekemiä tulkintoja lapsen ajatuksista, kun lapsen mielipiteitä ei tarvinnut arvailla vaan ne voitiin suoraan kysyä.

”Sen yhen piirrustuksen kautta avautu ihan eri tavalla sen lapsen käsitys siitä sen omasta perheestä, et ketä siihen kuuluu ja kuka jäi ulkopuolelle. Ei se oo sitä ennen kyl ees sanonu.” (T)

”Joskus riittää et ne kortit on vaan levitetty siihen pöydälle niin jo sen avulla asiakas osaa jutella jo paljon enemmän. Et se saattaa pariin ekaan kysymykseen valkata sielt jotain mut sit lopulta juttelee avoimesti ihan vaan silmäillen niit kortteja.” (T)

Sosiaaliohjaajat kertoivat toiminnallisten välineiden antavan kaikille mahdollisuuden tulla kuulluksi. Menetelmällisen työskentelyn etu onkin, että perheen kaikki jäsenet voivat tulla kuulluksi ja lapsen sanoma nostetaan tärkeään asemaan. Hyväksi koettiin myös välineiden sovellettavuus erilaisten asiakkaiden ja tilanteiden suhteen.

”Tietyn välineen läpikäymisen myötä saa mahdollisuuden tutustua ja puhua vaikk jokaisen perheenjäsenen kanssa erikseen. Kun käy useit teemoja vaikk lomakkeiden avulla läpi saa sen kautta mielettömän tietopaketin perheen tilanteesta ja se toimii samal hyvänä tutustumisvaiheena.” (T)

”Mä aattelen et se toiminnallinen väline on silti hyvä olla siellä takataskussa semmosena suunnitelma beenä. Et joskus myös se voi olla semmonen kokoava juttu, et tilanne on muuten semmonen kaottinen tai ei mee niinku on aateltu ja on muuttuvii tekijöitä, et sit voi asettua sen asian äärelle. Et sit jos onkin semmonen et mitäs täss nyt tekis niin sitte on olemassa niinsanottu työkalupakki itellä. Et vaikkei olis konkeettisesti ees mukana mitään mut et on olemassa edes omassa päässä mielessä menetelmii, millä sitä tilannetta pystyy jotenkin kokoomaan ja viemään eteenpäin.” (R)

Toiminnallisten välineiden käyttöön tuntui liittyvän jonkin verran niin ulkoapäin kuin itsekin asetettuja paineita. Eräs sosiaaliohjaaja toi ilmi sosiaalityöntekijöiden arvostavan ja pitävän tärkeänä sitä, että sosiaaliohjaajat tuntevat ja käyttävät erilaisia työvälineitä ja hallitsevat niiden käytön. Toisaalta sosiaaliohjaajat olivat sitä mieltä, että välineiden käytön täydellisen osaamisen suhteen voi olla itselleen armollinen, täydellistä osaamista ei vaadita eikä niiden käytöstä ole haittaa. Toisinaan sosiaaliohjaajilla itsellään oli suuria odotuksia valitsemaansa

välinettä kohtaan ja he olettivat sen kautta saavansa automaattisesti ratkaisuja asiakkaan tilanteeseen. Oleellista on kuitenkin muistaa, etteivät yksittäiset menetelmät takaa vielä onnistumista perhetyössä, parhainkin menetelmä on voimaton ilman aitoa kiinnostusta ja kohtaamista. (Järvinen ym. 2012, 158.)

”Kyl siin täytyy sit joku semmonen käyttäjävarmuus jo olla, ettei se oma epävarmuus sitte jotenkin pilaa sitä tilannetta tai sotke sitä. Mut toisaalta mä aattelen et rohkeesti voi mun mielest kaikkee kokeilla ja tehdä, et sit se joko toimii tai ei toimi. Et ei näillä niinku mitään vahinkoo voi saada kuitenkaan aikaan. Et ehkä tulos on sitten toivottu tai vähemmän toivottu. Ja sit just ihan sama et tavallaan siit jää joku kokemus ja joku tieto ja juttu, et ei siit mitään haittaa voi pelkästään olla.” (R)

”Vaatii sen, et asiat ei mee aina niinku on suunniteltu ja sen kestämistä. Aina-kin itellä tulee eteen kerta toisensa jälkeen asiakkaasta riippumatta se et suunnitelmat voi olla hyvät, ja hienot ja strukturoidut ja tavoitteet kirkkaana mielessä mut sit tapahtuu jotain ja suunnitelmat muuttuu ja tehdäänkin jotain ihan muuta. Ja sekin on ihan ookoo. Mut sen niikun tunnistaminen siinä tilanteessa.” (R)

”Mut et kyl sen jutun takana pitää niinku ite olla. Et kyl lapsikin tai varsinkin lapsi ni kyl se aistii tosi herkästi jos et sä oo oikeesti ite mukana siinä jutussa vaan teet sitä vaan muka tärkeenä.” (T)

Lastensuojelussa näyttäytyy haasteellisena sen huomioon ottaminen, että lapsella voi olla tarve suojautua ja kieltäytyä yhteistyöstä ja että lapsella on oikeus olla osallistumatta. Lapsella on oikeus mielipiteeseen ja sen ilmaisemiseen, mutta se ei ole hänen velvollisuutensa. Aikuisen velvollisuus on kuitenkin luoda edellytykset lapsen osallistumiselle, esimerkiksi asianmukaiset tilat ja välineet työskentelyyn. (Ervast & Tulensalo 2006, 63; Möller 2005, 85; 2006, 20; Paaso 2010, 23.) Lapsen puhumattomuus saattaa herättää työntekijässä neuvottomuutta ja epäonnistumisen tunteen vaikka tilanteeseen voi vaikuttaa moni muukin asia kuin vain työntekijän mahdollinen kokemattomuus tai taitamattomuus (Möller 2005, 85). Tämä vaatii ammattitaitoa työntekijältä. Sosiaaliohjaajien kokemuksen mukaan toiminnallisuus valtaosin kuitenkin suorastaan houkuttaa lapsia mukaan työskentelyyn.

”Kylhän se kieltämättä harmittaa jos se lapsi ei siihen kuitenkaan lähe mukaan. Varsinkin jos selkeesti näkee et sitä asia painaa. Mut sit vaan täytyy luottaa et joku toinen kerta on sit otollisempi sille (työskentelylle).” (T)

”Lapset innostuu toiminnasta, ne on helpompi ottaa mukaan työskentelyyn jonkun tekemisen kautta. Ja sieltä sitte taas nousee sitä informaatiota lapsen kokemuksista niille vanhemmille.” (A)

Toiminnallisten menetelmien ja välineiden käyttämättä jättämiseen sosiaaliohjaajat kertoivat olevan inhimillisiä syitä. Kaikilla sosiaaliohjaajilla ei alkuun ollut menetelmistä ja välineistä riittävästi tietoa ja siksi niiden itsenäistä käyttöä arasteltiin. Joidenkin toiminnallisten välineiden sovellettavuutta lasten tai ryhmäkäyttöön on kyseenalaistettu. Jollekin sosiaaliohjaajalle toiminnalliset välineet eivät ole tuntuneet ominaiseksi tavaksi tehdä työtä. Sosiaaliohjaajat totesivat myös, että uuden välineen opettelu ja sisäistäminen yksikseen on vaikeaa, liki mahdotonta. Sosiaaliohjaajat kokivat, että välineiden käyttöä pitäisi pystyä harjoittelemaan toisen työntekijän kanssa. Tässä kohtaa etulyöntiasemassa nähtiin olevan työntekijöiden, jotka tekevät selvästi työtä työpareina ja pystyivät siten yhdessä opettelemaan niiden käyttöä.

”Mun henkilökohtainen tapa on se et mä vähemmän käytän menetelmiä ja mä ihan silleen niinkun kysymällä suoraan, et se on se mun tiedonkeruu menetelmä.” (R)

”Kyllä mul ainakin on niinku tahtotila käyttää noita ja sitä ärsyttää sen takii kun on niin paljon työskennelly yksin niin ei oo tullu sellast opastusta et mites jostain käyttäis. Kun ei oo kokemusta tiettyjen menetelmien käytöstä. Et kuitenkin sen huomaa itestäni et haluais kyl käyttää ja kaipaa välillä sellasta kättä pitempää, ja aina niitä samoja käyttää ja haluais kokeilla muitakin menetelmiä.” (R)

”Se onkin kotiinvietävässä niin hankalaa (välineen opettelu) et miten sä niitä opettelet kun sä olet siinä yksin?” (R)

”Toi on ollu mun onni et oon ollu tääl ryhmässä ja oon saanu olla opissa.” (R)

”Mä ainakin olen saanu tässä kun olen muutamankin kokeneen työparin kanssa tässä ollu työparina ni saanu oppia, et eihän näit olis oppinu käyttämään näitä menetelmiä yksin jos mulla ei olis ollu sitä toista ihmistä tässä jolta mä sen opin ja joilta on saanu tosi hyviä malleja ja vinkkejä.” (R)

Sosiaaliohjaajilla oli jonkin verran kielteisiä kokemuksia liittyen toiminnallisten menetelmien käytön reunaehdoista. Joidenkin menetelmien, kuten esimerkiksi voimauttava valokuvaus, käyttö vaatii runsaasti aikaa suunnitteleminen, toteutuksineen ja purkamisineen, ja tuon ajan

löytäminen koettiin haasteelliseksi. Samalla kuitenkin suunnittelu ja tapaaminen pidettiin siihen uhratun ajan arvoiseksi. Aikaan liittyvä haaste näytti liittyvän vain näihin tiettyihin aikaa vieviin menetelmiin, ei niinkään välineisiin. Lomakkeiden ja korttien käyttö koettiin nopeaksi eikä niiden käyttöön liittyvä etukäteissuunnittelukaan nähty vievän aikaa yhtään enempää, kuin tavanomaisen kotikäynnin tai tapaamisen suunnittelukaan.

”Sitähän ei voi kieltää, etteikö tiettyjen menetelmien käyttäminen vie aikaa. Tosin tuleehan se sitte kyl korkojen kera takasin melko piankin.” (T)

Lapsen kanssa toiminnallisia välineitä käyttäessä sosiaaliohjaajien kokemusten mukaan on huomioitava niiden yleensä vaativan reilusti aikaa. Tapaamiset tulee suunnitella varasuunnitelmaa myöten. Itse tapaaminenkin vaatii aikaa ja rauhallisen tilan. Lapsi vaatii innostuneisuudestaan huolimaatta oman aikansa ja tutustumisensa, ennen kuin uskaltautuu heittäytymään mukaan toiminnallisuuteen. Lapsen tapaamisiin on hyvä olla sellainen tila, joka huomioi ja kutsuu luokseen lasta. Tapaamiset lapsen kotona voivat olla haastavia, sillä kotonaan lapsi saattaa helposti lähteä pois kahdenkeskisistä tilanteista, olla vaivaantunut vanhempien läsnäolosta tai vanhemmat saattavat tulla jopa häiritsemään tapaamista. Näistä syistä olisi tärkeää, että lasta voisi tavata muuallakin kuin kotonaan. Tapaaminen neutraalimmassa paikassa luo otolliset ja rauhalliset puitteet lapsen tapaamiselle, mahdollistaa ajan käytön vain lapselle ja takaa sen, että tapaaminen sujuu rauhallisesti ilman keskeytyksiä. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 29 - 30.) Tarpeeseen vastaa mainiosti toimintaterapeutin innoittamana lasten tapaamisiin järjestetty ja sisustettu huone sosiaaliohjaajien työhuoneiden läheisyydessä.

”Kyllähän sitä pitää sitä omaa työtä ihan eri tavalla. Et jos sä oikeesti siinä mietit et mitähän mä jollakin kerralla teen ja mitä menetelmää käyttää et pitäähän siihen käyttää eri tavalla aikaa siihen, että ensinnäkin et mulla on ne tavarat siinä ja että on oikeesti perehtynyt. Et kyl se aikaa vie.” (R)

Suurin este menetelmien ja välineiden käyttämättä jättämiselle oli selkeästi kokemattomuus tai osaamattomuus. Niiden tuloksellinen käyttö edellyttää työntekijältä ammattitaitoa. Niiden käytön systemaattisuutta lisäävät työyhteisössä yhteisesti hyväksytyt työmenetelmät, jotka ovat kaikkien käytössä ja joihin työnantaja järjestää riittävän perehdytyksen, koulutuksen ja tuen. Niiden käyttö myös lisää ammatillista otetta ja ammatin saamaa arvostusta. (Ervast & Tulensalo 2006, 127; Lahtinen 2008, 73.) Kaikko & Friis (2013, 112) toteavat työntekijän perehtyneisyyden työvälineisiin vähentävän virhetulkintojen riskiä, ja samalla käyttö kohtaa tarpeet ja välineisiin liittyvät rajoitteet huomataan.

Sosiaaliohjaajien näkemyksen mukaan tehtävän työn laadukkuus ja luotettavuus edellyttävät koulutusta tai vähintäänkin syvää perehdytystä toiminnallisten menetelmien ja välineiden

käytöstä. Tämä edellyttää sosiaaliohjaajaa hankkimaan riittävästi tietoa käyttämistään työmenetelmistä ja teorioista niiden takana välttääkseen virheet niiden käytössä. Työnantajalla nähdään olevan vastuu tarjota työntekijälle mahdollisuus kouluttautumiseen ja perehtymiseen. Koulutus nähtiin mahdolliseksi toteuttaa monella eri tavalla, vaikkapa yksilöllisellä ulkopuolisella kouluttautumisella, ulkopuolisen kouluttajan palkkaamisella työyhteisöön tai työyhteisön omatoimisella yhteisellä kouluttautumisella. Toiminnallisten menetelmien ja välineiden juurruttaminen tapahtuu niitä käyttämällä ja koko työyhteisön niiden käyttöön sitoutumalla (Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos 2014). Tarkoituksen mukaisesti ei nähty sitä, että kaikki sosiaaliohjaajat kouluttautuvat käyttämään kaikkia mahdollisia menetelmiä vaan yhdessä tulee sopia, mitä työyhteisössä käytetään.

Sosiaaliohjaajat kokivat toiminnallisten välineiden käytön edellyttävän omien mahdollisesti negatiivisten ennakkokäsitysten työstämistä sekä välineisiin ja niiden tavoitteisiin perehtymistä vielä syvemmin, mitä yhteiset kehittämispäivät antoivat myöten. Yhteiset kehittämispäivät antoivat sosiaaliohjaajille kuitenkin mahdollisuuden välineiden konkreettiseen harjoitteluun ja sen myötä rohkeutta hyödyntää niitä oikeissa asiakastilanteissa. Jokainen sosiaaliohjaaja koki hyötynensä yhteisistä kehittämispäivistä ja saaneensa niistä itselleen käyttöön uusia välineitä lapsen kanssa tehtävään työskentelyyn tai vähintäänkin uusia soveltamistapoja jo tutuille välineille.

”Tarvitaan näit tämmösii et sen asian äärelle on aikaa asettua. Et jos nyt ei olisi ollu tätä et me asetutaan tän asian äärelle niin käyttäiskö jokainen niitä omia viittä mitä osaa? Ja et nyt meillä on ainakin viistoista-kaksykyviis välinettä tässä käytössä. Ja sitte tulee onneks toi kansio mihin voidaan aina palata.” (R)

”Joskus alkuajoilla mullaki oli suuri epävarmuus menetelmien käyttämisessä, alkuun ihan ulalla ennenku tuli varmuus. Ensin sitä vaan pakotti ittensä käyttämään niitä ja jopa nolaaman ittensä. Varmuuden tuleminen otti aikansa. Mut nyt kun se joku varmuus on ni ei pelota ottaa uusia menetelmii.” (R)

”Kun ei itteään jännitä, kun on jo varmuus ni osaa tietää mihin suuntaan rupee menee, mitä kysymyksii esittää jos vastataan näin ja mitä kysytään jos menee toiseen suuntaan.” (R)

”Tos perustyössä mitä sä veivaat ni on aika hektistä ja sit nää kuitenkin vaatii sen verran perehdytystä et jos sulle isketään kortit käteen ni käytä noita ni ei hän se riitä, kylhän sulle pitää antaa se täky et miten noita käytetään ja hyödynnetään.” (R)

”Se ett vaik kuinka on joku kortti tuttu mut kun sen tekee joku toinen, vaik olis vain joku yks kysymys niin se tuo siihe uutta ja se voi olla merkittävä. Et ei sen tartte olla mitään rakettitiedettä et kuinka paljon niistä me voidaan saada toisiltamme oppia.” (R)

Menetelmien ja välineiden käyttöä tulee aina harkita ja arvioida, mihin tilanteeseen ne soveltuvat. Työntekijältä vaaditaan sensitiivisyyttä lukea tilannetta ja päätellä, onko hetki otollinen välineiden käyttöön. Menetelmäkokeilut vaativat aikaa, resursseja, intoa, innovatiivisuutta, yhteistä sopimista ja näkemystä siitä, miksi perhetyön menetelmiä kannattaa kokeilla, tuottaa, käyttää ja soveltaa (Lahtinen 2008, 118). Heino kumppaneineen varoittaa menetelmien käyttöä pelkkänä rutiinina, ilman menetelmästä tarvittavaa tausta- ja käyttötietoa voi niiden käyttö olla itse työstä irrallista ja kikkailevaa (Heino ym. 2000, 195). Keskittyminen asiakkaan aitoon kuulemiseen ja kohtaamiseen on oleellista. Työntekijän tulee miettiä, miksi hän haluaa tavata lasta ja vanhempia, mikä kohtaamisen tavoite on, mitä haluaa kuulla, miten ottaa asioita vastaan ja mitkä periaatteet kohtaamista ohjaavat. Kohtaamistilanteisiin valittavat teemat ja käytettävät menetelmät tulee valikoida tarkoin. Valintaan vaikuttavat asiakasprosessin kohta ja ennen kaikkea asiakkaan tilanne. Kohtaamisista saa arvokasta tietoa lapsen ja myös vanhempien tarpeista ja kokemuksista. (Kaikko & Friis 2013, 112; Muukkonen & Tulensalo 2004, 6 - 7.)

Lahtinenkin (2008, 73) painottaa sitä, että käytettävät menetelmät tulee valita sen mukaan, mihin niillä pyritään, mikä asiakkaan tilanne on ja mikä on tilanteeseen sopivin menetelmä. Työntekijän tulisi olla tietoinen millä teoreettisella viitekehysellä menetelmävalintansa perustelee. Sosiaaliohjaajat kokivat haastavana löytää kullekin asiakkaalle sellaiset toiminnalliset menetelmät, joilla sai käyntiin luontevan keskustelun ja toisaalta tietoa itseä mietityttäviin asioihin. Menetelmien käyttöä ei pidetty itseisarvona, vaan menetelmät toimivat työvälineinä dialogisen keskustelun luomisessa. Myös Möller (2004, 31) toteaa, etteivät välineet toimi taikatemppeina vaan väylänä vuorovaikutuksen käynnistymiseen. Asiakkaan kanssa tulee sopia välineiden käytöstä ja niiden käyttötarkoituksesta. Asiakkaan mielipidettä tulee myös kunnioittaa, mikäli tämä ei ole halukas työskentelemään välineiden avulla. Menetelmien valinta ja käyttäminen edellyttää siis huolellista ja sensitiivistä reflektointia ja arviointia. Lahtinen (2008, 117) muistuttaa menetelmiä käyttäessä ja soveltaessa työntekijää kysymään itseltään aina seuraavat kysymykset: 1) miksi menetelmää käytetään ja mikä on sen tarkoitus, 2) mihin tiedollisiin ja ideologisiin lähtökohtiin menetelmän käyttö perustuu, 3) mitä menetelmän käytöllä tavoitellaan, 4) keiden kanssa menetelmää käytetään sekä 5) miten menetelmää käytetään osana suunnitelmallista ja tietoista perhetyön prosessia?

”Siinä lisänä, vieressä kulkemassa on niinku tosi hyvä lisä, kunhan ne ei oo sitte kuitenkaan ainut menetelmä siinä työssä, ku sen asiakkaan kanssa siinä työskennellään. Et tulee myös sellasta kohtaamista ilman et se paperi tai joku on siinä välissä.” (R)

”Tietynlaista pelisilmää siel kotikäynnillä kyl tarttee, et oikeesti onks tänään hetki oikee et mä otan tän esille. Siis sellaista ettei oo niin strukturoituu et tavallaan pusketaan läpi vaik aika ei olis otollinen, et pusketaan se siihen väkisin kun niin oon sen suunnitellu. Et sit katotaankin joku toinen perempi kerta ja jutellaankin tänään vaan.” (R)

”Tarvitaan pelisilmää myös siihen, et mis vaihees asiakasprosessii sä otat minäkkin menetelmän käyttöön. Milloin siihen johonkin ollaan ees valmiita.” (R)

”Aika ajoin ois hyvä pysähtyy miettimään omii tapoja, et haastaisinkin miettimään aina samojen menetelmien käyttämistä. Ite tunnistan saman et käyttää helposti niitä itelleen tuttuja mut pitäis pystyy miettii, et tarviiko tää asiakas tätä menetelmää, miten tätä vois soveltaa tähän et hän siitä hyötyy.” (R)

”Et niinku ite sisäistää, et se on varmaan niinkun kamalan tärkee, et se itellä selkeänä se ajatus et miks niitä käytetään.” (R)

Työmenetelmien käytössä peräänkuulutetaan sensitiivisyyttä välineähkyn välttämiseksi. Vaikka työvälineet, esimerkiksi lomakkeet ovat nopea ja yksinkertainen tapa kerätä tietoa, ohjata asiakasta ja jäsentää tietoa, niiden tarkoitus tulee olla perusteltu ja eettisesti kestävä (Lahtinen 2008, 78). Työntekijän on hyvä olla tietoinen myös muiden työntekijöiden käyttämistä välineistä päällekkäisyyksien välttämiseksi. Ei ole tarkoituksen mukaista, että perheet saavat samat tai vastaavanlaiset lomakkeet täytettäväkseen useaan kertaan.

”Se on tietty varmaan turhauttavaa jos joutuu sitä samaa karttaa vääntämään uudestaan ja uudestaan. Varmaan itekin jo turhautuis. Et sit pitäis saada se tieto jotenkin itelle kuitenkin et mitä siinä edellisessä kartassa on ollu oleellista.” (T)

Sosiaaliohjaajia pohditutti, miten he suhtautuvat asiakkaan tuottamaan arvokkaaseen tietoon ja miten dokumentoivat sen asianmukaisesti. Haasteelliseksi koettiin osata ottaa vastaan tietoa pelkkänä tietona ilman että sitä alkoi itse taustatietojen valossa tulkitsemaan suuntaan tai toiseen. Myös vanhemman lapsensa asioiden parhaana asiantuntijana tuottamaan tietoon lapsestaan koettiin joskus olevan haasteellista suhtautua siinä valmiina olevan vanhemman

tulkinnan takia. Sosiaaliohjaajien näkemyksen mukaan kuitenkin vain lapsi itse voi antaa tiedon ja muut läheiset esittävät vain omia tulkintojaan ja epäilyjään, jotka ovat vain osa kokonaisuutta.

”Se on kyl hankalaa et miten sen sit kirjaa tekstiin et mitä tietoo vaik ne nallekortit tuotti. Aika hankala kirjotta et lapsi valkkas sellasen ja sellasen nallen itsestään ja mitä sitten. Et miten osata tiivistetysti kirjoittaa se oleellinen siitä, koska jotain oleellista sielt kuitenkin tulee.” (T)

Kehittämistyön aikana kahdella sosiaaliohjaajalla oli ohjattavanaan kaksi sosionomi (amk)-opiskelijaa. Sosiaaliohjaajien kertoman mukaan myös sosiaalialan opiskelijat pitivät työmenetelmien osaamista tärkeänä. Opiskelijoilta saadun viestin mukaan koulujen opetus suunnitelmassa on jo huomioitu työmenetelmien opetuksen tarve, mutta sitä ei pidetä riittävänä. Opiskelijoiden antamista harjoittelupalautteista ilmeni opiskelijoiden tyytyväisyys siitä, että heille tarjoutui mahdollisuus itse käyttää ohjatusti toiminnallisia välineitä oikeissa asiakastilanteissa. Opiskelijat osallistuivat myös toiminnallisten välineiden suunnitteluun ja askarteluun harjoittelussa ollessaan.

6.2 Toiminnallisten menetelmien ja välineiden merkitys perhetyölle

Sosiaaliohjaajat kokivat, että toiminnallisten välineiden käyttö toimi hyvin erityisesti työskentelyn alun tutustumisvaiheessa. Niiden avulla koettiin pääsevän tutustumaan asiakkaan kanssa luontevasti puolin ja toisin. Toiminnallisten välineiden avulla arvioitiin säästettävän pidemmällä aikavälillä huomattavasti perhetyön aikaa, koska perheen ”sisälle” pääseminen käy vattomammin ja nopeammin kuin pelkkien perinteisten perhekäyntien avulla. Hyvinä ja toimivina asioina nähtiin välineiden antama runsas informaatio asiakkaasta. Välineen käyttö antoi enemmän tietoa kuin perinteinen keskustelu.

”Tuntuu, et pääsee nopeemmin sisälle perheen juttuihin ja säästää siten kyl aikaa kokonaisuutta ajatellen.” (T)

”Mä aattelen et se (välineen käyttö) on aina jotain tiedon keruuta. Koska joka kerta kun tapahtuu jotain, me saadaan siitä jotain tietoo. Ei ole olemassa jotain kohtaamista ilman et me saadaan siitä jotain tietoo.” (R)

”Lomakkeet ja tehtävät toimii tutustumisvaiheena hyvin. Niist saa hirveesti tietoo nopeesti.” (A)

”Mä mietin kans sitä alkuvaihetta ja tutustumista, et siinä ku se helpottaa sitä, oppii tuntemaan sen lapsen tai perheen. Et se tieto, sellanen hiljanen tieto sit tulee sieltä. Niin onhan sillä merkitystä siihen työhönkin.” (R)

Sosiaaliohjaajien mielestä toiminnallisten välineiden käyttö lisäsi työskentelyn avoimuutta, ja se auttoi näkemään asiakkaan tilanteen selkeämmin. Niiden avulla tehdään avoimesti näkyviksi asioita, ilmiöitä ja tilanteita myös asiakkaalle itselleen.

”Niiden käyttö on läpinäkyvää. Ei pitäis jäädä epäselväks mistä puhutaan jos täytetään lomaketta päihteidenkäytöstä.” (T)

”Et meilläki ryhmäläiset osaa jo odottaa et joku väline taas tulee kun käsitellään jotain tiettyä aihetta. Ja usein odottaa kyl ihan innolla.” (T)

”Ne niinku tuo asioita näkyväks. Siis niin et asiakas huomaaki jonkun jutun (itessään) mille on ollu ihan sokee ennen.” (A)

”Kylhän moni aina havahtuu sit aidon yllättyneesti siihen omaan tilaansa, et ei oo aikasemmin ees tajunnu, kuinka paljon vaik aikaa sillä menee siihe pelaamiseen ja mitä se sitte tarkoittaa siinä kokonaisuudessa vaik sit sen lapsen suhteen. Et auttaa kyl näkee ne jutut rehellisesti.” (T)

Sosiaaliohjaajien mukaan työntekijän tulee tehdä työskentelylleen toimintasuunnitelma. Systemaattisesti työskenneltäessä sekä asiakas että työntekijä tietävät, miten työssä edetään ja toimitaan. Systematisointi määrittelee työskentelyn kohteet, vaiheet, tavoitteet ja kohtaamisen teemat ja menetelmät sekä luo työskentelylle raamit, joiden puitteissa voidaan toimia tarvittaessa joustavasti (Muukkonen & Tulensalo 2004, 6). Tavoitteellinen lastensuojelutyö ei voikaan pohjautua vain yksittäisille, toisiinsa liittymättömille toimenpiteille. Toiminnallisten menetelmien ja välineiden käyttö koettiin perustyötä vahvistavana ja mallintavana asiana. Sosiaaliohjaajat kokivat toiminnallisten välineiden tarjoamien teemojen antavan hyvän sabluunan työlleen. Intensiivisen perhetyön sosiaaliohjaajat pystyivät selkeästi toteamaan menetelmien ja välineiden luovan selkeät raamit työskentelylle, sillä ryhmässä työstettävien asioiden käsittely nojautuu pitkälti toiminnallisiin välineisiin. Kotiin vietävän perhetyön sosiaaliohjaajat toivoivatkin saavansa rakennettua vastaavan mallinnuksen omalle työlleen selkeyttämään toimintaa ja raamittamaan asiakasprosessia.

Ne sosiaaliohjaajat, joille toiminnalliset välineet olivat jo entuudestaan tuttuja, ja jotka käyttivät niitä työssään säännöllisesti, kokivat välineiden auttaneen työn suunnitelmallisuuden vahvistamisessa. Sosiaaliohjaajien kokemuksen mukaan työskentelyn suunnitelmallisuutta

helpottaa ja vahvistaa se, että menetelmien ja välineiden avulla työntekijä voi kertoa asiakkaalleen ja sosiaalityöntekijälle, mitä yhteistyössä tapahtuu, miten työskennellään sekä mitä asioita työskentelyn tai tapaamisen aikana on tarkoitus käsitellä ja arvioida. Yksittäisiä tapauksia ja perhetyön sisältöä koettiin muutenkin olevan helpompaa jo pelkästään paperilla suunnitella ja kaavailla eteenpäin toiminnallisten välineiden tarjoamien teemojen avulla. Ne sosiaaliohjaajat, joilla käyttökokemuksia ei ollut vielä paljon, uskoivat olemassa olevan kokemustensa perusteella kuitenkin saavansa välineistä hyötyä työn suunnitelmallisuuteen saatuaan kokemuksia lisää.

”Näiden käyttäminen (toiminnalliset välineet) tukee selkeästi suunnitelmallisuutta. Konkretisoi työtä muutenkin. Itelle hahmottuu helposti mitä on missäkin kohdassa tarkoitus tehdä.” (T)

”Ryhmässä ihan selkeästi tietyt menetelmät käytössä tietyssä kohtaa työskentelyä. Alkutyöskentelyssä on tietyt välineet ja sit ku ryhmä alkaa ni siihen kuuluu tietyt menetelmät ja varsinaisen työskentelyn keskellä omansa ja asiakkuuden loppua kohden ku mennään ni taas on omansa. Eli ihan selvä struktuuri tullu jossa välineet tukee sitä työskentelyä.” (R)

Toiminnallisten välineiden käytön myötä yhdeksi selkeäksi eduksi sosiaaliohjaajat mainitsivat työn tavoitteellisuuden lisääntymisen. Tavoitteet työskentelylle oli sosiaaliohjaajien kokemusten mukaan helpompi asettaa, kun ne saattoi poimia toiminnallisten välineiden käytön myötä ja avulla nousseista asioista. Perhetyön työskentelyssä havitellaan aina tiettyjä tavoitteita ja ne tulisikin valita huolella. Sosiaaliohjaajien kokemuksen mukaan tavoitteen, jonka eteen ryhdytään tekemään töitä, tulee olla asiakkaalle tärkeä, jotta asiakas panostaa tavoitteen saavuttamiseen. Heino ym. (2000, 192) kirjoittavat, että perhetyön työskentelyn tavoitteet tulisi paloitella osiin, sekä ilmentää ne konkreettisella tavalla, jotta edistyminen olisi mahdollista havaita Toiminnallisten välineiden eduksi sosiaaliohjaajat kokivat sen, että ne mahdollistivat tavoitteiden pilkkomisen pienemmiksi, konkreettisiksi ja tavoitettavissa oleviksi tavoitteiksi. Koettiin, että tavoitteellinen keskustelu perheenjäsenten kanssa niiden välityksellä oli mahdollista. Sosiaaliohjaajien mielestä sosiaalityöntekijöille oli helppo todentaa, mitä asiakasperheen kanssa oli sovittu ja mihin asioihin oli saatu muutoksia.

”Niin ja eihän sitä käytetä menetelmii menetelmien käyttämisen ilosta vaan jos miettii niinku et mikä tässä asiakasprosessissa on se tavoite ja tarkoitus, ja että oisko mahdollisesti jotain menetelmii jotka tukis tätä työskentelyä niinku siinä rinnalla ja et minkä menetelmän avulla voisin saada tätä ja tätä tietoo.” (R)

”Saadaan niiden avulla näkyväks et mikä on tavallaan ehkä pielessä eli mihin tarvitaan muutosta ja sit sitä kautta saadaan määriteltyä sellaset selkeet vaikka vaan pienet tavoitteet.” (T)

”Sossulle on helppo osoittaa mitä ollaan tehty, mikä on tavoite ja onko sitä saavutettu.” (T)

”Asiakas ei motivoidu työskentelyyn jos kaikki on ulkoapäin osotettu eikä lähe asiakkaasta itestään. Jos hän ei koe et on ite pystynyt vaikuttaa asioihin niin ei oo varmaan kovin motivoitunutta työskennellä niitä tavoitteita kohden.” (A)

Auttamisen onnistumisen yksi keskeisin tekijä on luottamuksen syntyminen (Forsberg 2002, 84). Sosiaaliohjaajat kokivat toiminnallisten välineiden toimivan toisinaan väylänä luottamuksellisen suhteen rakentumiseen. Yhtä lailla heillä oli kokemus siitäkin, että välineet eivät edesauttaneet luottamuksen saavuttamisessa. Sosiaaliohjaajien mielestä toiminnallisten menetelmien ja välineiden kautta asiakkaan kohtaamisesta saadaan luonteva ja tasavertainen kokemus, kun toiminnalliset menetelmät haastavat työntekijänkin heittäytymään kohtaamiseen ja tilanteeseen aidosti mukaan. Ilman asiakasperheen ja perhetyöntekijän positiivista ja luottamuksellista kontaktia - tasa-arvoista kohtaamista - koko työtä ei voisi tehdä.

”Mun mielest ne lisää luottamusta, se kun yhdessä jotain tehään ja jaetaan ajatuksii. Ja kai se tuo siihen (asiakas)suhteeseen sellasta tasavertaisuutta.” (A)

”Kylhän se vaatii et tuntee sen asiakkaan jo aika hyvin et uskaltaa ees ehdottaa jotain tiettyä menetelmää sille kokeiltavaks joka sitte haastaa sen. Tosin sit samal kyllähän sen välineen kautta ja sen tekemisen kautta se luottamus kasvaa ja tullaan tutuiks.” (A)

Asiakkaan arvostus ja kannustus liittyvät usein tapaan, jolla hän kokee tulevansa ihmisenä arvostetuksi ja kuulluksi kohtaamis- ja keskustelutilanteessa. Sosiaaliohjaajien arvion mukaan menetelmien käyttö lisää asiakkaan aitoa kohtaamista ja kuulluksi tulemisen tunnetta. Menetelmien monipuolisuudesta huolimatta sosiaaliohjaajien mielestä vuorovaikutussuhde asiakkaan kanssa on merkityksellisintä perhetyössä. Vuorovaikutustaitojen koetaan olevan oleellisin perhetyön työntekijän taito jatkossakin. Sosiaaliohjaajat kokevat toiminnallisten menetelmien ja välineiden kylläkin vahvasti tukevan vuorovaikutusta. Vuorovaikutuksen merkitys nousi esille myös siinä, että välineiden kautta mahdollistuu lapsen ja vanhemman välinen positiivinen vuorovaikutus.

”Asiakastilantees hyvänä jäänmurtajana onkin se et asettuu siihen samalle viivalle, et niinku nyt tehäänkin tämmönen juttu. Et jos mullakin on joku juttu mitä en oo hirveesti käyttäny ni sit tehäänkin tai harjoitellaankin sitä tässä sen kanssa yhdessä. Niin se on aika palkitsevaa sille asiakkaalle et huomaa et ihmisiä hei mekin ollaan vaan ja et tasavertaisina sit tehään yhdessä.” (R)

”Mut eihän noi välineet mitään silti takaa, kylhän se on siit suhteesta kiinni se (vuorovaikutus).” (T)

”Välineillä pystyy myös työstää yhdessä sen lapsen ja vanhemman välejä. Et he niinkun työskentelee yhdessä jonkun menetelmän äärellä niin se niinku lisää sitä (positiivista vuorovaikutusta).” (R)

Sosiaaliohjaajat näkivät toiminnallisten menetelmien käytöllä olevan yhtenä tavoitteena asiakkaan voimaantumisen mahdollistaminen. Voimaantumisen voidaan ajatella tapahtuvan juuri perheen omien vahvuuksien tukemisella, tekemällä perheelle näkyviksi heidän vahvuutensa ja voimansa. Vahvuuksia ei ole aina helppo nähdä, niiden löytäminen voi vaatia harjoittelua asiakkaalta itseltäänkin. (Möller 2004, 39.) Sosiaaliohjaajien yhteinen näkemys oli, että välineiden, erityisesti korttien avulla on helppoa yhdessä asiakkaan kanssa etsiä hänen, hänen perheensä tai lapsensa vahvuuksia ja antaa niistä myönteistä, voimauttavaa palautetta.

”Onhan se sille asiakkaalle tärkeätä kuulla multa myös jotain positiivista. Et jotenkin melkein liikuttavii on ollu ne hetket ku vaikka vahvuuskorteilla mä valkkaan sen äidin vahvuusii joita se ei ehkä ikinä oo kuullu kenenkään siitä sanovan.” (T)

”Se on lapselle tosi tärkeätä kuulla mitä vanhempi ajattelee niist asioist ja sit hän myös saa siinä äänensä kuuluville, et mitä hän ite niistä on ajatellu ja sitte niistä yhdessä keskustellaan. Et voi kuinka arvokasta et siinä molempien osallisuus on siinä hetkessä huomioitu.” (R)

Lahtinen (2008, 36) ja Kuronen & Lahtinen (2010, 76) toteavat perhetyössä käytettävien en-tistä enemmän muille ihmissuhdeammateille ominaisia ja niihin alun perin suunniteltuja menetelmiä. Nämä muotoutuvat perhetyön menetelmiksi, mikäli työntekijällä on kontekstiin liit-tyvää tietoa niistä ilmiöistä, joiden parissa hän työskentelee, sekä taitoa muuntaa tämä osaa-minen käytännön toiminnaksi. Sosiaaliohjaajat kokivat toiminnallisten välineiden käytöllä ol-leen jonkin verran vaikutusta työntekijän rooliin. Möllerkin (2004, 30) toteaa toiminnallisten välineiden käytön muokkaavan työntekijän ja lapsen sekä vanhemman rooleja vuorovaikutus-suhteessa, sillä niiden käyttö perustuu vastavuoroiseen yhteiseen toimintaan. Työntekijän

rooli ei ole pelkkä kysymysten asettaja ja vastauksien odottaja, vaan hän osallistuu puhuen ohessa tapahtuvaan toimintaan helpottaen ja tukien näin lapsen osallistumista.

Uusien välineiden käyttöönotto haastoi sosiaaliohjaajat. Se vaati heiltä työtä ja opettelua, mutta antoi samalla uutta ammattitaitoa. Sosiaaliohjaajat kokivat menetelmällisen osaamisen lisäävän toki ammattitaitoa ja vahvistavan ammatti-identiteettiään mutta ei kuitenkaan muuttavan sitä. Sosiaaliohjaajat kokivat itsensä kuitenkin edelleen perhetyötä tekeviksi sosiaaliohjaajiksi, eivät erityistyöntekijöiksi.

”Eihän se mun rooli voi olla samanlainen silloin lapsen kanssa jotain työstäessä mitä se on sit aikuisen kanssa. Et kylhän se vaatii iteltä sellasta heittäytymistä sen lapsen tasolle et eihän siltä voi vaan kysyä jotain. Et sit mennään ja leikitään ja jutellaan ja sitä kautta sit päästään asiaan.” (T)

”Kyl nää menetelmät ja välineet, et kun niit osaa käyttää niin kylhän se rikastuttaa ja vahvistaa tätä työtä.” (A)

”Ei näil välineil kuitenkaan muiden töitä tehdä. Et kyl sit tajuaa ohjata eteenpäin jos huomaa et omat taidot ei enää riitä jonku asian työstämiseen.” (A)

6.3 Lapsen paikka ja osallisuus perhetyössä

Työntekijän tapaan työskennellä perheen kanssa liittyy liki aina eettistä harkintaa vaativia asioita, jotka ovat harvoin yksiselitteisiä. Työntekijä joutuu arvioimaan, kenen perheenjäsenen näkökulmasta asioihin tulisi suhtautua. Vaikka perhetyön kentällä voisi kuvitella keskipisteenä luontaisesti olevan perheen lapsi, voi joskus perheen tilanne olla sellainen, että näkökulman keskiössä onkin joku muu perheenjäsen, ja se voi olla hetkellisesti oikeutettua. Perhetyössä onkin usein havaittavissa jännitettä, joka syntyy ristiriidasta vanhempien auttamisen ja lapsen tarpeiden välillä (Myllärniemi 2007, 84). Perhetyö näyttäytyy usein vanhempien tukemisena työntekijöiden ja vanhempien ollessa toimijoita lasten jäädessä toiminnan kohteiksi. Useat tutkimukset päätyvät samaan päätelmään (esim. Hurtig 2003; Korhokangas 2005; Möller 2005). Lapsitutkimus on tuonut esiin lapsen ongelmallisen aseman tutkailtaessa esimerkiksi lapsen asemaa työprosesseissa, jolloin lapsen yksilöllinen huomioiminen, lapsen kuuleminen ja lapsen etu ovat olleet tarkastelun alla (Hurtig 2003, 32 - 33).

Vanhempia tukeva työskentelytapa perustuu ajatukselle, että auttamalla vanhempia autetaan myös lasta. Tavoitteena työskentelyssä on vanhempien voimavarojen vahvistaminen, jotta vanhemmat voisivat itse tukea lastaan. Tämä tavoite ei valitettavan usein kuitenkaan käytän-

nössä toteudu. Kuvattaessa lapsen asioita perheen ja vanhempien ongelmien kautta haasteksi muotoutuu nähdä esiin nousevat asiat juuri lapsen näkökulmasta. Vanhemmat voivat viedä työntekijän huomion omilla tarpeillaan ja lapset uhkaavat jäädä työskentelyssä takalalle. Työntekijän tulee huolehtia, että myös lasta kuullaan ja lapsen tarpeet otetaan huomioon työskentelyssä. (Järvinen ym. 2012, 27.) Liki kaikilla haastatelluilla sosiaaliohjaajilla oli samantapaisia kokemuksia ja näkemyksiä vastaavista tilanteista, joissa työskentely kohdistuu perheen vanhempiin ja lapset ovat olleet melko näkymättömiä työskentelyn kokonaiskuvassa.

”Et ne vanhemmat on niinku niin tarvitsevia et ne imee niinku sen työntekijän kokonaan. Et se voi olla pahimmillaan, et se lapsi vaan niinku näkyy konkreettisesti siinä työssä mut siihen se jää. Et se lapsi on vaan sellanen visuaalinen näky. Et se näkyy mut ei kuulu.” (A)

”Usein perheen äiti toivoo itelleen tukea kun kuitenkin keskiössä pitäis olla se lapsi. Lähetteisäkin lukee valmiiksi, et äiti haluaa tukea itselleen. Yritä siinä sit.” (A)

Lapsilähtöinen työskentely laajasti lastensuojelun avohuollossa nähtynä edellyttää Möllerin (2005, 96 - 97) mukaan uudenlaista organisoitumisen tapaa. Se vaatii pohtimaan, voitaisiinko työn painopistettä siirtää aikuisen kanssa tehtävästä työstä lasten kanssa työskentelyyn. Sosiaaliohjaajat kokivat nimenomaan lasten kanssa työskentelyn olevan sitä, mihin halutaan saada lisää aikaa. Tämä nähtiin senkin takia äärimmäisen tärkeäksi, sillä sosiaaliohjaajien tiedettiin olevan niitä työntekijöitä, joilla on edes jonkinlainen konkreettinen mahdollisuus työskennellä lasten kanssa. Sosiaaliohjaajat kokivat, että tällä hetkellä sosiaalityöntekijöillä ei tätä mahdollisuutta riittävästi ole vaikka lakikin tätä asiaa määrittelee. Sosiaaliohjaajien valittava kokemus oli, että ajan ollessa rajallinen, työ ohjautuu helposti pakon sanelemana ensisijaisesti vanhemman kanssa työskentelyyn ja lapsen kanssa työskentelyyn käytetään jäljelle jäänyt aika tai aikaa vain silloin, kun siihen arvellaan olevan joku erityinen tarve.

”Vaikka sosiaalityöntekijät haluais tavata lapsii useemmin niin onhan se lasten tapaaminen ja näkeminen edelleen vahvasti ohjaajien vastuulla. Heidän kautta se tieto kulkee sit sossulle.” (A)

”No mut se vaan näkyy noissa perheissä et ne vanhemmat on niin tarvitsevia, et siin on tosi vaikee yksin tavallaan rajata sitä vanhemman semmosta tarvitsevuutta pois siitä tilanteesta.” (R)

”Tää onkin se hienosäädön kysymys koska eihän ole tarkoituksenmukaista rajata sitä vanhemman tarvitsevuutta niinku pois mut et saada siihen joku tasapaino et enemmän sit niin et koska se lapsi sieltä on kuitenkin nostettava keskiöön ja se lapsi on siinä keskiössä niin sen lisäksi jos on tarvitsevat vanhemmat. Et nyt tuntuu usein et se lähtee siitä et ne vanhemmat on niinkun ensimmäinen mikä sieltä tulee ja ne ottaa kaiken minkä saa ja lapset sit mikä jää. Vaik sehän pitäis olla niinku toisinpäin. Et vanhempi saa sen mikä jää niin sanotusti työntekijästä jäljelle.” (R)

”Tuntuu, että tarvis olla molemmille vanhemmille jo omat työntekijät ja sitte lapsille omat työntekijät.” (R)

Systemaattisen ja suunnitelmallisen työskentelyn avulla sosiaaliohjaajat kokivat lapsen tulevan entistä selkeämmin työn keskipisteeksi sekä lapsen tulevan vanhemmille näkyvämmäksi välineiden käytön myötä. Lapsi halutaan nähdä perhetyössä selvemmin. Lapsilta itseltään saatu tieto heidän omista tarpeistaan ja intresseistään auttaa myös sosiaaliohjaajia auttamaan lapsia. Lapsen valitseminen ensisijaiseksi asiakkaaksi mahdollistaa sen, että lapsi saa myös suoraa apua eikä pelkästään välillistä apua vanhempiansa kautta (Ervast & Tulensalo 2006, 5).

”Lapsen ääni tulee sit enemmän kuuluville jo ihan konkreettisesti kun on lasta tavannut ja häntä kuullut.” (R)

”Siin on aina ajatus et lapsi tuotais (välineen avulla) vanhemman mieleen.” (R)

Lapsen rooli työskentelyn kohteena oli erilainen riippuen siitä, oliko kyse kotiin vietävästä vai intensiivisestä perhetyöstä. Intensiivisen perhetyön osalta oli kaikkien kiistanon mielipide se, että kyseisessä työmuodossa lapsi on luontevasti ja jatkuvasti työskentelyn kohteena, onhan lapsi vanhempansa kanssa ryhmässä joka hetki fyysisestikin paikalla. Koko työmuodon idea on lapsen läsnäolossa yhdessä vanhempansa kanssa. Lapsen kasvu ja kehitys on läsnä koko ajan ja tilanteisiin, esimerkiksi vuorovaikutuksessa voidaan tarttua ja tarvittaessa puuttua välittömästi ryhmäpäivän aikana. Kotiin vietävässä perhetyössä tilanne oli usein toinen. Lapsi oli harvoin selkeästi määritelty työskentelyn kohteeksi ja varsinainen työskentely tapahtui usein vanhempilähtöisesti.

”Lapsi todellakin on sen työskentelyn keskipiste. Koko päivähän täällä (ryhmässä) rakentuu lapsen ympärille päivärytmistä lähtien. Kaikki tekeminen kietoutuu lapseen ihan ulkoilusta ja ruokailusta lähtien.” (A)

Forsbergin (1998, 245) mukaan lapsi olisi harmittavan helppo sivuuttaa ja jättää aikuisten toiminnan ulkopuolelle, mikäli työntekijä kokee lapsen hankalaksi ja haasteelliseksi. Tunteen saattaa synnyttää se, että lapsi ei välttämättä toimi niiden aikuisten asettamien sääntöjen ja normien mukaan, joihin on totuttu. Lapsi haastaa toimimaan toisin ja toisenlaisilla menetelmillä. Lapsilähtöisyyden toteutumista voi vaikeuttaa työntekijän osaamattomuus kohdata lasta. Tätä ongelmaa en havainnut. Haastattelemini sosiaaliohjaajien koulutus, työkokemus ja osaaminen olivat vahvaa lapsen kohtaamisen ja lapsen kanssa työskentelyn suhteen.

Työntekijältä vaaditaan aitoa asettautumista lapsen kuulemiseen, lapsen arvostamista luotettavana tiedontuottajana sekä sensitiivisyyttä kokemuksien vastaanottamiseen (Paaso 2010, 23). Lapsilähtöisen näkökulman mukaan olennaista lapsen kanssa työskennellessä on se, että lapselta itseltään kysytään asioita, lapsen kokemuksista ja tavasta hahmottaa omaa arkea ollaan kiinnostuneita sillä lapsen arjen ymmärtäminen on oleellinen osa tiedonkeruutakin (Hurtig 2003, 91 - 92). Työskennellessään yhdessä lapsen kanssa sosiaaliohjaajat kertoivat halustaan antaa lapselle viestin että se, mitä hän tuntee ja se, mitä hän haluaa sanoa, on merkityksellistä ja kuuntelemisen arvoista. Sosiaaliohjaajat näkevät tehtäväkseen mahdollistaa käytännön tasolla lapsen kohtaamisen sekä tarjota lapselle tilaa ja työkaluja, joiden avulla tämä voi työstää omia ajatuksiaan, tunteitaan ja kokemuksiaan. Sosiaaliohjaajat kokivat heiltä vaadittavan työntekijöinä herkkyyttä tulkita lapsen joskus epämääräistäkin viestintää, vankkaa itsetuntemusta omista ajatuksistaan ja asenteistaan sekä kykyä reflektoida niitä. Työntekijän itsereflektio, omien arvojen ja tunteiden tiedostaminen ja työstäminen ovatkin osa lapsen kohtaamiseen valmistautumista sekä työskentelyn haasteisiin vastaamista (Ervast & Tulensalo 2006, 61; Paaso 2010, 26). Sosiaaliohjaajat kertoivat halustaan pyrkiä tietoisesti lisäämään työskentelynsä lapsen kanssa tapahtuvia tapaamisia joko niin, että lapsi on omalla roolillaan selkeästi mukana vanhemman tapaamisessa tai niin, että lasta tavataan kahden kesken.

”Arjen pikkuasioillekin voi antaa painoarvoa, et miten se lapsi ite kokee ne arjessa olevat asiat, vaikka sen vanhemman sairauden tai kodin sotkusuuden.” (T)

Sosiaaliohjaajien käytännön kokemus oli, että lapsikeskeisessä työskentelyssä on osattava varata riittävästi aikaa lapsen kanssa konkreettiseen tapaamiseen ja työskentelyyn. Oleellista on myös luoda tilaa lapselle ja työntekijälle kohdata rauhassa sekä kysellä, suunnitella, arvioida ja seurata tilanteen kehittymistä yhdessä. Sosiaaliohjaajat kokivat lapselle suunnatun ajan löytämisen haasteelliseksi muiden asioiden joukosta. Tilanne näyttäytyi haasteellisena, vaikka sosiaaliohjaajat arvottivat lapsikeskeisen työskentelyn tärkeäksi eikä sen tärkeyttä yleisestikään työyhteisössä kyseenalaistettu. Oranen (2001, 68 - 69) ja Möller (2005, 96 - 97) viittaavat samaan ilmiöön lapsen kanssa työskentelyn ajan löytämisen vaikeudesta. Käytännön

tasolla lapsen huomioiminen tarkoittaa sitä, että lapsen kanssa työskentelyyn täytyy systemaattisesti varata aikaa kalenterista. Tämä tarkoittaa työntekijälle valintojen tekemistä, arvottamista siitä, mihin työaikaansa käyttää. Usein työajasta lohkaistaan automaattisesti aikaa vanhempien kanssa työskentelyyn tapaamisten, neuvottelujen, puhelujen ja palaverien merkeissä, jonka jälkeen jäljelle jäävästä ajasta voidaan ajatella suunnattavan aikaa lapselle. Lapset ovat onneksi taitavia hyödyntämään nämä pienetkin hetket, mutta silloin tuskin voidaan puhua systemaattisesta ja tavoitteellisesta työskentelystä. Lapselle annettavaa aikaa ja lapsen omia tapaamisia ei pitäisi joutua perustelemaan.

Työajankäytön suhteen esimiehillä nähdään olevan suuri rooli. Mikäli esimies ja työyhteisö tukevat uuden työmuodon juurruttamista ja raivaavat sille tilaa, on itse työntekijän helpompi keskittyä uuden työn opetteluun ja tekemiseen. Mikäli esimies ei ota selkeästi asiaan kantaa tai vetäytyy vastuusta, jää vaativan raivaustyön tekeminen yksin työntekijälle. Uuden näkökulman tuominen työyhteisöön saa usein aikaan muutospaineita. Mikäli työyhteisössä on havaittavissa muutosvastarintaa ja halua ylläpitää vanhoja toimintatapoja, jää työntekijä yksin uuden ajattelumallinsa kanssa ja yleensä häviää taistelun. Seurauksena lasten kanssa työskentely väistyy työpaineen kasvaessa. (Oranen 2001, 68.)

”Haaste on se et mistä mä revin sen (ajan). Et voinko vaan todeta etten osallitukaan johonkin neuvotteluun vaan tapaankin sen ajan yhtä lasta? Tietty pitäis voida.” (T)

Sosiaalihjaajat pohtivat myös syitä, miksi lasta pitäisi kuulla ja kuunnella. Heidän summattu vastauksensa oli osuva. Lapsella itsellään saattaa olla selkeämpi näkemys omasta tilanteestaan kuin meillä ammattilaisaikuisilla tai vanhemmillaan, joiden näkemyksestä lapsen tulkinta saattaa kovastikin poiketa. Kuuntelemalla lasta osoitetaan myös arvostusta lasta ja hänen mielipiteitään kohtaan. Ajatus on liki identtinen Hurtigin mielipiteen kanssa: ”Lapsi tietää jotain, mitä kukaan muu ei voi tietää” (Hurtig 2006, 167). Tuo ajatushan oli lähtökohtana myös kehittämistyöhön lähtiessäni. Sosiaalihjaajat kertoivat halustaan nähdä lapsi omien asioidensa asiantuntijana. Tämän myötä sosiaalihjaajien mielestä vanhempi ei voi määrittellä totuudenmukaisesti ja ”oikeasti” lapsen kokemuksia, tunteita ja ajatuksia. Vanhemman, kuten myös työntekijän, mielipiteiden koetaan olevan aina tulkintoja. Toki näitäkin mielipiteitä arvostetaan, mutta niitä ei pidetä täysin ”oikeina”. Oikean mielipiteen voi antaa vain lapsi itse. Tämä oivallus oli sosiaalihjaajille oleellinen lapsikeskeisen työtavan sisäistämisen ehtona.

”Kylhän se lapsi ite tietää sen parhaiten et miten hän jonkun asian kokee, mä hän voin vain arvailla. Joku asia mitä se vanhempi tai mä ite ei tulis ees aatelleeks niin sen lapsen kertomana onkin ihan älyttömän merkityksellinen just

siinä sen elämän tilanteessa. Et kun ei aikuinen aina vaan tuu ajatelleeks sitä sen lapsen näkökulmasta.” (H)

Sosiaaliohjaajat tulkitsivat lapsen kanssa työskentelyn olevan merkityksellistä lapselle itselleen monesta syystä. Sosiaaliohjaajat kuvailivat, miten lapset olivat nauttineet rauhallisista ja kahdenkeskisistä työskentelytuokioista ja kokeneet helpotusta saadessaan jutella mieltä askarruttavista asioista työntekijän kanssa. Lapsen yksilötyön tavoitteena onkin antaa lapselle mahdollisuus jakaa omia kokemuksiaan (Oranen & Laaksamo 2003, 245). Tiedon saaminen lapselta tulee olla vain yksi työskentelyn tavoite, lapsen kuuluu olla myös merkityksellinen tiedon saaja. Lastensuojelussa tulisi olla tavoitteena myös lapsen voimavaraistuminen. Työskentelyn hyötynä lapsi voi aikuiselta saada tukea, turvaa ja voimavaraistumista. (Möller 2004, 26.) Lapsista luetaan palautetta myös välillisesti. Kun esimerkiksi arka, pelokas ja sulkeutunut lapsi rohkaistuu tapaamisen myötä ilmaisemaan itseään eri tavoin, vaikkapa piirtämisen ja leikin välityksellä, voidaan lapsen tulkita hyötynneen työskentelystä (Forsberg 2002, 71). Myös Orasen (2008, 16) mukaan lapsille osallistuminen omien asioiden hoitamiseen antaa kokemuksen kuulluksi tulemisesta, omien mielipiteiden ja ajatuksien arvokkaana pitämisestä sekä asioihin vaikuttamisesta. Nämä ovat osallisuuden tuottamat tärkeimmät hyödyt lapselle.

”Jonkun yksittäisen tehtävän tekeminen ja siinä onnistuminen voi olla lapselle itselleen jo sinällään merkittävä ja iso juttu.” (T)

”Se lapsen ylpeys siitä ite tekemästä jutusta (perhepiirros) oli kyl ilmeinen.” (T)

Lasten kohtaaminen herätti sosiaaliohjaajissa monenlaisia tunteita turhautumisesta riemuun. Tunteet liittyivät lapsen kanssa työskentelyyn, omaan osaamiseen tai osaamattomuuteen sekä lapsen elämäntilanteisiin. Lapsen kanssa työskentely koettiin tärkeäksi ja se toi työhön mielekkyyttä, jopa hauskuutta. Yhtälailla työskentely lapsen kanssa toi sosiaaliohjaajalle hämmennyksen ja epävarmuuden tunteita omaa osaamista kohtaan. Sosiaaliohjaajat olivat iloisesti yllättyneitä siitä, kuinka paljon lapset olivat valmiita ja halukkaita kertomaan kokemuksistaan. Lasten oma kertoma selkiytti monesti tilannetta työntekijälle ja antoi konkretiaa vartta tilannetta lapsen näkökulmasta lapsen vanhemmalle tai sosiaalityöntekijälle.

”Onhan ne toisinaan kyl aika hurjii ne jutut mitä sieltä sit kuulee. Et kyl ne pistää miettimään ja vihaseks toisinaan. Mut tietty sit kiitollisuus siitä et se lapsi uskals puhuu ja luottaa muhun.” (T)

”Onneks on työskentely myös lasten kans, eihän tätä muuten jaksaiskaan!” (T)

”Lapsen sanomiset kun kirjaa konkreettisesti paperille ni tiedon saa helposti näkyväks myös perheen vanhemmalla tai tarvittaessa sossulle. Ja ehkäpä se lapsen ittensä tuottamana tietona on vahvempaa tietoa kuin vain mun työntekijänä välittämänä tietona. Sillä on painoarvoa niin ku enemmän.” (T)

Itseä koskevien asioiden käsittelyyn osallistuminen on lapselle ihmisoikeus, jonka arvoa, etuja tai hyötyjä ei pitäisi joutua erikseen perustelevaan. Käytännön työn tasolla näiden oikeuksien toteuttaminen vaatii vaivannäköä ja resursseja niin työntekijöiltä ja organisaatiolta kuin itse osallistuvalla lapseltakin. (Oranen 2008, 11.) Osallisuus tarkoittaa lapsen vahvaa asemaa tiedon tuottajana ja vastaanottajana (Hotari ym. 2013, 157). Toteutuakseen osallisuus vaatii sosiaaliohjaajien kokemuksen mukaan avointa mieltä kuulla ja kuunnella, aikaa pysähtyä, kohdata ja olla vuorovaikutuksessa lapseen, tilan antamista lapsen ajatuksille, tunteille ja toiminnalle. Käytännön työn tasolla sosiaaliohjaajien mukaan tämä voi toteutua vaikkapa lapsen kahdenkeskisinä tapaamisina toiminnallisten välineiden äärellä. Lapsen osallisuuden vahvistamisen kannalta oleellista on nähdä lapsi yksilönä ja lapsen omista lähtökohdista käsin. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi silloinkin, kun hänen tietonsa on merkityksetöntä tai ristiriidassa suhteessa aikuisen tietoon. (Hotari ym. 2013, 156.)

”Jos ei se osallisuus toteudu niin veikkaan et se itse työskentely on pikkasen haastavaa.” (A)

”No se lapsen osallisuus, se on siis sitä, et sitä kuunnellaan, otetaan niinku huomioon ne asiakkaan omat näkemykset ja mielipiteet. Ja kylhän se tasavertaisuus kuuluu siihen. Ja et asiakas (nuori) voi osallistuu siihen päätöksen tekoon, et ne ei tuu niinku ulkopuolelta vaan niistä yhdessä keskustellaan ja neuvotellaan.” (A)

Osallisuuden toteutumiseksi ei riitä, että lapset ovat mukana toiminnassa ja osallistuvat passiivisesti. Sosiaaliohjaajat peräänkuuluttavat toimintakulttuuria, jossa lapsella olisi nykyistä enemmän mahdollisuuksia olla mukana toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa esimerkiksi ryhmien ja leirien suhteen. Heitä puhututti ero osallistumisen ja osallisuuden välillä. Sosiaaliohjaajat kokevat, että heidän luodessaan valmiin tilanteen, johon osallistuja (lapsi) tulee, kyse on enemmänkin ”vain” osallistumisesta. Kun osallistuja (lapsi) saa itse vaikuttaa tilanteen suunnitteluun ja muodostumiseen, sen kulkuun ja tapahtumiin, on kyse vahvemmin aidosta osallisuudesta. Osallisuuden nähdään korostavan vuorovaikutusta, jossa osapuolet kohtaavat toisensa. Sosiaaliohjaajien kokemusten mukaan toiminnallisesti työskenneltäessä lapsen osallisuus toteutuu työssä luontevasti ja aidosti. Ryhmien järjestäminen nähtiin erityisen sopivana työmuotona ja niiden järjestämisen toivotaan olevan jatkossakin mahdollista.

”Lasten omat ryhmät on aivan valtavan hyviä paikkoja lasten saada tavallaan sitä vertaistukea muilta vastaavassa tilanteessa olevilta lapsilta ja sit sen yhteisen kivan tekemisen kautta kyl myös voimavaraistumista.” (T)

”Mä nään kyl nää meidän lasten omat ryhmät ja leirit hirveen tärkeinä. Onhan se sille lapselle aika huimaa saada osallistuu johonki ryhmän toimintaan kun se on ite saanu olla vaikuttamassa siihe, et mitä kaikkee sen aikana tehhän.” (T)

Vilpas & Tast (2011, 146 - 147) näkevät vaaraksi, että osallisuutta pidetään ulkokohtaisina tapoina toimia, vaikka sen juuret ovat syvällä työntekijän henkilökohtaisissa arvoissa, asenteissa ja kokemuksissa, jotka ovat ajattelumme perusta niin tiedostetusti kuin tiedostamattakin. Työntekijän tehtävänä ja vastuulla on rikkaan toimintaympäristön rakentaminen, ylläpitäminen ja uudistaminen, sekä varmistaa ja mahdollistaa lapselle tilaisuus päästä osalliseksi tarjolla olevista mahdollisuuksista. Jotta lasten osallisuuden vahvistaminen on realistisesti mahdollista, tarvitaan siihen sosiaaliohjaajien mielestä osallisuutta tukevia rakenteita. Käytännön työssä se tarkoittaa strategioita, suunnitelmia, toimintatapoja ja käytänteitä. Oleellista on miettiä, miten koko työyhteisö ja organisaatio mahdollistavat osallisuuden toteutumisen kaikilla toiminnan tasoilla. Toiminnan tulisi olla sellaista, että se mahdollistaisi myös työntekijöiden osallisuuden. Osallisuutta edistävän kulttuurin muodostamiseen ja kehittämiseen on annettava riittävästi resursseja.

”Selkee struktuuri siinä omassa työssä tukee sitä lapsen osallisuutta. Yksinkertaista.” (H)

”Nää on vähän niinku yhtä kuin, osallisuus ja työparityöskentely. Et se et sä voit työskennellä tavoitteellisesti, strukturoidusti ja nostaa sen lapsen sieltä paitsiosta keskiöön ja tukee vanhempaa ni edes kaiken osaava perhetyötä tekevä sosiaaliohjaaja ei yksin tähän pysty! Eli tarvitaan toki se työpari jotta tää kaikki (osallisuus) mahdollistuu.” (R)

”Lisätään myös työntekijän osallisuutta sillä, et kaikki sais olla mukana siinä prosessissa missä päätetään ja suunnitellaan, yhdessä miettiä et mitkä prosessit kuulostaa järkeviltä ja mitkä ei.” (A)

Lapsen näkeminen ensisijaisena ja lapsen asioiden ajaminen ei ole sosiaaliohjaajien näkemyksen mukaan liiallista lapsikeskeisyyttä. Lapsen kanssa työskentelemisen ei koeta sulkevan vanhempia työskentelyn ulkopuolelle. Lapsikeskeinen työskentely ei tarkoitakaan yksinomaan lapsen kanssa työskentelyä vaan myös työ vanhempien kanssa voi olla lapsikeskeistä (Ervast &

Tulensalo 2006, 30, 72, 118; Tiilikainen 2008, 142 - 143). Myllärniemen (2007, 84) näkemyksen mukaan perhetyön kehittämisessä tulisi ymmärtää ero vanhemman kanssa työskentelyssä ja vanhemmuustyöskentelyssä. Painopisteen tulisi siirtyä lapsikeskeiseen vanhemmuustyöskentelyyn. Siinä lapsi on selkeästi työn keskiössä ja se tähtää konkreettiseen muutostyöskentelyyn lapsen hyvinvoinnin lisäämiseksi sekä lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen tukemiseksi. Tuolloin vanhemmuuteen liittyviä asioita voidaan aina suhteessa lapseen ja erityisesti lapsen tarpeisiin. Sosiaaliohjaajat näkevät lapsen aina perheeseensä kuuluvaksi ja siksi myös vanhempien kanssa tehtävää työtä halutaan kehittää lapsilähtöisemmäksi. Sosiaaliohjaajat mainitsivat pyrkivänsä työskentelemään siten, että vanhempien kanssa työskentellessä ja keskusteltaessa lapsen tarpeet kaikinensa nostetaan esille ja lausutaan ääneen, jotta ne tulevat oikeasti näkyviksi ja todellisiksi vanhemmille nimenomaan lapsen näkökulmasta.

”Onhan se kuitenkin sitä vanhemmuuden tukemista ja kasvatuksessa tukemista ja oppia mitä sinne perheeseen annetaan niiden välineiden kautta, et vaik se on vanhemmille ni sitä kautta kuitenkin myös lapselle.” (R)

Kehittämistyön kautta saadut kokemukset ja työyhteisöstä kumpuavat ajatukset ovat samankaltaisia Orasen (2001, 94) raportin havaintojen kanssa. Lasten kokemusten, ajatusten ja mielipiteiden kuuleminen on täysin mahdollista, sillä lapsilla on loistava kyky ilmaista odotuksiin, toiveitaan ja pelkojaan kunhan siihen vain annetaan mahdollisuus. Tärkein edellytys lapsen kuulemiselle onkin aikuisen aito halu ja kiinnostus lasta kohtaan. Tarvittavat välineet, aika ja taidot ovat lopulta kuitenkin toissijaisia ja ratkaistavissa olevia pulmia. Kyse on yksinkertaisesti asenteesta ja sen muutoksesta. Mikäli työntekijöillä aikuisina ihmisinä ei ole luottamusta ja uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa, eivät he kykene edistämään ja vahvistamaan lastenkaan osallisuutta. Avainasemassa lapsikeskeisen työtavan ja lapsen osallisuuden lisäämisessä sosiaaliohjaajat näkivät kuitenkin loppujen lopuksi oman asenteensa, josta ”kaikeksi” toteutuminen nähtiin olevan kiinni.

”Mitäpä jos vain muutetaan omia käytäntöjä ja todetaan jatkossa, et lapset muuten osallistuu jatkossa neuvotteluihin ja et mä muuten näenkin jatkossa myös sitä lasta yksin.” (A)

”Juurrutetaan uus tapa itse automaationa vanhojen tapojen tilalle. Täältä käsin voi muuttaa sitä. Tässä olis yks syy taas lisää tiiviimpään yhteistyöhön, vuoropuhelua molempien tiimien keksimille asioille. Tarvitaan yhteistä keskustelua jossa ehkä todettaisiin, et hei tätä kannattaa kokeilla.” (A)

6.4 Lapsilähtöisten työkäytänteiden kehittäminen

Sosiaaliohjaajat pohtivat ja ideoivat koko kehittämistyön ajan käytännön keinoja, joilla jatkossa vahvistettaisiin lapsen osallisuutta, tehtäisiin lapsi näkyvämmäksi perhetyön työkäytännöissä ja lisättäisiin lapsilähtöisiä työkäytänteitä ja muutettaisiin rakenteita, jotka estävät lapsikeskeistä työskentelytapaa. Osallisuuden näkökulma nähdään perhetyössä tärkeäksi ja se konkretisoituu esimerkiksi työkäytäntöihin. Osallisuus tai osattomuus ovat läsnä, kun päätetään tapaamiseen tai neuvotteluun kutsuttavat osallistujat ja käytettävät menetelmät sekä tavoitteiden asetteluun ja päätöksentekoon osallistumisessa. Osallisuus tai osattomuus näkyvät myös siinä, miten työntekijät rakentavat tilaa sille, että lapsen on mahdollista tuoda esille ajatuksiaan. Moni sosiaaliohjaajien tuottamista oivalluksista ja ehdotuksista on jo otettu käytäntöön. Osa on vielä juurtumassa vakiintuneiksi työkäytänteiksi vaatien vielä tarkennusta, vahvistusta ja kaikkien sitoutumista. Osa oivalluksista on visiona odottamassa mahdollisuuksiaan tulevaisuuden organisaatiouudistuksessa. Nämä oivallukset ja ehdotukset antavat vastauksia kehittämistavoitteeseen.

Sosiaalityössä perheenjäsenten näkeminen tasavertaisina asiakkaina on yleisesti hyväksytty ajatus. Se on perhelähtöisen työorientaation perusajatus. Kuten aiemmin on jo monesti todettu, tämä sisältää kuitenkin problematiikkaa, sillä työskentely koko perheen kanssa voi myös ohittaa lapsen yksilönä (esim. Hurtig 2003). Lapsen osallisuus itseään koskevissa asioissa on kyseenalaista, mikäli lapsi itse ei osallistu neuvotteluun ja vain aikuiset osallistuvat. Lapsen aseman ongelmallisuus on tiedostettu tutkimuksissa ja lapsen näkemistä aktiivisena toimijana ja lapsen huomioimista yksilönä tähdennetään (esim. Hurtig 2003, Möller 2005; 2005a). Forsberg (1998, 236) puolestaan muistuttaa, ettei lapsen konkreettinen läsnäolo asiakastilanteessa kuitenkaan vielä takaa lapsen osallisuutta. Yhtäläillä Forsbergin (1998, 267) mukaan lapsi voi toisaalta olla asiakastilanteessa läsnä myös puheena vanhempansa tai työntekijän kautta. Muukkosen (2013, 168) mukaan lapsi voi olla puheenaiheena olematta paikalla tai olla paikalla olematta puheenaiheena. Lapsikeskeisyyttä on myös osata harkita, milloin lapsen ei ole hyvä olla paikalla (Ervast & Tulensalo 2006, 28).

Kaikkien perheenjäsenten ottaminen mukaan työskentelyyn saattaa olla työntekijän tavoite, joka ei kuitenkaan käytännössä toteudu. Lapset eivät useinkaan osallistuneet neuvotteluihin tai työntekijän ja lapsen välisiä kahdenkeskisiä tapaamisia ei ollut välttämättä lainkaan. Koko perhe kokonaisuudessaan osallistui harvoin perhetyön neuvotteluihin. Sosiaaliohjaajat kertoivat tämän olleen toimintatapa, jota kukaan ei ollut aikaisemmin juurikaan kyseenalaistanut. Sosiaaliohjaajien näkemys oli, ettei lapsen jatkossakaan tule välttämättä osallistua neuvotteluihin koko neuvottelun ajan, mutta lapselle tulee kuitenkin tarjota ikä- ja kehitystaso huomioiden mahdollisuus osallistumiseen. Sosiaaliohjaajat pohtivatkin, että lapselle kuuluu antaa mahdollisuus vaikkapa neuvottelun alussa kertoa omista näkemyksistään. Neuvottelun lopussa

aikuiset voivat keskustella asioista, joita ei ole tarkoituksenmukaista keskustella lapsen läsnä ollessa, jolloin lapsi voi olla toisessa huoneessa työparin seurassa leikkien tai pelaten.

”Aika usein kyl neuvottelut on sovittu ihan niin, ettei lapsi ole paikalla. Et se on niinku tarkotettu aikuisille se neuvottelu.” (A)

”Mulle on itsestäänselvää et lapsi on niissä mukana. Ja lapsi on ollut niissä mukana.” (R)

”Mun mielestä palaverin kuin palaverin voi aloittaa niin et siinä istuu lapsi mukana ja kysytään lapsen kuulumiset, et lapsi voi olla siinä. Ja sit hänelle annetaan mahdollisuus siirtyä viereiseen huoneeseen missä on leluja, et kun ei jaksakaan enää kuunnella ni voi mennä leikkimään. Et ideaalitalanne on se, et lapsi on siinä ikätasonsa mukaisesti osallisena osan aikaa jolloin puhutaan sen lapsen asia, ja sitten hän lähtee.” (R)

Järvinen ym. (2012, 33 - 34) painottavat lapsen oikeutta saada ikä- ja kehitystasoonsa nähden sopivalla tavalla tieto perheessä tehtävästä perhetyöstä. Mikäli lapsi ei ole ollut läsnä perhetyön aloituksesta sovittaessa, tulee vanhempien kanssa sopia, miten työskentelystä lapselle kerrotaan ja varmistaa myöhemmin saadun tiedon ymmärtäminen sekä ottaa huomioon lapsen omat toiveet työskentelyn etenemisestä, sisällöstä ja muodoista. Perhetyössä olisi toivottavaa pyrkiä ottamaan lapsi mukaan työskentelyyn heti, jottei kävisi kuten Hurtig (2003, 78) kuvaa tutkimuksessaan. Lastensuojelussa rakennetaan Hurtigin mukaan pitkään sitä tilaa, joka mahdollistaa työntekijän ja vanhemman välisen yhteistyön. Kun tila on vihdoinkin valmis ja on mahdollista ottaa lapsi mukaan työskentelyyn, ovat lapsen huolet ja tarpeet voineet kasvaa jolla liian suuriksi mahtuakseen avautuneeseen tilaan.

”Mut et sitä kautta (neuvotteluun osallistumalla) lapsellekin tulis tietoisuus et aijaa, meillä käy nyt tommonen perhetyöntekijä siitä ja siitä syystä. Kun saattoi joskus olla sellanenki tilanne, ettei lapsi ollu ollenkaan tietonen siitä, et miksi joku tyyppi heillä aina kävi ja mitä tekemässä.” (R)

Lapsen kanssa työskentelyn voi toteuttaa monin eri tavoin. Korkiakangas (2005, 55) painottaa, että perhetyössä olisi työskenneltävä nykyistä enemmän kahden kesken lasten kanssa. Myös sosiaaliohjaajat kertoivat näkevänsä kahdenkeskiset tapaamiset lapsen kanssa tärkeiksi ja tavoittelemisen arvoisiksi. Toimivaksi ratkaisuksi nähtiin myös tapaamiset, joissa olivat paikalla molemmat, vanhempi ja lapsi. Tämän yhdistelmän nähtiin tuovan lasta enemmän esille kuin pelkkä vanhemman kanssa työskentelyn. Muukkonen (2013, 168) toteaa lapsen yksin tai yhdessä vanhemman kanssa näkemisen rakentavan lapsen osallisuutta. Sosiaaliohjaajat pohtivat,

että kotiin vietävässä perhetyössä voitaisiin hyödyntää ryhmämuotoisessa avoperhekuntoutuksessa käytettäviä vuorovaikutuksellisia työmuotoja. Sosiaaliohjaaja voisi kotikäynnillä työskennelläkin selkeästi vanhempi-lapsi parin kanssa ja toiminnallisia metodeja hyödyntäen vahvistaa vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta.

”Sit toki vanhemman ja lapsen yhteinen tapaaminen, et jotenkin se et tavataan pelkkää vanhempaa ilman et lapsi ei oo edes paikalla on ehkä se mikä mulle on sellanen punainen vaate. Et satunnaisesti joo toki mut silleen et pelkästään. Et mielummin vanhemman ja lapsen yhteinen tapaaminen ja et he on molemmat siinä. Niin kylhän se jo nostaa niitä lapsen tarpeita kun hän on niinkun läsnä. Et kuinka paljon oikeesti tehdään lastensuojelutyötä niin et se lapsi ei ole edes paikalla?!” (R)

Sosiaaliohjaajat painottivat olevan tärkeää varata hyvä tila sekä riittävästi aikaa työskentelylle lapsen kanssa, jotta lapsen rauhallinen asettuminen työskentelyyn mahdollistuu ja jotta aikaa jää myös luottamuksen rakentamiseen. Sosiaaliohjaajat kokivat lasten aistivan helposti työntekijän kiireen tunteen tai epäaidon kiinnostumisen lasta kohtaan. Kohtaamisesta tulee järjestää myös mahdollisimman turvallinen ja mukava lapselle. Sosiaaliohjaajat toivat ilmi tyytyväisyyttään lapsen tapaamisiin tarkoitetun huoneen järjestymisestä ja samalla pelkoa sen menettämisestä, mikäli sen tilalle täytyy raivata tilaa työntekijöiden huoneille. Pohdinnassa oli myös intensiivisen perhetyön ryhmätoiminnan tilojen tehokkaammasta hyödyntämisestä niinä hetkinä, jolloin tilassa ei ole ryhmätoimintaa. Visiona ilmaistiin myös ajatus lähitulevaisuudessa tyhjentyvän lastensuojelulaitoksen tilojen hyödyntämisestä perhetyön toimiloiksi. Tämä loisi valtavasti uusia mahdollisuuksia toiminnalliseen työskentelyyn.

”Sinnehän (vapautuviin tiloihin) vois kehitellä ihan kokonaisen lasten ja perheiden talon joss vois järjestää enemmän ryhmii ja lapsen tai perheen toiminnallisiin tapaamisiin. Tapaamisiin vois toisinaan järkätä siellä tavallaan neutraalilla maaperällä.” (T)

Parityöskentely, sen mahdollisuus tai mahdottomuus, oli teema, johon liki jokainen keskustelun aihe liittyi ja joka puhututti sosiaaliohjaajia eniten. Sosiaaliohjaajat näkivät parityöskentelyn olevan avainasemassa lapsen osallisuuden lisäämisessä ja laadukkaassa työskentelyssä. Sosiaaliohjaajat kertoivat työskentelevänsä pääasiallisesti yksin asiakasperheissään eli parityöskentely ei ollut työtapa. Parityöskentelyä ei ole varsinaisesti kielletty, mutta siihen ei ole käytännössä myöskään kannustettu tai myönnetty käyttöön sen vaatimia resursseja. Erikseen määritellyissä tilanteissa sosiaaliohjaajalla oli mahdollista hyödyntää toista sosiaaliohjaajaa työparinaan, mutta se ei ollut vallitseva tai pysyvä käytäntö. Ainoastaan intensiivisen perhetyön sosiaaliohjaajat työskentelevät selkeästi työparina. Heinon (2008, 52) selvityksessä on

listattu yleisesti annettuja syitä perhetyön yksin tekemiselle. Usein vedotaan heikkoihin resurssitilanteisiin ja suuriin asiakasmääriin. Saatetaan myös ajatella, ettei parityöhön ole tarvetta, mikäli työntekijä tekee työtä perheen kodin ulkopuolella. Myös asiakasprossin vaihe, vaikeusaste tai perheen koko voivat määrittellä sen, tehdäänkö työtä yksin vai parityönä. Heino ei kuitenkaan näe parityötä kalliiksi sen kohdistuessa sellaisiin perheisiin, joissa ei saada muutosta aikaan vähemmällä.

Lapsen kanssa työskenneltäessä sosiaaliohjaajan haasteeksi osoittautuu se, miten irrottaa aikaa yksittäiselle lapselle tilanteessa, jossa kotona on samanaikaisesti läsnä mahdollisesti molemmat vanhemmat ja perheen muut lapset, joista jokainen olisi oikeutettu sosiaaliohjaajan jakamattomaan huomioon. Lapsityöskentelyn koettiin vaativan oman tilan ja yksityisen rauhan työskennellä. Ratkaisuksi tähän sosiaaliohjaajat näkivät parityöskentelyn ja sen tuoman mahdollisuuden eriytyä lapsen ja vanhemman kanssa työskentelyyn.

”Et just kuten kuvasit niin vanhemmat on niin tarvitsevi et vaikka haluais niin ei vaan pysty kohdentamaan siihen lapseen niin paljon huomiota mitä tarvis. Et olisko tässä esimerkiksi parityöskentelyllä jonkinlainen ratkaisu tilanteeseen? Et oliskin kaks työntekijää siinä jakamassa taakkaa ja sit oikeesti vaikka toinen vois selkeesti työskennellä lapsen kans.” (A)

”Jos olis työpari, niin sithän tätä pystyy heti ihan eri lailla. Et jos on vanhemman työntekijä ja lapsella oma työntekijä niin sillonhan lapsi nousee jo keskiöön. Ihan jo sillä erilailla keskiöön et hänellä on oma työntekijä.” (R)

”Jotta työ voi olla laadukasta ja oikeasti tavoitteisiin suuntaavaa niin millä resursseilla siihen tartutaan ?” (A)

Parityön edut nähdään kiistattomiksi yksin tehtävään työhön nähden. Perusteiksi voidaan listata työntekijöiden turvallisuuteen, jaksamiseen ja sekä työntekijän että perheen oikeusturvaan liittyvät näkökohdat. Parityö mahdollistaa kotikäyntien huolellisen suunnittelun ja purun yhdessä toisen työntekijän kanssa ja edistää jaksamista intensiivisessä työskentelyssä (Ervast & Tulensalo 2006, 138; Heino 2008, 52). Työparityöskentely mahdollistaa asioiden yhdessä pohtimisen ja tilanteiden läpikäymisen sekä mielipiteiden ja havaintojen vaihtamisen tehden työn moniulotteiseksi ja hyödylliseksi työmuodoksi. (Paaso 2012, 40.) Arponen ym. (2004, 22) näkevät työparikäytännön olevan ihanteellista toteuttaa mestari ja oppipoika periaatteella siten, että kokenut ja aloitteleva työntekijä toimisivat työparina. Tällöin työn laatu varmistuisi ja samalla karttuisi aloittelevan työntekijän tietotaito ja vastaavasti saataisiin uusia näkökulmia kokeneelle työntekijälle.

Perhetyötä perheen kotona tehtäessä työntekijä on yksin muuttuvien ja arvaamattomien tilanteiden tai arvaamattomasti käyttäytyvien asiakkaiden, niin aikuisten kuin lastenkin kanssa. Työparin läsnäolon nähdään lisäävän turvallisuutta (Heino 2008, 52). Mahdollisuus kotikäyntien suunnitteluun ja purkuun toisen työntekijän kanssa on työssäjaksamista vahvistava tekijä erityisesti työskentelyotteen ollessa intensiivinen. Oikeusturvan kannalta on eduksi sekä perheelle että työntekijälle, että tapahtumia perheessä on kuulemassa ja näkemässä kaksi työntekijää ottaen huomioon lastensuojelun luonteen, jossa ei ole tavatonta konfliktitilanteiden ja erilaisten tulkintojen ja väärinymmärrysten syntyminen työntekijöiden ja asiakkaiden välille. (Heino 2008, 52.)

Sosiaalihjaajien näkemyksen mukaan parityöskentely puoltaa paikkaansa erityisesti lapsen ja perheen tukemisessa. Se mahdollistaisi huomion jakamisen sekä lapseen että vanhempaan, kun kummallekin olisi oma työntekijä. Työntekijöille mahdollistuu omien tuntemuksien, perheen tilanteen ja tuen suunnitelman jakaminen. Heino (2008, 53) mukaan kaksi työntekijää on perusteltua myös minilapsisiin perheisiin, jolloin kaikkien perheenjäsenten kuuleminen ja huomioiminen mahdollistuvat. Lapsen osallisuuden vahvistamiseksi tarvitaan Paason (2010, 40) mukaan työparityöskentelyä, joka mahdollistaa toisen työntekijän keskittymisen lapsen kanssa toimimiseen.

”Tarpeisiin ei pystytä vastaamaan kun työskennellään yksin. Se kakku on niin kohtuuton, ettei yksin pysty. Asiakkaan oikeus ois saada työtä, jossa heidän tarpeisiin pystytään vastaamaan. Tarkoittaa sitä, et nyt sieltä valitaan pari juttuu mihin keskitytään tai sitte siellä olis vähintään kaks työntekijää jotta niihin pystytään vastaamaan. Et onhan se meille tehdä mielekästä työtä mut onhan se myös asiakkaan oikeus saada laadukasta työtä, laki turvaa myös heille sen. Ja onhan siinä työntekijän oikeusturvakysymyksenkin.” (A)

”Sillä (parityö) sais sitä osallisuutta kun sais siihen käynnille useammat silmät ja useammat korvat.” (R)

”Tässä jälleen päästään ympyrässä siihen, et kun on vaan se yks työntekijä, niin et pysty tukemaan niitä kaikkia jos se pelkkä äiti on jo niin tarvitseva niin tarvitaan työpari sille lapselle. Ne ei osaa sitä ite sanoa et mäkin tarvitsen omaan arkeeni tukea, lapsi ei osaa näin sanoa mut sehän on fakta et hän sitä tarvitsee. Yhdellä työntekijällä se ei ole mahdollista. Et kenen tarpeisiin silloin vastataan?” (A)

Sosiaalihjaajat ehdottavatkin, että perheelle osoitettaisiin jatkossa aina sosiaalihjaajista työpari, joka työskentelisi vaihtelevalla intensiteetillä perheen kanssa. Toinen työntekijöistä

voisi olla perheelle nimetty vastuutyöntekijä ja toinen aktiivinen työpari. Molemmat työntekijät osallistuisivat kaikkiin perheen neuvotteluihin ja tapaisivat säännöllisesti perhettä joko yhdessä tai tilanteen salliessa erikseen siten, että he pysyisivät molemmat tilanteiden tasalla perheen tapahtumista. Täten esimerkiksi toisinaan vastaan tulevat sijaistamistilanteet hoituisivat asiakasystävällisesti, kun sosiaaliohjaajat voisivat sijaistaa toisiaan ja olisivat molemmat perheelle valmiiksi tuttuja ja näin perheet välttyisivät turhilta työntekijävaihdoilta.

”Perheen tilanteesta riippuen sitte vois toki olla enemmän yhden vastuulla ja toinen siinä aktiivisena työparina.” (H)

Perhetyön pääpaino on usein lasten tilanteen ja vanhemmuuden arvioinnissa, joka perustuu työntekijän tekemiin havaintoihin perheen arjen sujumisesta ja perheen vuorovaikutuksesta. Työntekijän ammatillinen osaaminen ja kokemukset vaikuttavat suoraan työn laatuun, ja siten toisen työntekijän läsnäolo nostaa työn laadullista tasoa arviointia yhdessä tekien ja vuorovaikutuksessa toisen kanssa kuunnellen ja reflektoiden. Parityöskentely mahdollistaa myös tietoisien työskentelyn useammasta roolista käsin, mikä puolestaan monipuolistaa perheen auttamiskeinoja. Erikoisosaamista tiettyyn problematiikkaan omaava työntekijä tuo lisää ammattitaitoa ja osaamista työparilleen haastavissa tilanteissa. (Heino 2008, 52 - 53, 66).

Perinteisessä lapsiammattilaisten työnjaossa ja hierarkiassa sosiaalityöntekijöitä ei ole ainaakaan viime vuosiin asti mielletty ammattilaisiksi, jotka työskentelisivät suoraan lapsen kanssa (Forsberg ym. 2006, 14). Sosiaaliohjaajat toivat esiin saman ilmiön, heidän kokemuksensa mukaan tieto lapsen kuulumisista perustuu pitkälti sosiaaliohjaajien tekemään työhön lapsen kanssa ja sen kautta tuotettuun tietoon. He leikittelivät ajatuksella, että vaihtuvana työparina voisikin hyödyntää tilanteesta riippuen aikuistyön- tai lastensuojelun sosiaalityöntekijää. Reflektioparina sosiaalityöntekijä on toki sosiaaliohjaajille tuttu valinta, mutta senkin työskentelytavan hyödyntäminen estyy liian usein aikapulan takia. Yhteisen näkemyksen syntymisen koetaan vahvistuvan ja tiedon siirtymisen sosiaalityöstä perhetyöhön ja päinvastoin koetaan helpottuvan heidän toimiessa työparina (Möller 2005a, 66).

Sosiaaliohjaajat pohtivat olevan hyödyllistä, että perheen asioista vastaava lastensuojelu sosiaalityöntekijä osallistuisi neuvottelujen lisäksi suunnitellusti ja sovitusti tavallisille kotikäynneille yhdessä sosiaaliohjaajan kanssa. Sosiaaliohjaajat olivat varmoja, että sosiaalityöntekijät saisivat kotikäynneiltä omakohtaista ja oleellista tietoa ja kokemusta perheen ja erityisesti lapsen tilanteesta. Kotikäynnit toisivat vaihtelua sosiaalityöntekijöiden perinteisille neuvotteluihin liittyville kotikäynneille ja sosiaalityöntekijät saisivat oikean mahdollisuuden työskennellä lasten kanssa heidän omissa elinympäristöissään. Tämä lisäisi sosiaaliohjaajien näkemyksen mukaan myös sosiaalityöntekijöiden osallisuutta työprosessissa.

Sosiaaliohjaajat näkivät parityöskentelyn voivan avata ovia myös laajemmalle moniammatilliselle yhteistyölle. Sosiaaliohjaajat tuumivat, kuinka rikastuttavaa ja antoisaa kotikäynnin tekeminen olisi sosiaaliohjaajalle, puhumattakaan asiakkaalle, jos työparina toimisikin lapselle ja / tai perheelle tuttu lastenneuvolan terveydenhoitaja, kasvattaja päiväkodista, opettaja koulusta, nuorisotyöntekijä, päihdetyöntekijä tai psykiatrinen sairaanhoitaja. Sosiaaliohjaajat painottivat tässä yhteydessä nimenomaan kotikäyntejä. Neuvottelujen muodossa tämän kaltaisen yhteistyö tuki onkin jo käytänteenä. Sosiaaliohjaajat toivovat uuden organisaatiomuutoksen madaltavan kynnystä yhteistyöhön, kun rajat eri toimijoiden välillä hälvenevät.

”Et sit kun olis se muu työntekijä joka osais vastata siihen asiakkaan kysymykseen niin sit taas omaa työaika ei menis siihen että odota minä selvitän. Sit mulla olisi oikeesti aikaa sille lapselle ja keskittyä siihen.” (R)

”Eikös sosiaalityöntekijöidenkin olis tarkoitus jatkossa tavata enemmän sitä lasta niin nehän vois sinne sitte jotakin yhteisii kehittä ohjaajan kanssa.” (R)

”Voisko siinä sitte ajatella et kun sosiaalityöntekijä tulis kotikäynnille ni ettei se oliskaan väliarviointi vaan et se tuliskin mukaan jollekin kotikäynnille vaik tekemään jotaki menetelmää tai pelaamaan peliä. Et se se näkis ihan oikeesti mitä siel tapahtuu. Mut aatella et kuinka paljon se sais siit oikeesti irti sillä, ettei se olis aina sellasta virallista vaan olis eri tavalla siinä (läsnä).” (R)

Sosiaaliohjaajat pohtivat, onnistuisiko kotiin vietävään perhetyöhön siirtää pienillä muokkauksilla vastaavanlainen toiminnallisia välineitä ja menetelmiä käyttävä ja hyödyntävä mallinnus, joka intensiivisessä perhetyössä on kehittämistyön myötä vakiintunut käyttöön. Kotiin vietävän perhetyön sosiaaliohjaajat kaipasivat työhönsä raameja, ja kehittämistyön aikana saamiensa toiminnallisten välineiden käyttökokemusten perusteella he vakuuttuivat, että niistä saattaisi löytyä osittaisia vastauksia tähän tarpeeseen.

”Mut selvästi nousee et ryhmä, tai sit se (toimintaterapia)työskentely jotka on selvästi viel selkeempää ja strukturoidumpaa ja ajallisesti määriteltyä ni niissä se käyttö on jotenki luontevampaa ja helpompaa tai automaattisempaa.” (R)

Sosiaaliohjaajat tiedostivat lapsille sopivien työmuotojen kehittämisen vaativan edelleen huomiota. He kertoivat huomanneensa, ettei keskusteluun painottuva työtapa useinkaan motivoi lapsia ja että lapset kaipasivat ja vaativat työskentelyltä konkretiaa ja toiminnallisuutta. Känkänenkin (2006, 147 - 148) peräänkuuluttaa lasten tarvitsevan monimuotoisia tapoja tulla nähdyksi ja kuulluksi päästäkseen kosketuksiin omien tunteidensa kanssa ja hän näkee lasten-

suojelun velvollisuudeksi luoda tilaa voimavarojen ja tunneilmaisun vapauttamiseen. Känkänen toteaa uusien toimintakäytäntöjen kehittämisen olevan pitkäkestoisia prosesseja, ja huomiota tulisi kiinnittää niihin edellytyksiin ja keinoihin, joilla onnistutaan jatkamaan hyvän kehityksen polkuja jatkossakin sekä tavoittamaan pysyviä sosiaalisia vaikutuksia ja joustavaa työkuluttuuria.

Kaksi sosiaaliohjaajaa kertoi kokemuksistaan lapsen Oma-kirja -työskentelystä. Siinä on yksinkertaistettuna kysymys siitä, että kaikki lapsen kanssa toiminnallisten välineiden avulla työtetyt tuotokset, esimerkiksi oma- ja perhekuva, lomakkeet, kartat, sadutukset, piirrookset, niputetaan yksien kansien väliin lapsen Oma-kirjaksi. Toimintaterapeutti käyttää omassa työssään Oma-kirja -työskentelyä ja muut sosiaaliohjaajat suunnittelivat Oma-kirja -työskentelyn laajentamista koskemaan kaikkia perhetyön työskentelyn piirissä olevia lapsia. Työskentely voisi olla lapsen kanssa prosessi, jonka aikana kartoitettaisiin lapsen elämäntarinaa sekä kokemuksia ja tarpeita. Työskentelyllä autettaisiin lasta tunnistamaan omia vahvuuksiaan ja innostettaisiin lasta eri toiminnallisten tehtävien ja välineiden kautta tunnistamaan, kohtaamaan ja ratkaisemaan pulmiaan. Lapsen päästessä ilmaisemaan itseään monipuolisesti ja tullessaan aidosti kohdatuksi, auttaisi se lapsen kanssa tehtävää muuta strukturoitua ja suunnitelmallista työskentelyä.

”Ei sen oma-kirjan tarvii kummonen olla mut kun se on sen lapsen itensä tekemä ja työstämä niin se on tosi merkityksellinen sille itelleen. Ja se ylpeys kun sitä saa esitellä äidilleen et kato mitä kaikkee mä oon osannu tehdä. Siinä näkee niinkun sen koko työskentelyn kaaren kyl aika hyvin ku siihen voi niputtaa kaiken mitä sen lapsen kanssa on tehty.” (T)

Sosiaaliohjaajat jäivät myös pohtimaan, tulisiko kaikille perhetyöhön tuleville asiakasperheille tehdä aikoinaan käytetyn kartoitustyöskentelyn tapainen tilannearvio, vaikka perheelle vastaavanlainen olisikin hiljattain tehty muualla lastensuojelutarpeen alkuarvioinnissa. Perheiden tilanteet saattavat muuttua nopeastikin, jolloin tilannearvion tekeminen olisi perusteltua uudestaan. Tilannekohtaisesti näin toki on toimittukin, mutta pohdinnassa oli, tulisiko käytänteen olla jopa automaattinen. Lisäksi sosiaaliohjaajat näkivät, että perhetyön sosiaaliohjaajien osallistumista lastensuojelun tarpeen arviointiin voitaisiin lisätä. Sosiaaliohjaajat pohtivat, kuinka asiakasystävällistä olisikaan, jos perheen kanssa lähtisi jo selvitysvaiheessa työskentelemään perheelle tuleva perhetyön sosiaaliohjaaja. Käytäntöä on onnistuneesti käytettykin yksittäisiä kertoja, mutta toiveena olisi hyödyntää mahdollisuutta systemaattisemmin.

Sosiaaliohjaajat kokevat työnsä liittyvän usein perheen jonkinlaiseen arviointityöhön, johon he kaipaavat saavansa lisäkoulutusta. Heidän toiveensa onkin perhearviointikoulutukseen pää-

seminen. Perhearviointi perustuu jokaisen perheenjäsenen mukaan ottavaan työskentelymalliin, joka vaikuttaa heidän mielestään tasavertaiselta ja osallistavalta työmuodolta. Sosiaaliohjaajat arvioivat, että kyseinen työskentelymetodi voisi myös toimia kotiin vietävää perhetyötä strukturoivana ja mallintavana. He ovat esittäneet toiveen esimiehelleen koulutukseen pääsemiseksi.

Tulevan organisaatiomuutoksen myötä sosiaaliohjaajat kokivat tarpeelliseksi lähitulevaisuudessa työstää yhdessä perhetyön prosessikuvaus uuteen organisaatiomalliin ja istuttaa prosessikuvaukseen konkreettisia kohtia, joissa olisi selkeästi määritelty lapsen kanssa työskentelyä sekä työskentelyä toiminnallisilla menetelmillä ja välineillä. Prosessikuvausta laadittaessa sosiaaliohjaajien näkemyksen mukaan tulisi kiinnittää huomiota seuraaviin asioihin: työn piiriin ohjautuminen, tiimikäytänteet, työnjako erityisesti sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan välillä, lähiesimiehen rooli, selkeän struktuurin ja asiakkaan polun jäsentäminen, perhetyön prosessin suhde muihin lastensuojelun ja muiden yhteistyökumppaneiden prosesseihin.

”Mä olin tullessani niin hämilläni siitä et täällä kotiinvietävässä perhetyö ei oo niin selkeätä, sillä ei oo sellasta selkeätä runkoo siinä koko systeemissä. Se et olis selkeemmät tavat et nyt tapahtuu näin ja näin ja työskentelyä tehdään näillä ja näillä menetelmillä.” (R)

Sosiaaliohjaajien näkemykset lapsen rooliin liittyvistä haasteista olivat pitkälti samoja, joita Möller (2005, 83) listaa lisensiaatintutkimuksessaan. Möller jakaa lapsen rooliin liittyvät haasteet neljään ryhmään: resursseihin, työkalutuuuriin ja perinteeseen, omiin asenteisiin sekä lapsen tuottaman tiedon käsittelyyn liittyviin haasteisiin. Lapsen kanssa työskentelystä ei pidä kuitenkaan tehdä erityistilannetta ja liian monimutkaista, kohtaahan lähes jokainen lapsia työarjessaan. (Möller 2005, 84 - 85.)

Lapsiin tiedon tuottajana suhtaudutaan ristiriitaisesti, vaikka lapsikeskeisyyttä korostetaan puheen tasolla. Toiminnan tasolla lasten kerrontaan suhtaudutaan usein ei-vakavasti tai jopa epäillen (Laitinen ym. 2007, 113). Sosiaaliohjaajat lähtivät alkujaan kuitenkin siitä ajatuksesta, että lapsen näkemys on vähintään yhtä todellinen, ainutlaatuinen ja arvokas kuin aikuisenkin. Näkemykset aiheesta vahvistuivat entisestään kehittämistyön aikana. Sosiaaliohjaajien näkemyksen mukaan lapsen kohtaaminen ja kuuleminen on lopulta kiinni työntekijän herkkyydestä ja halusta, asenteesta kuulla lasta. Työntekijän saattaa kuitenkin olla hankala tavoittaa lapsen näkökulma tai kuulla lasta aidosti. Edellytetään asennemuutosta, mikäli lapsesta halutaan aktiivinen vaikuttaja, joka kertoo ajatuksensa ja kokemuksensa itse. Työntekijällä tulee olla usko siihen, että lapsen kanssa voi työskennellä. Voidakseen kuulla lasta pa-

remmin, tulee työntekijän omaksua uusia työtapoja ja muuttaa vanhoja rutiineja. Lisäksi vaaditaan kykyä luoda lapseen suhde ja taitoa keskustella lapsen kanssa niin, että lapsikin ymmärtää ja tulee ymmärretyksi. (Muukkonen & Tulensalo 2004.)

”Ei vaadi ehkä asennemuutosta mutta sen asian äärellä olemista.” (R)

Toimintaperiaatteena lapsikeskeisyys on lapsen arvostamista eli lapsen hyväksymistä ja kohtaamista sellaisena kuin hän on. Lapsen kokemusten kuuleminen nähdään tärkeäksi ja arvokkaaksi ja lapsi nähdään omien tunteiden ja kokemusten asiantuntijaksi. Lapsen tapaamisilla on pyrkimys eheyttää lasta, tapaamisen interventiona tulee pyrkiä saamaan aikaan lapselle jotain positiivista. Prosessien tasolla lapsikeskeisyys tarkoittaa lastensuojelun työprosessien olevan systemaattisia sekä lapsen paikan ja aseman olevan tarkkaan mietittyjä ja lasta vahvistavia. Lapsen asian tulee pysyä työn keskiössä koko prosessin ajan. Lapsikeskeisyys lapsen kohtaamisen tasolla tarkoittaa sitä, että lapsen kohtaamisella pyritään eheyttämään lasta, tapaamisten tulisi olla mahdollisimman miellyttäviä, vaikka niissä käsitellään lapsen elämään liittyviä vaikeitakin asioita. Kohtaamisissa työntekijän on oltava lapselle läsnä ja viestitettävä sitä sekä verbaalisesti että nonverbaalisesti. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 68 - 72.) Mikäli työn ydintehtäväksi määritellään lapsen auttaminen ja suojeleminen, vaatii se konkretisointia ja organisointia siten, että lapsen kohtaaminen nähdään oikeasti tärkeäksi, lapsen kanssa työskennellään konkreettisesti kuten myös lapsen perheenkin kanssa (Ervast & Tulensalo 2006, 118).

7 Tutkimuksen tarkastelua

Tässä kappaleessa tarkastelen vielä tutkimustani, teen tutkimustuloksista yhteenvedon, pohdin tutkimukseen liittyviä eettisiä valintojani ja arvioin kehittämistyön onnistumista.

7.1 Tutkimustulosten yhteenvedo

Tutkimukseen osallistuneet lastensuojelun perhetyön sosiaalihjaajat määrittelivät varsinaisiksi toiminnallisiksi työmenetelmiksi tiettyihin tarkoituksiin kehitetyt työvälineet. Sosiaalihjaajilla on käytössään kehittämistyön tuotoksena koottu menetelmäkansio, jossa on menetelmiä ja välineitä kuhunkin tilanteeseen ja tarpeeseen. Työvälineitä käytetään perheen tilanteen mukaan siten, että ne helpottavat kyseisen asian työstämistä ja tukevat perheen tavoitteiden saavuttamista. Sosiaalihjaajien suhtautuminen menetelmiin ja välineisiin oli kaksijakoinen; haastavien tilanteiden avuksi kaivattiin työkaluja, mutta samalla sosiaalihjaajat painottivat asiakkaan kohtaamisessa luontaisen vuorovaikutuksen tärkeyttä.

Tässä tutkimuksessa luokiteltiin Lahtista (2008, 74) mukailen lastensuojelun perhetyössä käytettävät toiminnalliset välineet neljään luokkaan: karttoihin, kortteihin, lomakkeisiin ja muihin toiminnallisiin välineisiin. Välineitä kerrottiin käytettävän jo paljon, mutta kiinnostus käyttää niitä monipuolisemmin ja suunnitellummin oli ilmeinen. Välineet koettiin pääsääntöisesti helposti käytettäväksi ja sovellettaviksi, kunhan niihin oli ensin saanut käyttövarmuutta välineitä itse turvallisesti kokeilemalla. Sosiaaliohjaajat osasivat perustella, miksi ja mihin tarkoitukseen he niitä käyttivät, ja mitä niiden käytössä tuli ottaa huomioon.

Sosiaaliohjaajat kokivat saaneensa hyötyä välineiden käytöstä. Heidän mielestä oli tärkeää osata herkästi aistia ja päätellä, milloin välineitä kannatti käyttää ja milloin suunniteltu käyttö kannatti siirtää otollisempaan ajankohtaan. Osa sosiaaliohjaajista koki vielä epävarmuutta välineiden käyttöä kohtaan, koska jotkut välineet olivat heille vieraita eivätkä he olleet saaneet riittävää ohjausta ja kokemusta välineen käyttöön liittyen. Uusiin välineisiin suhtauduttiin yleisesti kuitenkin uteliaasti ja innokkaasti, ja niitä kohtaan osoitettiin suurta kiinnostusta ja halua päästä kokeilemaan niiden käyttöä arjen työssä. Sosiaaliohjaajilla oli intoa kehittää ja muokata uusia välineitä itsekin lisää. Välineiden käyttöä voi kuvata osan sosiaaliohjaajien suhteen luontevaksi ja soveltavaksi ja toisten osalta opettelevaiseksi ja uteliaaksi.

Sosiaaliohjaajat kokivat toiminnalliset menetelmät ja välineet pääsääntöisesti toimiviksi työrukkasiksi. Sosiaaliohjaajat ovat arvioineet välineiden käytön tuottavan hyötyä ja säästävän lopulta arvokasta aikaa, kunhan työntekijä ottaa ensin aikaa uusien menetelmien sisäistämiseen ja omaksumiseen. Sosiaaliohjaajat näkevät menetelmien käytön selkiinnyttävän ja raa-mittavan yksittäisiä asiakastapaamisia sekä työskentelyprosessia kokonaisuudessaan. Toiminnallisten menetelmien ja välineiden käytön myötä oleelliseksi eduksi koettiin työn tavoitteellisuuden lisääntymisen, niiden käytön kautta koettiin saavan perhetyölle pieneksi pilkottuja ja konkreettisia tavoitteita. Toiminnallisten välineiden käytön koetaan myös vahvasti tukevan suoraan lapsen kanssa työskentelemistä tehden samalla lapsesta näkyvämmän ja lisäämällä lapsen osallisuutta työskentelyssä. Menetelmällisen työskentelyn koettiin olevan usein myös asiakasta voimauttavaa.

Sosiaaliohjaajat kokivat toiminnalliset välineet ajankäytöllisesti järkeviksi, niiden koettiin tehostavan ja syventävän ajattelua sekä auttavan lasta tai vanhempia jäsentämään ja konkretisoimaan elämäntilannettaan. Niiden kautta koettiin olevan helppoa miettiä tarvittavia ratkaisuja. Asioiden puheeksi ottaminen koettiin myös helpottuvan välineiden avulla niin työntekijän kuin asiakkaan näkökulmasta. Välineiden avulla saatettiin saada näkyväksi elämässä tapahtunut muutos. Sosiaaliohjaajien mukaan välineet eivät itsessään luoneet ratkaisuja, mutta toimivat hyvinä väylinä lapsen kohtaamiseen. Osa sosiaaliohjaajista koki haasteelliseksi löytää kullekin asiakkaalle ja itselleen sopivat toiminnalliset välineet. Sosiaaliohjaajien päätökseen perhetyössä käytettävien menetelmien valikoitumiseen vaikuttivat perheen tarpeet, tilanteet

ja tavoitteet, työntekijän ammatillinen kiinnostus ja osaaminen, oma persoona sekä käytettävissä olevat resurssit. Sosiaaliohjaajat näkivät tärkeäksi järjestää tarvittaessa lisäkoulutusta tai mahdollisuuden yhteisiin oppimishetkiin menetelmien käytöstä ja soveltamisesta.

Perhetyöhön kuuluu oleellisesti lapset, jotka ovat aina jollain tavalla osallisena perhetyössä ja perhetyön saamisen ehtona (Lahtinen 2008, 104). Sosiaaliohjaajien puheessa lapsi, lapsen tarpeet ja lapsen kanssa työskentely esiintyivät tiuhaan. Sosiaaliohjaajat kokivat toiminnallisten menetelmien ja välineiden vastaavan lapsilähtöisyyden haasteeseen hyvin. Lapsilähtöisyys perhetyön työskentelyssä tarkoittaa lapsen moniulotteista huomioon ottamista. Se ei tarkoita pelkästään lapsimyönteisyyttä vaan konkreettisia valintoja sekä prosessien tasolla että kohtaamisessa. (Järvinen ym. 2012, 26.) Yhtäläilla sosiaaliohjaajia puhututtivat lapsikeskeisen työn haasteet, painopisteen muuttaminen lapsikeskeisempään suuntaan ja sen edellytykset.

Lasten osallisuus itseään koskevissa asioissa ei aina toteudu työskentelyn kohdistuessa vanhemmuuden tukemiseen. Lastensuojelussa yleisestikin työntekijöiden tulisi kohdata ensisijaisesti lapset, jolloin vanhemmat voivat jäädä taustalle. Tämä vaatii lastensuojelun kulttuuristen työkäytäntöjen ja asenteiden muuttamista. (Korkiakangas 2005, 54 - 55.) Sosiaaliohjaajat kokivat tutuksi tilanteen, jossa vanhempia auttamalla autetaan lasta ja jossa lapsi on saattanut jäädä melko näkymättömään osaan työskentelyn kokonaiskuvassa. Eroja tosin oli työskentelymallista riippuen. Intensiivisen perhetyön osalta lapsen näkyvyys ja osallisuus oli ilmeisempää kuin kotiin vietävässä perhetyössä. Sosiaaliohjaajien yhteisenä haluna on siirtää painopistettä työskentelyssä selvästi lasten suuntaan. He haluavat jatkossa lisätä tapaamisia lapsen kanssa joko kahden kesken tai yhdessä lapsen vanhemman kanssa. He pitävät tärkeänä roolinaan työntekijöinä, joilla on jonkinlainen realistinen mahdollisuus tavata lasta verrattuna esimerkiksi sosiaalityöntekijän työtilanteeseen.

Kehittämistyö laukaisi sosiaaliohjaajat kyseenalaistamaan vallitsevia käytäntöjä ja ajattelemaan asioita uudella tavalla. He näkevät resursseihin ja työkulttuuriin liittyväksi epäkohdaksen, etteivät nykyiset resurssit mahdollista työparityöskentelyä, jonka he näkevät yhtenä oleellisimpana keinona lisätä lapsen osallisuutta työskentelyssä. He ovat valmiita romuttamaan asetelman ja toivovat saavansa työparin itselleen toisesta sosiaaliohjaajasta, sosiaalityöntekijästä tai toisesta perheen kanssa työskentelevästä työntekijästä. He näkevät osallisuuden linkittyvän toimintakulttuuriin ja kokevat haluavansa muuttaa sitä lapsikeskeisempään suuntaan, lasta ei haluta sivuuttaa työskentelyssä.

Toteutettu kehittämistyö sekä perhetyössä käytettävät menetelmät ja välineet tukevat sosiaaliohjaajien näkemyksen mukaan edellä vaadittavaa muutosasennetta ja -työtä. Sosiaaliohjaajien näkemyksen mukaan työkäytäntöjä tulee jatkossakin kehittää ja menetelmällistä osaamista laajentaa, jotta työskentely lasten kanssa helpottuu. Heidän kokemuksen mukaan

lapsen paikka perhetyössä vahvistui ja tuli näkyvämmäksi kehittämistyön myötä vaikka tilanne vaati työstämistä edelleenkin. He kokivat saaneensa lisää oppia ja välineitä erityisesti lasten kanssa työskentelyyn. Perinteisen puheen tueksi vuorovaikutusta vahvistamaan on otettu ahkeraan käyttöön toiminnallisia välineitä. Sosiaaliohjaajien mielestä välineet nostavat lapsen esiin näkyvämmiin työskentelyssä niin vanhemmalle kuin työntekijällekin. He kokivat menetelmällisen osaamisen vahvistavan heidän ammatillista identiteettiään ja lisäävän perhetyön osaamisen arvostamista. Perhetyöhön pitää jatkossakin tuoda lisää työvälineitä, jotka todella soveltuvat lasten kanssa työskentelyyn (Korkiakangas 2005, 55).

Sosiaaliohjaajien mielestä lapsikeskeinen työskentely ja lapsen kanssa työskentely vaatii asettautumista tilanteeseen. Lisäksi siihen tulee varata riittävästi aikaa. Esimiehen tuen nähdään olevan tässä suhteessa ratkaisevassa asemassa. Sosiaaliohjaajien mukaan vain lapsella itsellään olevan oikeaa tietoa omasta elämästään, ajatuksistaan ja tunteistaan, joten tästäkin syystä lapsen tapaamisia halutaan toteuttaa. Lapsen tapaamiset tuottavat lapsesta tärkeää tietoa, joka on oleellista niin lapsen vanhemmalle kuin sosiaalityöntekijällekin. Sosiaaliohjaajat kokevat tapaamisten olevan myös merkityksellisiä lapselle itselleen, parhaimmillaan kohtaamiset voivat olla lasta voimauttavia. Sosiaaliohjaajat näkevät tärkeäksi kehittää vanhempien kanssa tehtävää työtä lapsikeskeisen vanhemmuustyöskentelyn suuntaan.

Sosiaaliohjaajia pohditutti kovasti se, miten he työssään voivat vaikuttaa siihen, että lapsen osallisuutta vahvistetaan ja lisätään. He kokivat, että lasten osallisuuden lisääminen on mahdollista, mutta sen vaativan asian tiedostamista sekä konkretiaa. Sosiaaliohjaajien kokemuksen mukaan koko työyhteisö näkee lapsen osallisuuden tavoittelemisen arvoiseksi asiaksi. Taito kehittää osallisuutta tukevia toimintatapoja omassa työssään nähtiin myös oleelliseksi. Tarvitaan taitoa, halua sekä ennen kaikkea asennetta työskennellä lapsen kanssa ja taitoa hyödyntää työskentelystä saatua lapsen tuottamaa tietoa.

Kehittämistyön myötä vahvistettiin olemassa olevia lapsilähtöisiä työskentelytapoja, joiden käyttäminen edellytti päätöksiä ja sitoutumista paitsi yksittäisiltä työntekijöiltä myös koko työyhteisöltä. Uusien työskentelytapojen ja työvälineiden kehittäminen on yleensä projektimaisena työnä innostavaa ja haastavaa, mutta niiden vakiinnuttaminen osaksi käytännön työtä vaatii työntekijöiltä suuren panostuksen. Tilan raivaaminen muutokselle vaatii sosiaaliohjaajilta pysähtymistä, tietoisia päätöksiä luopua joistakin vanhoista turvallisista tavoista ja totumuksista sekä ajan ottamista uuden opettelemiselle. Työyhteisön yhteisen sitoutumisen voi tulkita antavan tukea uudenlaisen työtteen toteuttamiselle. Oppivan työyhteisön kehittämisessä oli lisäksi erityisen olennaista, että esimies antoi tuen kehittämiselle.

Kehittämistyön aikana lastensuojelun perhetyötä muokattiin lapsilähtöisempään suuntaan seuraavien käytännön toimien kautta:

- toiminnallisten menetelmien ja välineiden käytön työstäminen kehittämispäivissä
- menetelmäkansion kokoaminen
- intensiivisen perhetyön menetelmällisen työskentelyn mallintaminen
- lapsen tapaamisten lisääminen
- lapsen omiin tapaamisiin tarkoitetun huoneen perustaminen
- työparityöskentelyn lisääminen ja hyödyntäminen herkemmin
- välineiden hankkiminen
- perhetyön lomakkeiden uusiminen

Seuraavat toimenpide-ehdotukset ovat vielä työskentelyn alla tai visiona tulevaisuudelle:

- työparityöskentelyn vakiinnuttaminen
- moniammatillisen työparin hyödyntäminen
- oma-kirja työskentelyn laajentaminen
- intensiivisen perhetyön menetelmällisen työskentelymallin soveltaminen kotiin vietävään perhetyöhön
- lapsi-vanhempi työskentelyn lisääminen
- perhearviointikoulutukseen hakeutuminen
- perhetyön prosessikuvauksen laatiminen uuteen organisaatioon.

7.2 Kehittämistyön eettisiä näkökulmia

Eettisyys on tutkimuksessa kaikkea läpäisevä periaate, joka sisältyy kaikkiin tutkijan tekemiin ratkaisuihin. Eettisesti kestävä tutkimus edellyttää tutkijalta tutkimusprosessin eri vaiheiden ratkaisujen kestävyden ja merkityksien puntaroimista (Pohjola 2007, 12). Eettiset kysymykset liittyivät kiinteästi kehittämistyöhön ja pyrin huomioimaan ne sen jokaisessa vaiheessa.

Tutkimusetiikalla tarkoitetaan Vilkan (2009, 30) mukaan yleisesti sovittuja pelisääntöjä suhteessa esimerkiksi tutkimuskohteeseen ja oman ammattialan edustajiin. Hyvällä tieteellisellä käytännöllä Vilka puolestaan tarkoittaa sitä, että tutkija noudattaa eettisesti kestäviä tiedeyhteisön hyväksymiä tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmiä. Hyvän tieteellisen käytännön mukaan tutkijan tulee osoittaa johdonmukaista hallintaa tutkimuksen kaikilla osa-alueilla tutkimustulosten täyttyessä tieteelliselle tutkimukselle asetetut vaatimukset. Eettisyys edellyttää huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, liittyen niin kirjallisuuden hankintaan, tulkitaan kuin lähdeviitteiden merkintäänkin, sekä vilpittömyyttä ja rehellisyyttä toisia tutkijoita ja heidän tekemiään töitään kohtaan. (Vilka 2009, 30; Hirsjärvi ym. 2009, 349 - 350.)

Eettisiä valintoja jouduin tekemään jo kehittämistyöni alkumetreillä valitessani tutkimusmenetelmiä. Valitsin kehittämistyön lähestymistavaksi toimintatutkimuksen, jossa yhdistyivät tutkiminen ja kehittäminen. Uskoin sen avulla olevan mahdollista ylittää tavoitteisiin toiminnan kehittämisestä ja osallistavampien työkäytäntöjen vahvistamisesta siten, että kehittäminen koskettaisi koko työyhteisöä. Kehittämistyössäni lähestyin toimintatutkimuksen avulla tutkimuskohdetta osallistavan toiminnan näkökulmasta. Tutkimusmenetelmäksi valittua toimintatutkimusta voidaan perustella tutkimuksen tavoitteen ja tarkoituksen näkökulmasta: tutkimuksen tarkoituksena on yhdessä sosiaaliohjaajien kanssa kehittää perhetyötä siten, että siinä voitaisiin lapsen osallisuuden näkökulmasta mahdollisimman tehokkaasti ja tuloksellisesti hyödyntää erilaisia toiminnallisia menetelmiä ja välineitä.

Näen toimintatutkimuksen olleen hyvä metodinen valinta kehittämistyölleni. Näen erääksi keskeiseksi lähtökohdaksi toimintatutkimuksessa tutkijan aktiivisen ja toiminnallisen roolin yhdessä tutkimusyhteisön jäsenten kanssa analysoida tutkimuskohdetta ja aktiivisen toiminnan kautta löytää vaihtoehtoisia ratkaisuja toimintamalleiksi. Toimintatutkimus lisäsi työyhteisön jäsenten osallistumista ja se puolestaan mahdollisti heidän sitoutumisen muutosprosessiin. Toimijoiden sitoutuminen voidaan nähdä oleelliseksi luotettavuuden osatekijäksi. Kehittämisen ollessa sosiaalinen prosessi on luontevaa ja suotavaa, että kehittäjä osallistuu toimintaan ja toimijat kehittämiseen. Molempien osapuolten sitoutuminen kehittämisprosessiin nähdään vaikuttavan aineiston, metodin ja tuotosten luotettavuuteen ja vastaavasti sitoutumattomuuden nähdään heikentävän luotettavuutta. (Toikko & Rantanen 2009, 121 - 122, 124.)

Teemahaastattelu sopi mielestäni haasteellisuudestaan huolimatta hyvin toimintatutkimuksen aineistonkeruumenetelmäksi. Haastattelun etuna muihin tiedonkeruunmuotoihin verrattuna on sen joustavuus. Haastattelu valitaan menetelmäksi usein siksi, että sen avulla halutaan korostaa tutkittavan subjektiivista merkityksiä tuovana aktiivisena osapuolena, selventää saatavia vastauksia ja syventää saatavia tietoja (Hirsjärvi ym. 2009, 205). Tiedonkeruutilanteessa haastateltaessa minulla oli tutkijana mahdollisuus suunnata tiedonhankintaa tutkimuskysymysten kannalta oleelliseen suuntaan. Käytännössä tutkijana eli haastattelijana ohjasin keskustelua asettamalla kysymyksiä samalla kuitenkin pitäytymällä ohjaamasta liikaa keskustelun suuntaa ja saatoin pyytää haastateltavaa selittämään ja tarkentamaan sanomaansa. (Puusa 2011, 76.)

Haastattelu edellytti aikaa ja huolellista valmistautumista ja suunnittelua. Haastattelutilanteella voi olla vaikutusta aineiston laatuun. Haastattelupaikan ja -tilanteen oli syytä olla rauhaista, kiireetön ja virikkeetön, jotta välttyttiin häiriötekijöiltä ja tarkoitus fokuusoitui itse haastatteluun paikan kuitenkään olematta liian muodollinen tai virallinen. (Eskola & Vastamäki 2010, 29 - 30.) Haastattelun pitäminen ohjaajille tutussa ryhmätoimintatilassa oli turval-

linen ja luonteva valinta, olihan kehittämispäivätkin pidetty samassa tilassa. Haastattelun onnistumiseksi oli perusteltua antaa haastateltaville esitietoa tulevan haastattelun aiheesta ja teemoista (Tuomi & Sarajärvi 2013, 73). Teemahaastattelussa oli hyvä varmistaa kysymysten yksiselitteisyys ja ymmärrettävyys kohderyhmässä. Haastateltavia itseään voidaan pyytää määrittelemään tutkimushaastattelun alussa teemaan liittyvät asiasanat, jolloin sanojen määrittelyn kautta muovautuu yhteinen ymmärrys käsiteltävälle asialle. (Vilka 2009, 109.) Tämä yhteinen määrittelykeskustelu toimi luontevana jäänmurtajana ja aiheeseen virittäjänä ryhmäteemahaastattelun alkaessa.

Teemahaastattelun toteuttaminen ryhmämuodossa oli luonnollinen valinta ja jatkumo ryhmämuotoisille kehittämispäiville. Ryhmä oli rajattu, haastateltavat olivat toisilleen tuttuja, joten heillä kaikilla oli ammatillista tietoa ja näkemyksiä käsiteltävistä teemoista sekä uskallusta ja luottamusta ilmaista ajatuksiaan ja mielipiteitään toisilleen. Oma roolini haastattelutilanteessa sekä kehittämispäivien keskusteluissa oli tärkeä. Tehtävänäni tutkijana ja haastattelijana oli huolehtia siitä, että kaikki saivat äänensä kuuluville, erilaisia mielipiteitä ja näkemyksiä kunnioitettiin ja keskusteluissa pysyttiin tavoitteen kannalta keskeisissä teemoissa (Puusa 2011, 84).

Tieteellisen tiedon luotettavuus kohdistuu tutkimusmenetelmiin, tutkimusprosessiin ja tutkimustuloksiin. Tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan perinteisesti validiteetin (tutkimusmenetelmän ja -kohteen yhteensopivuus, pätevyys, mitattavuus) ja reliabiliteetin (toistettavuus, pysyvyys, luotettavuus) käsitteiden avulla. Toimintatutkimusta on hankala arvioida näiden käsitteiden kautta, sillä toimintatutkimuksessa nähdään olevan kyse pikemmin sen pätevydestä, uskottavuudesta tai käyttökelpoisuudesta kuin luotettavuudesta. Reliabiliteetin arviointi on erityisen huonosti toimintatutkimukseen istuva sillä toimintatutkimus on jo sinällään väliin tuleva muuttuja, interventio. Laadullisessa tutkimuksessa puolestaan reliabiliteetti ja validiteetti korvataan usein vakuuttavuuden käsitteellä, joka käytännössä tarkoittaa tutkijan kykyä tehdä tutkimusta koskevat valinnat ja tulkinnat näkyviksi. Siihen linkittyvät luonnollisesti avoimuus, uskottavuus ja johdonmukaisuus. Toimintatutkimuksen arviointiin suositellaan seuraavia periaatteita; historiallinen jatkuvuus, reflektiivisyys, dialektisyys, toimivuus ja havahduttavuus. (Heikkinen & Syrjälä 2008, 147 - 149; Toikko & Rantanen 2009, 121 - 123.)

Kanasen (2009, 10) mukaan toimintatutkimus kohdistuu yksittäiseen tapaukseen, jolloin tutkimuksen tulokset kohdistuvat vain siihen eivätkä siten ole yleistettävissä. Perinteisten tutkimusten tavoin toimintatutkimuksella ei pyritäkään ensisijaiseen yleistettävyyteen. Tämäkään kehittämistyö ei pyri yleistettävyyteen vaan pikemmin hyödyllisyyteen työn arjessa.

Tutkimuksen tiedonkeruun, menetelmien ja tulosten huolellisella dokumentoinnilla on suuri merkitys luotettavuusarvioinnin kannalta, sillä sen avulla voidaan kuitenkin arvioida tapauksen yleistettävyyttä, jota on mahdotonta tehdä, mikäli dokumentointi on suoritettu puutteellisesti (Kananen 2009, 46, 96). Luotettavuuden arvioinnin kannalta on oleellista esittää tutkimusraportissa seikkaperäisesti ja tarkasti koko tutkimusprosessin eteneminen, ilmiön ymmärryksen lisääntymisen prosessit ja esitettyjen tulkintojen perusteet (Kiviniemi 2010, 83; Puusa & Juurti 2011, 51.) Pysin tekemään näkyväksi kaiken tutkimukseeni liittyvän kehittämis- ja tutkimustyön aukikirjoittamalla käytännön kehittämistyön kappaleessa viisi. Läpinäkyvyyden kautta vahvistan tutkimukseni luotettavuutta.

Pysin tutkimustulosten tulkinnassa objektiivisuuteen. Tulkinnat ja tulokset perustin aineistosta kumpuaviin asioihin, en omiin oletuksiini, luuloihini tai mielipiteisiini. Paikoitellen tämä oli haastavaa, oli vaikea tutkia kriittisesti ja luotettavasti prosessia, jota itse olin rakentanut ja ollut vahvasti mukana osallisena. Tässä tutkimuksessa ei arvioida työn vaikuttavuutta vaikkakin näen sen tärkeänä osana tutkimuksen arviointia. Vaikuttavuutta on tämän kehittämistyön puitteissa mahdotonta suorittaa, se vaatisi huomattavasti pidemmän aikavälin kuin mitä tämän kehittämistyön aikarajojen puitteissa oli mahdollista. Vaikuttavuuden arviointia tulisi myöhemmin tutkia omassa erillisessä tutkimuksessa.

Kehittämistyön eettisyyttä ja laatua arvioitaessa näen kehittämistyön kohderyhmän ja sen kulttuurin tuntemisen myös äärimmäisen tärkeäksi. Kohderyhmän ammattilaisten kokemukset ja käsitykset ovat kulttuurisidonnaisia ja tilannekohtaisia ja sen takia niiden ymmärtäminen vaativat juuri sen kohderyhmän, kulttuurin ja tilanteen tuntemusta, jossa ihminen kokee ja muodostaa käsityksiään. (Vilka 2009, 109.) Työyhteisön ollessa tiiviisti mukana kehittämisyhteisössä nousee tärkeäksi myös yhteistyö. Yhteistyö on oleellinen, mutta ei ongelmaton elementti toimintatutkimuksessa. Yhteistyön esteinä voi olla ihmisten erilaiset tavoitteet ja henkilökiemiat, luottamuksen puute ja arvovaltakäsymykset. Hyvä yhteistyö edellyttää yhteisiä tavoitteita kehittämiselle. (Kananen 2009, 9.) Työyhteisön yhteistyön esteitä ei ilmaantunut, yhteistyö näytti päinvastoin hitsaavan työyhteisön jäseniä lähemmäksi toisiaan.

Vilka (2006,77) kyseenalaistaa, voiko opinnäytetyönä tehdä toimintatutkimusta sen monenlaisen haasteellisuuden takia. Toimintatutkijan rooli on vastuullinen. Toimintatutkimus edellyttää toteuttajaltaan kehittämismenetelmien hallintaa. Toimintatutkimus on usein laaja ja aikaa vievä tutkimusmenetelmä. Lisäksi toimintatutkijan tulee osata tukea muutostilassa työyhteisön ammattilaisia. Tutkimusraportin kautta toimintatutkija osallistuu julkiseen keskusteluun niin tutkimuskohteestaan kuin yhteiskunnasta ja sen kehityssuunnistakin. (Vilka 2006, 77.) Voin allekirjoittaa Vilkan näkemyksen haasteellisuudesta, mutta samalla voin kuitenkin

todeta olevan mahdollista tehdä opinnäytetyö onnistuneesti toimintatutkimuksena. Haasteellisuutta siitä ei totisesti ole puuttunut, työn rajaus oli kompastuskivi ja sen suhteen valintoja olisi voinut tehdä toisin.

7.3 Kehittämistyön arviointia

Kehittämistyöhön osallistuneiden sosiaaliohjaajien antama palaute ja arviointi oli kannustavaa ja rakentavaa. Jokaisen kehittämispäivän päätteeksi osallistujilla oli mahdollisuus antaa palautetta kehittämispäivän annista. Lisäksi sosiaaliohjaajat antoivat palautteen ja arvion kehittämistyöstä kokonaisuudessaan ryhmäteemahaastattelun ohessa. Arvioin tässä kappaleessa kehittämistyön onnistumista omien näkemysteni ja kokemusteni valossa sekä sosiaaliohjaajilta saadun arvion ja palautteen perusteella.

Sosiaali- ja terveysministeriön (2013, 7, 9) laatiman Lastensuojelun laatusuosituksen mukaan lastensuojelun lähtökohtana on lapsen etu, joka laadukkaana toteutuu oikeudenmukaisuuden, turvallisuuden sekä avoimuuden ja luotettavuuden kautta. Lastensuojelutyön vaikuttavuuden ja lainmukaisuuden edellytyksenä nähdään olevan lapsen ja perheen kohtaaminen osallistavalla ja kuuntelevalla tavalla. Heino (2008, 61) puolestaan listaa perhetyössä tarvittavia osaamisalueita ja nimeää heti ensimmäisenä lapsiosaamisen, joka sisältää lapsen kuulemisen, osallisuuden vahvistamisen, sensitiivisen kehityksen tuen ja traumaattisten asioiden ja kokemusten työstämisen. Koen kehittämistyön tiimoilta onnistuneeni vähintäänkin sivuamaan näitä tärkeitä teemoja.

Toimintatutkimuksellista kehittämistyötä ei voida arvioida toteavan tutkimuksen keinoin ja kriteerein vaan vertaamalla tuloksia kehittämistyölle asetettuihin omiin tavoitteisiin. Mikäli asetettu tavoite on saavutettu, esimerkiksi toimintatapoja muuttaen, on toimintatutkimuksen sykli onnistunut. Toimintatutkimuksen arviointiin kuuluu se, että arvioinnin suorittavat ne tutkimukseen osallistuneet tahot tai henkilöt, joita asia kosketti. Arvioinnin kohteena voi tulosten lisäksi olla oppiminen ja asenteiden muutos. (Kananen 2009, 99.) Tämä toimii perusteena sille, että otan arvioinnissa huomioon myös sosiaaliohjaajilta saadun palautteen. Toimintatutkimus pyrkii ymmärtämään ja selittämään ilmiötä, se ei tähtää määrällisten tutkimusten tapaan tutkimustuloksissaan yleistykseen vaan yksittäisen tutkimuskohteen muutokseen (Kananen 2009, 27, 46, 96, 98). Myös kehittävän työntutkimuksen periaatteella toteutettu kehittämistyö tuottaa omanlaisia tuloksia. Tulokseksi voidaan luokitella konkreettiset muutokset työtoiminnassa eli muutokset niin työvälineissä ja organisaatiossa kuin työntekijöiden ajattelu- ja työtavoissakin (Engeström 1995, 155).

Tähän suhteutettuna näen onnistuneeni kehittämistyössäni, sillä kehittämistavoitteena oli lisätä perhetyön menetelmällistä osaamista sekä vahvistaa lapsilähtöistä työskentelyä. Muutoksia tapahtui selvästi toiminnallisten työvälineiden käytön suhteen, niiden käyttö monipuolistui ja yleistyi. Työyhteisö muodosti käsityksiä tarvittavista muutoksista työkäytänteisiin. Sain vastauksia asettamiini tutkimuskysymyksiin. Työyhteisön lapsilähtöinen työote vahvistui ja tietoisuus osallisuudesta lisääntyi. Ilahduttavimmat muutokset havainnoin kuitenkin tapahtuneen sosiaaliohjaajien ajattelutavoissa. Kehittämistyö mahdollisti pysähtymisen systemaattiseen pohdintaan, kyseenalaistamaan ja kehittämään työn rakenteita ja toimintatapoja. Kehittämistyö teki näkyviksi käytännön puutteet ja vahvuudet. Reflektioprosessissa paras lopputulos on mielestäni työntekijän oivallus siitä, miten hän voisi toimia toisin. Muistissani on monta havahduttavaa keskustelua ja pohdintaa, jossa sosiaaliohjaajat oivalsivat pienten tekemisiensä tai tekemättä jättämisiensä vaikutukset lapsen osallisuuden toteutumiseen. Asenteiden muutos on prosessi, jossa pienet liikkeet tuottavat uusia tärkeitä kokemuksia. Menetelmät ja lomakkeet voivat olla merkityksellisiä apuvälineitä, joiden turvin saadaan uskallusta lähteä tavoittelemaan uutta tapaa työskennellä lasten kanssa. (Oranen 2001, 94.)

Kiviniemen (2010, 70) mukaan laadulliselle tutkimusprosessille on luontaista muokkaantua ja elää koko tutkimusprosessin ajan. Tämä avoin asetelma korostaa tutkimuksen vaiheiden eli aineistonkeruun, analyysin, tulkinnan ja raportoinnin kietoutumista yhteen (Puusa & Juuti 2011, 51). Näkemyksen kehittyessä ei ole lainkaan tavatonta, että tarkastelu voi kohdentua uusiin mielenkiinnon kohteisiin. Tutkijalle voi myös syntyä halukkuus tutkia kaikkea mielenkiintoista eteen tulevaa. Vaarana on hajanaisuuden riski ja siksi onkin syytä painottaa tutkimusasetelmia koskevaa rajaamisen välttämättömyyttä. Rajaamisessa on siten kyse mielekkäästi ja selkeästi rajatun ongelmanasettelun löytymisestä. (Kiviniemi 2010, 73.) Kehittämistyön alkuperäinen tarkoitus oli selvittää sosiaaliohjaajien näkemyksiä toiminnallisista välineistä. Yhteisen kehittämisen myötä työn kehittämisen osuus laajeni alkuperäisestä suunnitelmasta huomattavasti. En kuitenkaan halunnut rajata tärkeitä kehittämiskohtia työskentelyn ulkopuolelle, sillä näin työn kehittämisen tärkeäksi. Vetoankin tässä kohdassa toimintatukijan vapautteen muuttaa suunnitelmia tilanteen niin vaatiessa. (Saari 2007, 124.)

Kehittämistyöni aiheen ollessa näinkin laaja ja monisäikeinen oli ehdottoman tärkeää osallistaa työyhteisön jäsenet tasavertaiseen yhteiseen kehittämiseen ja oppimiseen, sillä oma osallisuuden kokemus on tärkeää kehittämiseen sitoutumisessa. Oli tietoinen valinta antaa sosiaaliohjaajille tilaa ja vastuuta kehittämissä päivien sisällön tuottamiseen ja muuhunkin oheiskehittämiseen, esimerkiksi välineiden hankkimiseen ja lomakkeiden uusimiseen. Käytännön vastuu kehittämistyössä oli toki itselläni ja toimin kehittämisen katalysaattorina ja mahdollistajana, mutta muutoin koen kaikkien olleen tasavertaisia oppijia ja kehittäjiä. Saatoin tyytyväisenä havaita työyhteisön jäsenten suhtautuneen innolla kehittämiseen ja haluan oppia uusia mene-

telmiä ja välineitä sekä muuttaa työkäytänteitä. Koin tämän jo itsessään merkiksi kehittämistyön onnistumisesta. Lisäksi asioiden itsenäinen ja yhteinen reflektointi ja pysähtyminen tärkeän asian äärelle olivat merkityksellistä jokaiselle sosiaaliohjaajalle niin yksilönä kuin yhteisesti työyhteisönäkin. Vallitseviin käytänteisiin ja tapoihin on helppo sokeutua ja toisinaan tarvitaankin kyseenalaistamista voidakseen nähdä työskentelyn kehittämistarpeita.

Paasivirta (2012, 84) kuvailee osuvasti kehittämistä mutkittlevaksi poluksi jota ei kuljeta vain yhteen suuntaan, vaan siihen voi kuulua harha-askelia, takaisinpäin menemistä ja jopa isoja harppauksia. Tutkimuksen ja käytännön kehittämisen välinen suhde oli paikoitellen hyvinkin haastava ja ongelmallinen. Paikoitellen tunsin toiminnan osuuden korostuvan tutkimuksen kustannuksella, näin oleellisemmaksi ja tärkeämmäksi kuitenkin panostaa työn kehittämiseen kuin tutkimiseen. Erityisen haastavaa oli löytää riittävä aika jokaiselle vaiheelle. Kehittämistyön ollessa aktiivisimmillaan oli mahdotonta samanaikaisesti keskittyä tutkimiseen ja kirjoittamiseen. Tarvitsin riittävän etäisyyden nähdäkseni aineistoni kokonaisuutena ja pystyäkseeni aloittamaan tuloksien analysoinnin, alustavaa analysointia koen tehneeni tiedostamatta ja tiedostaen läpi koko prosessin.

Varsinainen kehittämisosuus oli saatettava kuitenkin selkeästi loppuun ennen kirjoittamiseen ryhtymistä. Tutkimusraportin työstämisenkin suhteen koin haastetta saada työ julkaisukuntoon ennen työyhteisön organisaatiomuutosta, halusin saada tutkimukseni tulokset julki ja hyödynnettäväksi suunniteltaessa uutta organisaatiota lastensuojeluun. Uskon tutkimuksen tuloksilla olevan vaikutusta suunniteltaessa uusia toimintamalleja perhetyöhön. Usein kehittämistöiden ongelmana voi olla, että tuotettu tieto jää hyödyntämättä. Uskon, että tätä tilannetta kehittämistyön suhteen ei synny. Hyvät työkäytännöt nostetaan esille kaikille lastensuojelun työntekijöille jotta koko työyhteisö voisi hyötyä siitä osaamisesta, mitä kehittämistyön tiimoilta on syntynyt ja kehittynyt. Oletan työyhteisön olevan kiinnostunut sosiaaliohjaajien kokemuksista toiminnallisista välineistä, joita myös sosiaalityöntekijät alkanevat useammin käyttää omassa asiakastyössään uuden sosiaalihuoltolain tuomien muutosten myötävaikutuksesta.

Sosiaalityössä näyttää olevan tapana ihastua ja innostua uusiin menetelmiin, jotka usein muutamana vuoden kuluttua jäävät työskentelyssä taka-alalle. Katson, että toiminnallisten välineiden suhteen näin ei ole kuitenkaan käymässä, niitä on ollut saatavilla jo vuosia ja uusia kehitellään edelleen innokkaasti. Oma suhtautumiseni toiminnallisiin välineisiin on yhä optimistinen, ennakoajatukseni saivat vahvistusta mutta myös uutta ymmärrystä niiden käytön haasteista. Kehittämistyöni yhtenä tarkoituksena voin nähdä olevan näiden tulosten valossa rohkaista ja kannustaa toiminnallisten välineiden laajempaan ja monipuolisempaan käyttöön kaikkien lastensuojelun sosiaalityössä. Kehittämistyön kautta mahdollistuneiden kehittä-

mispäivien ja sitä kautta välineiden laajan kokeilemisen kautta koen saaneeni itsekin varmuutta menetelmälliseen työskentelyyn, mutta samalla olen kuitenkin saanut myös ymmärrystä haasteista, jotka vaikeuttavat menetelmien hyödyntämistä. Pystyn näkemään Ervastin ja Tulensalon (2006, 60) kanssa samansuuntaisesti, että välineiden uutuudenviehätys valtakunnallisestikin on jo laantumassa, lapsilähtöisyyden tullessa tutummaksi menetelmät ja välineet itsessään menettävät merkitystään ja muuntuvat ”vain” väyläksi lapsen kohtaamiseen. Uskon, että tulevaisuudessa löydetään uusia luovia tapoja toteuttaa lapsilähtöistä työtappaa uusien keinojen kautta vanhojen välineiden rinnalla.

Kehittäminen on usein haastavaa. Vaikka kehittäminen itsessään nähtäisiinkin välttämättömäksi voi kehittämisinto muuttua ahdistukseksi, mikäli työn arki ei mahdollista tarvittavan ajan raivaamista kehittämiseen ja siihen liittyvään pysähtymiseen ja pohtimiseen. On valitettavan helppoa jatkaa tuttua, vaikkakin toimimattomaksi koettua tapaa tehdä työtään mikäli kehittäminen koetaan kuormittavaksi. Tässä kohtaa en voi vähätellä työyhteisön sitoutumisen ja esimiehen tuen tarpeellisuutta muutoksen varmistamisessa. Uusien työtapojen vakiinnuttaminen on hidasta ja aikaa vaativaa. Kehittämistähti oli mielestäni onnistunut. Kehittäminen vaatii sekä pieniä, usein toistuvia hetkiä että pidempiä, harvemmin olevia kehittämispäiviä. Kehittämistä vie eteenpäin työyhteisön sitoutuminen yhdessä valittuun kehittämiskohteeseen sekä yhteinen innostuneisuus (Paasivirta 2012, 40, 44).

Hiljaisen tiedon voi määritellä tiedoksi, joka on hankittu aistimalla, tekemällä ja harjaannuttamalla käytännöllisiä taitoja ja tietoa. Tieto ja taito muodostuvat, kun saa henkilökohtaisen kokemuksen asiasta seuraamalla ja toistamalla toisen ammattilaisen tekemistä. Toinen ammattilainen ei välttämättä osaa sanoittaa tekemistään sääntöineen ja ohjeineen, mutta ne ovat opittavissa häneltä tätä seuraamalla. Hiljaista tietoa, alan tietoa ja taitoa, suhtautumis- ja ajattelutapoja, voi siten siirtää yhdeltä ammattilaiselta toiselle yhteisen tekemisen kautta. (Vilka 2009, 120 - 121.) Hiljaisen tiedon siirtäminen ja oppiminen tehostuvat, kun sanatonta osaamista pyritään tietoisesti ajattelemaan ja kun siitä pystytään keskustelemaan. Reflektiivisessä prosessissa ollaan sanattoman ja sanallisen tiedon rajoilla siten, että toiminnasta opitaan uutta (Heikkinen 2008, 43 - 35). Kehittämispäivät yhteisine keskusteluineen toimivat nimenomaan tällaisen hiljaisen tiedon siirtämisen paikkana. Ilokseni myös oppiminen oli monisuuntaista.

Ajankohta kehittämistyölle oli toisaalta otollinen ja toisaalta haastava. Kehittämistyön alkaessa kaupungilla ei vielä ollut tietoa tulevasta lastensuojelun selvityksestä eikä organisaatio-uudistuksesta muutospajatyöskentelyineen. Lastensuojelun selvityksen ja muutospajatyöskentelyn koettiin toimineen innostajina kehittämiseen ja ideoimiseen ja niidenkin kautta koettiin saatavan sosiaaliohjaajien näkemyksiä esille. Toisaalta tämä kaikkialla tapahtunut kehittämi-

nen vei kaikilta voimavaroja ja aistittavissa oli kehittämisähkyä. Onneksi sosiaaliohjaajat kokivat kehittämistyön aiheet itselleen tärkeiksi ja oleellisiksi ja jaksoivat panostaa siihen liittyvään työskentelyyn. Kehitettyjen asioiden juurruttaminen hankaloituu jatkuvasta muutostilasta johtuen. Vaikka kehittämistyö olisi kuinka vaikuttavaa, se ei välttämättä pääse vakiintumaan jatkuvasti muuttuvissa rakenteissa. Lisäksi pelättiin oliko tehty kehittäminen sittenkin turhaa, mureneeko se uudistuksien myötä pois. Samalla oltiin luottavaisia, sillä tehty kehittäminen oli konkreettista ja sen tuotokset ja tulokset voi helposti siirtää uuteenkin tapaan tehdä perhetyötä, jonka uskotaan muotoutuvan entistä vaikuttavammaksi. Lähitulevaisuudessa tulee kuitenkin vielä määritellä, mikä on tulevaisuuden perhetyötä uuden sosiaalihuoltolain sanelemana ja pohtia, mitä muutoksia ja vaikutuksia uudella lailla on työskentelyyn.

Sosiaaliohjaajat ilmaisivat kiitollisuutta siitä, että heille tarjoutui mahdollisuus yhdessä rakentaa merkityksiä perhetyölle, määritellä tehtävää perhetyötä ja löytää yhteisiä suuntaantavia näkymiä perhetyölle tulevaisuuden organisaatiossa. Kaikkien yhteinen näkemys oli, että kehittämistyöllä oli suuri merkitys. Kehittämistyön kautta uskotaan tehtävän näkyväksi perhetyön merkitys niin sosiaaliohjaajille itselleen kuin sosiaalityöntekijöille ja esimiehillekin. Sosiaaliohjaajien näkemyksen mukaan olisi tärkeää jatkossakin luoda vaikka keinotekoisia rakenteita, jotta mahdollistuu saada foorumeja yhteiseen keskusteluun organisaation muuttuessa ja työn mahdollisesti eriytyessä. Vatajakin (2009, 57) peräänkuuluttaa työyhteisön kehittämisen kannalta olevan oleellista luoda työhön rakenteita, jotka tukevat reflektoinnin mahdollisuutta kokemuksista keskustellen ja työtä analysoiden. Sosiaaliohjaajat kokivat yhteisten kehittämispäivien toimineen myös antoisina perehdytyspäivinä niin uusille kuin vanhoillekin työntekijöille.

Sosiaaliohjaajat toivat esiin harmituksensa siitä, että kumpikaan lastensuojelutarpeen alkuarvioinnin sosiaaliohjaaja ei osallistunut yhteiseen kehittämiseen. Osallistuminen olisi nähty ensiarvoisen tärkeäksi, sillä heillä koettiin olevan runsasta käytännön kokemusta välineiden käytöstä. Toinen sosiaaliohjaajia harmittamaan jäänyt asia oli se, että menetelmäkansio saatiin käyttöön vasta kehittämispäivien ollessa jo loppumaisillaan. Kaikkien etu olisi ollut, jos menetelmäkansion välineet olisivat olleet hyödynnettävissä jo aktiivisen kehittämisen aikana. Se ei kuitenkaan käytännön syistä ollut mahdollista kansion kokoamisen vaatiessa oletettua kauemmin aikaa ja sisällön paisuessa oletettua laajemmaksi. Kaikkienensa menetelmäkansion saamisesta oltiin kuitenkin tyytyväisiä ja jopa kiitollisia. Sosiaaliohjaajat kertoivat olevansa varmoja menetelmäkansion hyödyllisyydestä ja ahkerasta käytöstä. Ulkoapäin tuoduilla kehittämisvälineillä nähdään olevan suuri vaara jäädä tarpeettomiksi. Sosiaaliohjaajat uskovat olevan tuloksellista, kun he ovat saaneet yhteisöllisesti itse olla vaikuttamassa kansion valikointeihin välineisiin.

Tämän kehittämistyön rajoissa ei valitettavasti ollut mahdollista tutkia sitä, miten lapset itse kokevat toiminnallisten välineiden käytön lastensuojelun työssä. Sosiaaliohjaajat ovat haastattelussa kertoneet omia kokemuksiaan lasten kanssa työskentelystä sekä välillisesti raportoineet jonkin verran myös asiakkaiden kokemuksia välineiden käytöstä. Nämä ovat kuitenkin vain sosiaaliohjaajien omia tulkintoja tapahtumista, ei lasten itsensä kertomaa todellisuutta. Jatkotutkimuksen arvokas aihe voisikin olla tutkia sitä, miten lapset itse kokevat heidän kansa työskentelyn ja toiminnallisten välineiden käytön työskentelyn ohessa. Tämä olisi sikäli mahdollista toteuttaa, koska toiminnallisia välineitä käytetään jo laajasti perhetyössä. Tämä olisi arvokasta myös siksi, että palautteen kerääminen suoraan lapsilta on harvinaista (Ervast & Tulensalo 2006, 68).

8 Pohdinta

Kehittämistyötä on ohjannut lapsikeskeisyys, tarkoituksenaan lapsilähtöisen työn vahvistaminen ja lapsen näkyvämmäksi tekeminen sekä osallisuuden vahvistaminen lastensuojelun perhetyössä. Lähtökohtana oli kehittää ja tutkailla lapsen kanssa työskentelyä ja nostaa lapsi tasavertaiseksi toimijaksi aikuisen rinnalle. Tarkoituksena oli myös tuoda esiin lastensuojelun perhetyön sosiaaliohjaajien arvioita ja näkemyksiä toiminnallisista menetelmistä ja välineistä lastensuojelun perhetyön kehittämisessä. Koen oppineeni käytännön kehittämisen ja prosessin kokemisen kautta toimintatutkimuksen perusteet, tätä tietoa olisi ollut mahdotonta opiskella pelkästään oppikirjoista. Tämän kehittämistyön läpikäymiseen ja koko prosessiin sopii paremmin kuin hyvin toteamus ”tekemällä oppii”.

Perhekeskeisen varhaiskasvatuksen kehittäminen ja johtaminen (YAMK) opintojeni alusta asti oli selvää, että halusin kehittämistyössäni yhdistää käytännön kehittämisen ja tutkimuksen. Halusin oppia kehittämistyön aikana sellaisia taitoja, joiden oppiminen kiinnosti eniten ja joita koen tarvitsevani työelämässä, nyt ja tulevaisuudessa. Kehittämistyö on ollut haastavaa, mutta samalla suunnattoman antoisaa. En koe pelkoa kehittämisen pysähtymisestä, vaikka kehittämistyöni omalta osaltani on nyt saatettu päätepisteeseen. Uskon vakaasti, että pyörät pyörivät edelleen, kehittäminen ei lopu.

Sain kokea yhteisöllisen kehittämisen onnistuvan lastensuojelun arjessa. Onnistumisen edellytys oli työntekijöiden innostus ja sitoutuminen kehittämiseen. Käytännön tarpeista kumpuaavan kehittämisen tulee olla prosessimaista ja suunnitelmallista. Kehittämistä tulee arvioida jatkuvasti ja tarvittaessa sen suuntaa täytyy ymmärtää muuttaa. Jotta kehittämistulokset juurtuvat onnistuneesti, tulee kehittämisen olla osa arjen työtä eikä siitä irrallinen osio. Kehittämiseen koen aina liittyvän myös muutoksen. Käytännön tasolla muutos vaatii joustavaa ammatillisuutta, valmiutta sekä omaksua uusia työmenetelmiä että tarvittaessa myös luopua vanhoista, toimimattomista käytännöistä (Känkänen 2006, 133). Vaikuttavan lastensuojelun

tekeminen edellyttää sitoutunutta ja osaavaa asiantuntijuutta. Johdolta edellytetään lapsilähtöisen työn tekemistä helpottavia ja tukevia linjauksia sekä vastuuta panostaa ja ottaa käyttöön hyväksi koetut ja tutkitut käytänteet (Heinonen & Sinko 2014, 2, 13).

Ennaltaehkäisevään työhön panostaminen on juuri nyt yhteiskunnassamme äärimmäisen tärkeää ja ajankohtaista. Varhainen puuttuminen ja ennaltaehkäisevä toiminta ovat sitä, mitä tulevaisuudessa tullaan painottamaan ja mihin suuntaan lasten ja nuorten palveluissa tutkimuskaupungissakin tullaan pian siirtymään. Sosiaalihuoltolain ja sote-uudistuksen tuomat uudistukset yhteiskunnassamme edellyttävät lastensuojelua uudistumaan. Näen tämän edellyttävän perhetyöltä uudenlaisia työskentelytapoja ja -malleja, vielä enemmän suoraa työskentelyä lasten kanssa ja lapsilähtöisten työmenetelmien jatkuvaa kehittämistä, jäsentynyttä työtettä, valmiutta moniammatilliseen ylisektoriaaliseen työskentelyyn, asiakkaita osallistavampia työskentelytapoja, ajantasaista dokumentointia, asiakkuuden läpinäkyväksi tekemistä, omatyöntekijä työskentelyä... Lista on haastava, mutta mahdollinen. Pelkkä raha ei riitä lastensuojelun kehittämiseen, vaan samalla tarvitaan rohkeata ja ennakkoluulotonta toiminnan tarkastelua ja uusien työmenetelmien kehittämistä erityisesti tukemaan ennalta ehkäisevää ja avohuollon työtä. Lastensuojelun kokonaiskustannusten kasvun toivotaan tasaantuvan vähitellen, kun painopiste siirtyy yhä varhaisempaan puuttumiseen ja ennaltaehkäisyyn. Työntekijän näkökulmasta katsasteltuna lasten ja perheiden palveluissa tarvitaan edelleen palvelujen yhteensovittamista, jotta palvelut muodostaisivat jatkossa eheän kokonaisuuden. Lastensuojelussa johdon tehtävä on yhdessä työntekijöiden kanssa nähdä perustehtävä kirkkaana ja taata mahdollisuudet sen hoitamiseen.

Henkilökohtaisesti koen lapsilähtöisyyden äärimmäisen tärkeäksi teemaksi perhetyössä ja tunnen edelleen suurta kiinnostusta aiheesta kohtaan. Haluaisin perhetyön työskentelyn tarkoituksena olevan, että lapsen omat kokemukset ja vanhempien kokemukset lapsesta tulisivat kuuluisiksi. Toivoisin, että vanhemmat näkisivät lapsensa tarpeet, tulisivat tietoisiksi niistä ja vastaisivat niihin parantaen lapsen hyvinvointia arjessa. Kehittämistyöni yhtenä tavoitteena oli pyrkimys edistää lapsen kohtaamista ja osallisuutta. Tämä laaja tavoite edellyttää myös oman työskentelytapani tarkastelua kriittisesti. Oman käytännön työkokemukseni kautta saatoinkin helposti nostaa esiin kritiikkiä omien kokemusteni ja tekemisteni kautta. Minunkin kuului kysyä itseltäni, olenko oikeasti kuunnellut lasta, olenko mahdollistanut lapsen osallisuutta, olenko ollut sellaisessa vuorovaikutuksessa lapsen kanssa, että hän on siitä hyötynyt ja siten saanut apua? Kehittämistyöni toimi täten minulle itsellenikin reflektiivisenä kokemuksena ymmärtää käytäntöjä ja ajattelumalleja. Lopputulema kehittämistyön kokonaisuuteen peilaten on seuraava: toimiminen lapsen kanssa on välttämätöntä. Ja mahdollista.

Lähteet

- Anttila, M. & Rousu, S. 2005. Haravalainen kehittäminen ja ajan henki. Teoksessa Anttila, M., Rousu, S., Kinnunen, P. & Vuorijärvi, P. (toim.) Onko meillä mahdollisuutta kehittää toisin? Kokemuksia ja arviointia kehittämistyön poluilta. Tapaus Harava 2000 - 2004. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Kerava: Suomen Kuntaliitto ja Lastensuojelun Keskusliitto, 7 - 59.
- Arponen, A., Kihlman, E. & Välimäki, S. 2004. Matkalla moniammatillisuudesta moniasiantuntijuuteen. Teoksessa Anttila, M. & Rousu, S. (toim.) Haravalla kootut. Kerava: Suomen Kuntaliitto ja Lastensuojelun Keskusliitto, 17 - 46.
- Aula, M. K. 2011. Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa Nurmi, S. & Rantala, K. (toim.) Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Helsinki: Lasten Keskus Oy, 24 - 38.
- Bardy, M. 2013. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 49 - 78.
- Engeström, Y. 1995. Kehittävä työntutkimus: perusteita, tuloksia ja haasteita. Helsinki: Hallinnon kehittämiskeskus.
- Engeström, Y. 2004. Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä. Tampere: Vastapaino.
- Ervast, S-A. & Tulensalo, H. 2006. Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämistä. Soccan ja Heikki Waris - instituutin julkaisusarja 8/2006. Helsinki: Socca.
- Eskola, J. 2007. (Teema)haastattelu- tutkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa Viinamäki, L. & Saari, E. 2007. Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 32 - 46.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2010. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodivalinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 26 - 44.
- Forsberg, H. 1998. Perheen ja lapsen tähden: etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntija-kulttuurista. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan väitöskirja. Tampere: Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg, H. 2000. Lapsen näkökulmaa tavoittamassa: Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 24. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Forsberg, H. 2002. Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika projektissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. 2006. Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Koh- taamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5 - 18.
- Grönfors, M. 2010. Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 154 - 170.
- Halme, N. & Vuorisalmi, M. & Perälä, M-L. 2014. Tuki, osallisuus ja yhteistoiminta lasten ja perheiden palveluissa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportteja 4/2014. Tampere: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy.

Heikkinen, H. 2008. Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim). 2008. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3. korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 16 - 38.

Heikkinen, H. 2010. Toimintatutkimus - toiminnan ja ajattelun taitoa. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 3.uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 214 - 229.

Heikkinen, H. & Jyrkämä, J. 1999. Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa Heikkinen, H., Huttunen, R. & Moilanen, P. Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Juva: Atena Kustannus, 25 - 62.

Heikkinen, H., Kontinen, T. & Häkkinen, P. 2008. Toiminnan tutkimisen suuntaukset. Teoksessa Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim). 2008. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3.korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 39 - 76.

Heikkinen, H., Rovio, E. & Kiilakoski, T. 2008. Toimintatutkimus prosessina. Teoksessa Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim). 2008. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3.korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 78 - 93.

Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim). 2008. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3.korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Heikkinen, H. & Syrjälä, L. 2008. Tutkimuksen arviointi. Teoksessa Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim). 2008. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3.korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 144 - 162.

Heino, T. 2008. Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämissuhteet. Selvitys lastensuojelun kehittämissuhteille. Stakesin työpapereita 9/2008. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Heino, T. 2009. Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 52 - 75.

Heino, T., Berg, K. & Hurtig, J. 2000. Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsenyyksiä. 14/2000. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Heinonen, H. & Sinko, P. 2014. Onnistuneen lastensuojeluprosessin johtaminen. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto. Viitattu 1.2.2015.
http://www.lskl.fi/files/2537/Onnistuneen_lastensuojeluprosessin_johtaminen_LSKL.pdf

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu - teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uusittu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Hotari, K-E., Oranen, M. & Pösö, T. 2013. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4.uudistettu painos. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 149 - 164.

Huovinen, T. & Rovio, E. 2008. Toimintatutkija kentällä. Teoksessa Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim). 2008. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3.korj. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 94 - 113.

- Hurtig, J. 2003. Lasta suojelemassa - etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan väitöskirja. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino.
- Hurtig, J. 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-Kustannus, 167 - 193.
- Järvinen, R., Lankinen, A., Taajamo, T., Veistilä, M. & Virolainen, A. 2012. Perheen parhaaksi. Perhetyön arkea. 2.uudistettu painos. Helsinki: Edita.
- Kaikko, K. & Friis, L. 2013. Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 108 - 120.
- Kananen, J. 2009. Toimintatutkimus yritysten kehittämisessä. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 101. Jyväskylä: Juvenes Print.
- Kiviniemi, K. 2010. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3.uudistettu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 70 - 85.
- Korkiakangas, M. 2005. Perheen voimavaroja etsimässä. Tapaustutkimus asiakaslähtöisistä työorientaatioista lastensuojelun perhetyössä. Raportteja 6/2005. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden ammatillinen lisensiaatintutkimus. Oulu: Nuorten Ystävät ry.
- Kunnat. 2014. Lastensuojelu. Viitattu 1.2.2014.
<http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/soster/sosiaalipalvelut/lapset/lastensuojelu/Sivut/default.aspx>
- Kuronen, M. & Lahtinen, P. 2010. Supporting families: the role of family work in child welfare. Teoksessa Forsberg, H. & Kröger, T. (edited.) Social Work and Child Welfare Politics. Through Nordic lenses. Bristol: The Policy Press, 65-81.
- Kurttila, T. & Metso, T. 2013. Asiakkaat mukaan palveluja kehittämään. Teoksessa Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:36. Hyvinvointia useammille - lasten ja nuorten palvelut uudistuvat. Lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin neuvottelukunnan loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 102 - 106. Viitattu 13.12.2013.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-28170.pdf
- Kuula, A. 1999. Toimintatutkimus. Kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä. Tampere: Vastapaino.
- Känkänen, P. 2006. Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-Kustannus, 129 - 148.
- Lahtinen, P. 2008. Perhetyön menetelmät opiskelijoiden teksteissä. Tutkimus perhetyön opiskelijoiden menetelmäkuvauksista. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen lapsi- ja nuorisososiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopistopaino.
- Laine, S., Heino, L. & Pärnä, K. 2010. Perhekuntoutuksen moniammatilliset käytännöt. Teoksessa Törrönen, M. & Pärnä, K. (toim.) Voimaannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa. Porvoo: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiö, 137 - 165.
- Laitinen, M., Ojaniemi, P. & Tallavaara, M-S. 2007. "Nyt kuullaan meitä asiakkaita" - Tutkimus kohtaamisesta, tiedosta ja osallisuudesta lastensuojelun työprosesseissa. Lapin yliopiston

yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, B tutkimusraportteja ja selvityksiä 53. Rovaniemi: Lapin Yliopisto.

Laitinen, M. & Niskala, A. 2013. Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa Laitinen, M. & Niskala, A. (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 9 - 16.

Mahkonen, S. 2010. Lastensuojelu ja laki. 3. uudistettu painos. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Metsämuuronen, J. 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp Ky.

Muukkonen, T. 2008. Lapsikeskeisyys sosiaalityön läpäisevänä periaatteena. Teoksessa T. Muukkonen (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17. Helsinki: Socca, 145 - 162.

Muukkonen, T. 2013. Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 165 - 175.

Muukkonen, T. & Paasivirta, A. 2012. Johdanto. Teoksessa Muukkonen, T. & Paasivirta A. (toim.) Lupa kehittää. Innostavaa ja yhteisöllistä oppimista lastensuojelussa. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 27/2012. Helsinki: Socca, 17 - 22.

Muukkonen, T. & Tulensalo, H. 2004. Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, selvityksiä 2004:1. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Myllärniemi, A. 2007. Lastensuojelun avohuollon perhetyö ammattikäytäntönä - jäsenyyksiä perhetyöstä toimintatutkimuksen valossa. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 6/2007. Viitattu 29.3.2014.
http://www.socca.fi/files/90/Lastensuojelun_perhetyo_ammattikaytantona.pdf

Möller, S. 2004. Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Pesäpuun opas- ja käsikirjat 1/2004. Jyväskylä: Kopiojyvä.

Möller, S. 2005. Arviosta sanoisin - Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Möller, s. 2005a. Suunnitelmallinen työskentely tekee lapsesta asiakkaan. Teoksessa Reijonen, M. (toim.) 2005. Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot. Jyväskylä: PS-kustannus, 61 - 69.

Nätkin, R. & Vuori, J. 2007. Perhetyön tieto ja kritiikki. Teoksessa Nätkin, R. & Vuori, J. (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 7 - 38.

Oranen, M. 2001. Taistelut ja tulokset - lasten kokemuksia jakamassa. Teoksessa Oranen, M. (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämiseksi. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Nykypaino Oy, 66 - 97.

Oranen, M. 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Oranen, M. & Laaksamo, E-M. 2003. Lapsikeskeinen väkivaltatyö turvakodeissa. Teoksessa Paavilainen, E. & Pösö, T. (toim.) Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Helsinki: Ensi- ja turvakotienliitto, 236 - 258.

Paasivirta, A. 2012. Yhteisöllisen kehittämisen kulmakivet. Teoksessa Muukkonen, T. & Paasivirta, A. (toim.) Lupa kehittää. Innostavaa ja yhteisöllistä oppimista lastensuojelussa. Soccan ja Heikki Waris - instituutin julkaisusarja nro 27 / 2012. Helsinki: Socca, 25 - 98.

Paaso, S-A. (toim.). 2010. Mitä lapselle kuuluu? - Opas lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen. Opas- ja käsikirjat 1/2010. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Pelkonen, M., Kolimaa, M. & Puumalainen T. 2013. Johdanto. Teoksessa Hyvinvointia useammille - lasten ja nuorten palvelut uudistuvat. Lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin neuvottelu-kunnan loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:36. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 5-22. Viitattu 13.12.2013.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-28170.pdf

Peltonen, I. 2003. Lastensuojelu lasten kokeman perheväkivallan käsitteijänä. Teoksessa Paa-tilainen, E. & Pösö, T. (toim.) Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: WS Bookwell, 236 - 258.

Pohjola, A. 2007. Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, L. & Saari, E. (toim.) 2007. Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 11 - 31.

Poikela, E. 2005. Työssä oppimisen prosessimalli. Teoksessa Poikela, E. (toim.). Osaaminen ja kokemus. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy, 21 - 40.

Puusa, A. 2011. Haastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Helsinki: Johtamistaidon Opisto, 73 - 87.

Puusa, A. & Juuti, P. 2011. Mitä laadullinen tutkimus on? Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Helsinki: Johtamistaidon Opisto, 47 - 57.

Pärnä, K. 2010. Perhekuntoutus lasten ja perheiden palveluna. Teoksessa Törrönen, M. & Pärnä, K. (toim.) Voimaannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa. Porvoo: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiö, 41 - 50.

Pösö, T. 2007. Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Nätkin, R. & Vuori, J. (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65 - 82.

Reijonen, M. 2005. Mitä työtä se perhetyö on? Ammattina perhetyöntekijänä. Teoksessa Reijonen, M. (toim.) Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot. Jyväskylä: PS-kustannus, 10 - 11.

Rousu, S. & Holma, T. 2003. Lastensuojelupalvelujen hankinta ja tuottaminen. Suomen Kuntaliitto. Helsinki: Kuntatalon painatuskeskus.

Ruohotie, P. 2000. Oppiminen ja ammatillinen kasvu. Porvoo: WSOY.

Räty, T. 2004. Oikeusturvatekijät lastensuojelussa. Teoksessa Puonti, A., Saarnio, T. & Hujala, A. (toim.) Lastensuojelu tänään. Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 85 - 104.

Räty, T. 2012. Lastensuojelulaki - käytäntö ja soveltaminen. 2.painos. Porvoo: Bookwell Oy.

Rönkkö, L. & Rytönen, T. 2010. Monisäikeinen perhetyö. Helsinki: WSOYpro.

Saari, E. 2007. Mitä - pitääkö tutkijan olla myös käytännön toimija? Teoksessa Viinamäki, L. & Saari, E. (toim.) 2007. Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 121 - 151.

Saarnio, T. 2004. Perhetyö lastensuojelutyössä. Teoksessa Puonti, A., Saarnio, T. & Hujala, A. (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 240 - 255.

Seppänen-Järvelä, R. & Vatja, K. 2009. Mitä työyhteisölähtöinen prosessikehittäminen on? Teoksessa Seppänen-Järvelä, R. & Vataja, K. (toim.) Työyhteisö uusille urille. Kehittäminen osaksi arjen työtä. Jyväskylä: PS-kustannus, 11 - 29.

Sydänmaanlakka, P. 2007. Älykäs organisaatio. Helsinki: Talentum.

Sosiaaliportti. 2014. Lastensuojelun käsikirja. Mitä on lastensuojelu? Viitattu 1.2.2014.
http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/mita_on_lastensuojelu/

Sosiaaliportti. 2014a. Lastensuojelunkäsikirja. Perhetyö. Viitattu 5.4.2014.
http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/ehkaiseva_lastensuojelu/toimintamuotoja/perhetyo/

Sosiaaliportti. 2014b. Lastensuojelun käsikirja. Perhetyö. Viitattu 1.2.2014.
<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avohuolto/muuttukitomet/perhetyo/>

Sosiaaliportti. 2014c. Lastensuojelunkäsikirja. Esimerkkejä ehkäisevän lastensuojelun toiminta-muodoista. Viitattu 29.3.2014.
<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/ehkaisevalastensuojelu/toimintamuotoja/>

Sosiaaliportti 2014d. Lastensuojelunkäsikirja. Avohuolto. Viitattu 30.3.2014.
<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avohuolto/>

Sosiaaliportti. 2014e. Lastensuojelunkäsikirja. Perhetyön toimintamuodot. Viitattu 7.4.2014.
<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avohuolto/muuttukitomet/perhetyo/toimintamuodot/>

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. 2013. Lastensuojelun laatusuositus. Työryhmän esitys. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2013:20. Helsinki. Viitattu 18.5.2014.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-26810.pdf

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. 2013a. Hyvinvointia useammille - lasten ja nuorten palvelut uudistuvat. Lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin neuvottelukunnan loppuraportti 2013:36. Helsinki. Viitattu 13.12.2013
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-28170.pdf

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. 2014. Lastensuojelu. Viitattu 1.2.2014.
http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/sosiaalipalvelut/lastensuojelu

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. 2014a. Luonnos sosiaalihuoltolaiksi lausunnolle - tavoitteena vahvistaa peruspalveluja. Tiedote 94/2014. Viitattu 21.12.2014.
<http://www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1881571#fi>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2014. Työmenetelmät ja -välineet. Viitattu 30.10.2014.
<http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyomenetelmat-ja-valineet>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2015. Lasten osallisuus. Viitattu 25.1.2015.
<http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus>

Thomas, N. 2002. Children, Family and the State. Decision-making and child participation. Bristol: The Policy Press.

Tiilikainen, T. 2008. Lapset työskentelyn osallistujina. Teoksessa Muukkonen, T. (toim.) Suunnitelmallinen sosiaaliryö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan ja Heikki Waris - instituutin julkaisusarja nro 17. Helsinki: Socca, 123 - 143.

Toikko, T. 2012. Sosiaalipalveluiden kehityssuunnat. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämissprosessiin, osallistumiseen ja tiedontuotantoon. 3.korjattu painos. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 10.uudistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Uusimäki, M. 2005. Perhetyötäkö kaikki? Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 20. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.

Uusimäki, M. 2005a. Perhetyö palvelujärjestelmässä. Teoksessa Reijonen, M. (toim.) Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot. Jyväskylä: PS-kustannus, 17 - 41.

Valtioneuvosto. 2014. Uusi sosiaalihuoltolaki lisää matalan kynnyksen palveluja lapsille ja nuorille. Tiedote. Viitattu 21.12.2014.

<http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=425166>

Valtonen, A. 2011. Ryhmäkeskustelut laadullisena tutkimusmetodina. Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Helsinki: Johtamistaidon Opisto, 88 - 101.

Valvira. 2013. Kunnalliset lastensuojelupalvelut. Valtakunnallinen valvontaohjelma 2013 - 2014. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto. Viitattu 18.5.2014.

http://www.valvira.fi/files/valvontaohjelmat/Kunnalliset_lastensuojelupalvelut.pdf

Vataja, K. 2009. Arvioiva työote - kehittämisen peruslähtökohta. Teoksessa Seppänen-Järvelä, R. & Vataja, K. (toim.) Työyhteisö uusille urille. Kehittäminen osaksi arjen työtä. Jyväskylä: PS-kustannus, 51- 68.

Vilka, H. 2006. Tutki ja havainnoi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vilka, H. 2009. Tutki ja kehitä. 1.-3. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vilpas, B. & Tast, S. 2011. Osallisuutta ja näkkileipää. Kehittämisen ja käytännön tutkimuksen rajapinnalla. Teoksessa Mäkitalo, A-R., Nevanen, S., Ojala, M., Tast, S., Venninen, T. & Vilpas, B. (toim.) Löytöretkellä osallisuuteen - Kehittämistä ja tutkimista päiväkodin arjessa II. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26. Helsinki: Socca, 145 - 157.

Käytetyt lait

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.
Perustuslaki 11.6.1999/731.

Kuviot

Kuvio 1 Kehittämistyön tavoitteet	12
Kuvio 2 Toimintajärjestelmän rakennemalli ja työntutkimuksen peruspilarit	53
Kuvio 3 Ekspansiivinen oppimissykli	55
Kuvio 4 Kehittämistyön prosessi kokonaisuudessaan	56
Kuvio 5 Työskentelyprosessin kulku ensimmäisenä kehittämispäivänä	59

Liitteet

Liite 1 Ryhmäteemahaastattelurunko	125

Liite 1 Ryhmäteemahaastattelun runko

- Miten olette kokeneet menetelmien ja välineiden käytön työssänne?
mitkä ovat niiden käytön hyödyt ja esteet?
mikä merkitys niillä on ollut?
- Millaisia muutoksia työskentelyssänne on mahdollisesti tapahtunut?
- Mitä menetelmien ja välineiden käyttö on merkinnyt asiakastyöskentelyllenne?
lapsen suhteen?
asiakkaiden kokemukset?
- Miten lapsen paikka näyttäytyy perhetyössä menetelmien ja välineiden käytön myötä?
- Miten voisitte vahvistaa ja lisätä lapsen osallisuutta lastensuojelun perhetyössä?
- Palautteenne kehittämistyöstä kokonaisuudessaan?